

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00504911 (К)

2012

В. 3449/2

КОБЗАРЬ

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЧАСТИНА ДРУГА.

ВИДАНЄ ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

У ЛЬВОВІ, 1893.

З друкарні Товариства імени Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

10/12

КОРДАС

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 37 137

и 29027/2

III.

Напря́м суспі́льно-націо́нальний.

(Від року 1847—1857.)

І. Д У М К И

та інші дрібні стихотвори.

1.

Но-над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе, — гори :
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі ;
Тне косарь, не спочиває,
Ні на кого не вважає, —
Хоч і не проси.

Не кричи й не проси, —
Не клепає коси ;
Чи то город, чи то поле,
Як бритвою, старий голить
Усе, що даси :

Мужика й шинкаря,
Сироту-кобзаря ;

Присьпіває старий, косить,
Кладе горами покоси, —
Не мине й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне —
За решоткою задавить.
І хреста ніхто не поставить
І не помяне!

30. *Мая 1847.*

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в сьнігу на чужині, —
Однаковісінько мені!

В неволі виріє між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачучи умру —
І все з собою заберу,
Малого сьліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій не-своїй землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись!...“
Молися, сину! За Вкраїну
Його замучили колись...“
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені!

3.

Мені тринадцятий минав, —
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сияло,
Чи так мені чого було, —
Мені так любо-любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у буряні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось?
Чого так весело було?
Господнє небо і село,
Ягня, здавця, веселилось,
І сонце гріло, — не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось:
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята, —
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати, —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!...
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози; а дівчина,
При самій дорозі,
Не далеко коло мене,
Плоскінь вибірала,
Та й почула, що я плачу;
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала.

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на сьвіті стало
Моє, — лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожити
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого-б на сьвіті не знав,
Не був би в сьвіті юродивим,
Людей і Бога-б не прокляв!

4.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голубята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
С Кирізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі... та на волі
Ще молятця Богу.
Прилітайте-ж, мої любі!
Тихими річами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

5.

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по-правді, не було;
Та все-таки якось жилось —
Хоч на чужому, та на полі...
Тепер же злої тиї долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа хвалить.

6.

Один у другого питаєм:
На-що нас мати привела? —
Чи для добра, чи то для зла?
На-що живем? Чого бажаєм?
І не дознавшись уміраєм,
А покидаємо діла.

Які-ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе сьвятого не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли!

7.

Самому чудно, — а де-ж дітись?
Що діяти і що почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, їй-Богу! Як-же жити
На чужині, на самоті?
І що робити в заперті?
Як-би кайдани перегризти,
То гриз по-троху-б... Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти. Горе нам,
Невольникам і сиротам
В степу безкраім за Уралом!

8.

Сонце заходить; гори чорніють,
Пташечка тихне; поле німіє;
Радіють люде, що одпочинуть;
А я дивлюся, і серцем лину
В темний садочок на Україну;
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і сльози кануть, —
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? чи забувають?
Коли забули, — бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули!

9.

Привикне, кажуть, собака за возом
бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу:
Папір тільки, чернило трачу.
А перш (їй-Богу, не брещу!)
Згадаю щоб, чи щоб побачу,
То так утну, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Україну;
На неї гляну-подивлюсь,
І мов добро кому зроблю —
Так любо серце одпочине.
Як-би сказать, що не люблю,
Що я Україну забуваю,
Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терилю, —
Їй-Богу, братія, прощаю
І Милосердому молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив,
То може де-що і осталось.

10.

Чи ми ще зійдемося знову?
Чи вже на-віки розійшлись,
І слово правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так!... Не наша мати,
А довелося поважати.
То — воля Господа!... Годіть,
Смирітеся, молітеся Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть!

Любїть її, бо время люте...
В останню, тяжкую мїниту
За неї Господа молїть!

11.

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер старому,
У неволї пропадати,
Марне літа коротати.

Ой піду я степом-лугом
Та розважу свою тугу!
— „Не йди, кажуть, з цїї хати!“
Не пускають погуляти!

12.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сняють очі молодїї,
Витає радість і надія
В очах веселих. Любо їм,
Очам негрїшним, молодим!
І всі регочутця, сьміютця,
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого-ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодїсть моя.

13.

На батька бісового трачу
І дні, і пера, і папер!
А іноді — то ще й заплачу,
Таки аж надто. Не на мир
І на діла його дивившись,
А так, мов іноді упившись,
Дідусь сивесенький рида
Того, бачте, що сирота.

14.

Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Бог милосердий,
Хоч на старість, волі?
Пішов би я в Україну,
Пішов би до-дому, —
Там би мене привітали,
Зраділи-б старому;
Там би я спочив хоч мало,
Молившись Богу.
Там би я... та шкода й гадки:
Не буде нічого!
Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люде добрі,
А то одурію!

15.

Буває, іноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий
І засьпіває, як уміє.

І стане ясно перед ним
Надія ангелом сьвятим,
І зоря, молодість його,
Витає весело над ним.
Що-ж се зробилося з старим?
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробити.
А що-ж? як зробити! Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любити:
Нераз такому любо стане,
Нераз барвінком зацьвіте.
От-так, буває, в темну яму
Сьвятеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

16.

Чи то недоля та неволя,
Чи то літа ті летячі
Розбили душу? Чи ніколи
Й не жив я з нею? Живучи
З людьми в паскуді, опаскудив
І душу чистую!... А люде,
(Звичайне люде), сьміючись,
Зовуть її і молодою,
І непорочною, сьвятою,
І ще якоюсь... Вороги!
І люті-люті!... Ви-ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий —
Мою, колись сьвятую, душу;
Та й сьмієтесь!... Нехристияне!
Чи не між вами-ж я, погані,
Так опоганився, що й не знать,
Чи й був я чистим коли-небудь!

Бо ви мене з сьвятого неба
Взяли між себе, і писать
Погані вірші научили!
Ви тяжкий камінь положили
По-серед шляху і розбили
О його, Бога боячись,
Моє малеє та убоге
Те серце, праведне колись...
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого... А ви
Дивувесь, що спотикаюсь,
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко, і, як ви,
Душі убогої цураюсь —
Своєї грішної душі.

17.

Хиба самому написать
Таки посланіє до себе,
Та все до-чиста розказать —
Усе, щó треба, щó й не треба?
А то не діждешся його,
Того писанія сьвятого,
Сьвятої правди ні од кого.
Та й ждять не маю од кого.
Бо вже-б, здавалося, пора:
Либонь уже десяте літо,
Як людям дав я „Кобзаря“.
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
Не похвали собі, громадо!
Без неї може обійдусь, —
А ради жду собі, поради;
Та мабуть в яму перейду
Із Москалів, а не діждусь...
Мені, було, аж серце мліло,

Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу? для чого,
За-що я Україну люблю?
Чи варт вона огня сьвятого?
Бо хоч зостаріюсь за-того,
А ще не знаю, щó роблю.
Пишу собі, щоб не міняти
Часа сьвятого так на так,
Та іноді старий козак
Верзетця грішному — усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні-коні.
А більш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні...
Чи доля так оце зробила?
Чи мати Богу не молилась,
Як понесла мене, — що я,
Неначе лютая змія
Розтоптана в степу здихав,
Захода сонця дожидає!
От-так-то я тепер терплю,
Та смерть із степу виглядаю!...
А за-що? — їй-Богу не знаю!
А все таки її люблю,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і самотній,
(Бо, бачте, пари не найшов.)
Аж до погібелі дійшов.

Нічого, друже! не журися!
В дулевину себе закуй!
Гарненько Богу помолися,
А на громаду хоч наплюй —
Вона капуста головата!
А в тім, як знаєш, пане-брате:
Не дурень — сам собі міркуй!

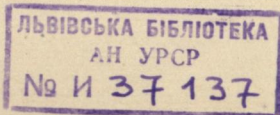
18.

І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодой.
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу!...
А ще — до того як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гільлі,
Одно-однісеньке під тином
Сидить собі в старій ряднині, —
Мені здаєтця, що це я,
Що це-ж та молодість моя!
Мені здаєтця, що ніколи
Воно не бачитиме волі —
Св'ятої воленьки, — що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа;
Що він не знатиме, де дітись
На цім широком вольнім сьвіті,
А піде в найми; і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихиливсь,
То оддадуть у москалі.

19.

І досі снитця: під горою,
Між вербами, та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі, сивий дід
Коло хатиночки, і бавить
Хорошее та кучеряве,
Своє маленькеє внуца.

І досі снитця: вийшла с хати
Веселая сьміючись мати, —
Цілує діда і дитя —
Аж тричи весело цілує,
Прийма на руки і годує.
І спать несе; а дід сидить
І усьміхаєтця, — і с-тиха
Промовить нишком: „Де-ж те лихо?
Печалі тиї, вороги?...“
І нищечком старий читає
Перехрестившись „Отче-наш“,
Крізь верби сонечко сияє
І тихо гасне... День погас, —
І все почило... Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

20.

А нумо знову віршувать!
Звичайне нишком. Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку Божу лицювать,
А сиріч... як би вам сказать,
Щоб не збрехавши... Нумо знову
Людей і долю проклинать!
Людей за те, щоб нас знали,
Та нас шанували, —
Долю за те, щоб не спала,
Та нас доглядала.
А то, бач, що наробила:
Кинула малого
На розпутьті, та й байдуже;
А воно убоге
Молодеє, сивоусе —
Звичайне дитина —
І подибало тихенько
По-під чужим тином

Аж за Урал. Опинилось
В пустині, в неволі...
Як же тебе не проклинать,
Лукавая доле?
Не прокляну-ж тебе, доле,
А буду ховатись
За валами, та нищечком
Буду віршувати,
Нудить сьвітом, сподіватись
У гості в неволю
Із-за Дніпра широкого
Тебе, моя доле!

21.

Не для людей і не для слави
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я, —
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра, мов, далекого
Слова прилітають
І стелютця на папері,
Плачучи, сьміючись,
Мов ті діти, і радують
Мою сиру душу
Убогую... Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю:
Нехай летять до-домоньку
Легенькі діти,

Та розкажуть, як-то тяжко
Було їм на сьвіті!...
І в сімї веселій, тихій,
Дітей привітають, —
І сивою головою
Батько покиває;
Мати скаже: „Бодай тиї
Діти не родились!“
А дівчина подумає:
„Я їх полюбила!“

Орская крѣпость, 1848.

22.

Ми в купочці колись росли,
Маленькими собі любились;
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі зараньня повмірали,
А ми малими розійшлись,
Та вже й не сходились ніколи.
Мене по волі і неволі
Носило всюди; принесло
На старість ледве і до-дому.
Веселеє колись село
Чомусь тепер мені старому
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер старим;
І, бачитця, в селі убогім, —
Мені так бачитця — нічого
Не вирросло і не згнило, —
Таке собі, як і було:
І яр, і поле, і тополя,
І над криницею верба
Нагнулася, як та журба
Далеко в самотній неволі;

Ставок, гребелька і вітряк
З-за гаю крилами махає,
І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов, та й гуляє
По-під горою; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.
Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позаливались...
І не дощем, і не слова
Гладесенько Сатурн стирає!...
Нехай сьвятими спочивають
Мої старії!... „Чи жива
От-та Оксаночка?“ питаю
У брата тихо я. — „Яка?“
„От-та маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись.“
— „Чого-ж ти, брате, зажурився?“
„Я не журюсь.“ — „Помандрувала
От-та Оксаночка в поход
За москалями, та й пропала...
Вернулась, правда, через год,
Та що є того! З байстрам вернулась,
Острижена. Бувало, в-ночі
Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає, або кричить,
Або тихесенько сьпіває,
Та ніби коси розплітає.
А потім знов кудись пішла,
Ніхто не знає, де поділась.
Занапастилась, одуріла...
А що-за дівчина була!
Так-так що краля! І не вбога,
Та талану Господь не дав...
А може й дав, та хтось укрив...“

23.

І станом гнучким, і красою,
Пренепорочно-молодою,
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь...
І чудно... мов перед сьвятою,
Перед тобою помолюсь.
І жаль мені старому стане
Твоєї божої краси.
Де з нею дінешся-єси?
Хто коло тебе в сьвітї стане
Сьвятим хранителем твоїм?
І хто заступить? Хто укріє
Од зла людського в час лихий?
Хто серце чистее нагріє
Огнем любови, хто такий?
Ти сирота, — нема нікого,
Опріче праведного Бога.
Молись же, серце! — помолюсь
І я с тобою.

Щось пророче
Мені вже зазирає в очі —
І я вже Богу не молюсь,
Уже й на тебе не дивлюсь.
Мені приснилось — ти вже мати.
Не в оксамитах, не в палатах
Твоє голоднеє дитя...
І вянеш ти. А дні летять,
Несуть все добре за собою, —
Уже й надію понесли,
А ти осталась на землі,
Одна-однісенька. С тобою
Єдинеє добро було —
Твоє дитя. Поки росло,
В колодочки поки вбивалось,
Оперилось, а ти осталась
Стара і немощна. Людей,
Людей неприязних благаєш
І, Христа-ради, простягаєш

Коло зачинених дверей
Старії руки.

От-так я іноді тобою,
Тобою, серце, молодою
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь
На стан твій гнучий, і за тебе
Тихенько Богу помолюсь.
Молися й ти, щоб і на тебе
З сьвятого неба низійшла
Твоя і доля, і недоля.

24.

Ми в-осені таки похожі
Хоч капельку на образ Божий, —
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч де-які.

Крутий байрак,
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий, або спить;
А по долині, по роздольлі
Із степу перекотиполе
Рудим ягнятчком біжить
До річечки собі напитись.
А річечка його взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр — у море; на край сьвіта
Билину море покотило,
Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі, зажурившись,
Гавм по долині...

Гай шепоче, гнутця лози
В яру при дорозі...
І хочетця сповідатись,
Серце розповити!
І хочетця... Боже милий!
Як хочетця жити,
І любити Твою правду,
І весь сьвіт обняти!

Благо тобі, друже-брате!
Як є в тебе хата;
Благо тобі, як у хаті
Є с ким розмовляти!...
Хоч дитина немовляца:
І воно вгадає
Твої думи веселії, —
Сам Бог розмовляє
Непорочними устами.

А тобі, мій одинокий,
Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужуні
Та на самотині!
Хто с тобою заговорить,
Привітає, гляне?...
Кругом тебе простягнулась
Трупом бездиханним
Помарнілая пустиня,
Кинутая Богом.

Добро, у кого є господа,
А в тій господі є сестра,
Чи мати добрая! Добра,
Добра такого таки з-роду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось...

.
І довелось колись мені,
В чужій далекій стороні,
Заплакати, що немає роду,
Нема пристанища-господи...

.
Ми довго в морі пропадали;
Прийшли в Дарю, на якорь стали;
З „Ватаги“ письма принесли,
І всі тихенько зачитали.
А ми з лягли,
Та щось такеє розмовляли.
Я думав: де-б того добра,
Письмо чи матір, взять на сьвіті?
„А в тебе єсть?“ — „Жона і діти,
І дім, і мати. і сестра,
А письма нема...“
.

Готово! Парус розпустили;
Посунули по синій хвилі,
По-між кугою, в Сир-Дарю,
Байдару та баркас чи-малий.
Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу заклятую мою
Ти розважав таки два літа.
Спасибі, друже! Похвались,
Що люде і тебе знайшли
І знали, щб с тебе зробить...
Прощай же, друже! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в иншім краю,
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю, колись...

У Бога за дверми лежала сокира.
А Бог тоді с Петром ходив
По сьвіту, та дива творив.
А кайзак на хрю,
Та на тяжке лихо
Любенько та тихо
І вкрав ту сокиру;
Та й потяг по дрова
В зелену діброву;
Древину вибравши, та й цюк!
Як вирветця сокира з рук, —
Пішла по лісу косовиця!
Аж страх, аж жаль було дивитьця:
Дуби і всякі дерева
Великолітні, мов трава
В покоси стелитця; а з яру
Встає пожар, і диму хмара
Сьвятее сонце покрива.
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингіза, до Аралу
Кипіла в озерах вода;
Палають села, города, —
Ридають люде, виють зьвірі
І за Тоболом у Сібірі
В сьнігах ховаютьця. Сім літ
Сокира Божа ліс стинала,
І пожарище не вгасало,
І мерк за димом Божий сьвіт.
.

На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,
Сьвятее сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:
Де город був, або село, —
І головня уже не тліла,
І попіл вітром рознесло,
Билини навіть не осталось.

Тільки одним-одно хиталось
Зелене дерево в степу.
Червоніє по пустині
Червона глина та тичина, —
Бурян колючий, та будяк,
Та инде тирса з осокою
В яру чорніє під горою.
Та дикий инколи кайзак
Тихенько виїде на гору
На тім захилім верблюді.
Непевне дітця тоді :
Мов степ до Бога заговорить,
Верблюду заплаче, і кайзак
Понурить голову і гляне
На степ і на Кара-бутак,
Сингіч-агач. Кайзак вспомяне,
Тихенько спуститця з гори
І згине в глиняній пустині.

Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стоїть дерево високе,
Покинуте Богом;
Покинуте сокирою,
Огнем непалиме,
Шепочетця з долиною
О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева сьвятого,
На долину заїжжають,
Дивуютця з його,
І молятця і жертвами
Дерево благають,
Щоб парости розпустило
У їх біднім краї.

28.

І виріс я на чужині,
Й сивію в чужому краї;
То одинокому мені
Здаєтця, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро,
Та наша славная Україна.
Аж бачу, — там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхать в Україну,
У те найкраще село,
У те, де мати повивала
Мене малого, і в-ночі
На сьвічку Богу заробляла,
Поклони тяжкі бючи;
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину... Добре, мамо!
Що ти зарані спать лягла,
А то-б ти Бога прокляла
За мій талан.

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорнійше чорної землі
Блукають люде; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалились;
Стави буряном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть...
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім от-тім селі,
А скрізь на славній Україні

Людей у ярма запрягли
Пани лукаві... Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини...
А препоганії пани
Жидам, братам своїм хорощим,
Остатні продають штани...

Погано дуже, страх погано
В оцій пустині пропадуть;
А ще поганьше на Україні
Дивитись, плакати і — мовчати.

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здається любо-тихо
І на Україні добро.
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну;
А по-над ним зеленіють
Широкі села;
А у селах у веселих
І люде веселі.
Воно-б може так і сталось,
Як-би не осталось
Сьліду панського в Україні!...

Заросли шляхи тернами
На тую Вкраїну:
Мабуть я її на-віки,
На-віки покинув...
Мабуть мені не вернутись
Ніколи до-дому;
Мабуть мені доведеться
Читати самому

Оці думи . . . Боже милий!
Тяжко мені жити!
Маю серце широке, —
Ні с ким поділити.
Не дав-еси мені долі,
Молодої долі;
Не давав-еси ніколи,
Ніколи, ніколи!
Не дав серця молодого
С тим серцем дівочим
Поєднати. Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодії,
Так-собі минули
На чужині! Не найшлося
С ким серцем ділитись;
А тепер не маю навіть
С ким поговорити!
Тяжко мені, Боже милий!
Носити самому
Оці думи і не ділить
Ні с ким, і нікому
Не сказати сьвятого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти . . . О, Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ от-той убитий,
На тую Вкраїну!

НА В К Р А Ї Н У.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувати. А я
Про тебе, воленько моя,

Оце нагадую. Ніколи
Ти не здавалася мені
Такою сьвіже-молодою
І прехорошою такою,
Як на далекій чужині,
Та ще й в неволі!... Доле! доле!
Моя просьпіваная воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра!
Хоч усьміхнися з-за ...

І ти, моя єдина,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодії;
І передо мною,
Ніби море, виступають
Широкиї села
З вишневими садочками,
І люде веселі, —
І ті люде, і село те,
Де колись, мов брата,
Привітали мене... Мати!
Старесенька мати!
Чи збираютьця ще й досі
Веселиї гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По-давньому, по-старому —
Од сьвіту до сьвіту?
А ви, мої молодії,
Чорнявії діти,
Веселиї дівчаточка!
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле,
А ти, мій покою,
Мое сьвято чорнобриве!
І досі між ними

Тихо-пишно похожаєш?
І тими очима,
Аж чорними-голубими,
І досі чаруєш
Людські душі? Чи ще й досі
Дивуютьця всеу
На стан гнучкий? Сьвято моє,
Єдине сьвято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки-дівчата
Й защебечуть по своєму
Доброму звичаю,
Може й мене ненароком
Діточки згадають, —
Може яка і про мене
Скаже яке лихо.
Усьміхнися, моє серце,
Тихесенько-тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого!
А я, доленько! в неволі
Помолюся Богу.

Над Аралом, 1849.

31.

КОЗАЦЬКА ДОЛЯ.

На-що мені женитися?
На-що мені братись?
Будуть з мене молодого
Козаки сьміятись.
„Оженився,“ вони скажуть,
„Голодний і голий;
Занапастив, нерозумний,
Молодую волю!“
Воно й правда. Що-ж діяти?
Навчіть мене люде!

Іти хиба до вас в найми?
Чи до-ладу буде?
Ні, не буду чужі воли
Пасти-заганяти;
Не буду я в чужій хаті
Тещу поважати;
А буду я красуватись
В голубім жупані,
На конику вороному
Перед козаками.
Найду собі чорнобривку
В степу при долині —
Високою могилоньку
На тій Україні.
На весілья товариство
Вийде погуляти,
Та винесе самопали,
Викотить гармату.
Як понесуть товариша
В нову сьвітлицю,
Загомонять самопали,
Гукнуть гаківниці; —
Як положять отамана
В новій хаті спати,
Заголосить, як та мати,
Голосна гармата.
Гукатиме-кричатиме
Не одну годину,
І рознесе ту славу
По всій Україні.

Над Аралом, 1849.

32.

Неначе степом чумаки
У-осені верству проходять, —
Так і мене минають годи;
А я їй байдуже. Книжечки

Мережаю, та начиняю
Таки віршами, — розважаю
Дурную голову свою
Та кайдани собі кую...

Як ці добродії дознають!...
Та вже-ж нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу:
Уже два годи промережав,
І третій в добрий час почну.

1849.

33.

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море; покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину...
Очам любо... годиночку —
Малую годину —
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман — неначе ворог —
Закриває море,
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповіє тобі душу,
Й не знаєш, де дітись.
І ждеш його, того світу,
Мов матери діти...

34.

І небо невмите, і заспані хвилі,
І по-над берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнетця. Боже милий!
Чи довго буде ще мені,
В оцій незамкнутій тюрмі,
По-над оцім нікчемним морем,
Нудити сьвітом? ... Не говорить —
Мовчить і гнетця, мов жива,
В степу пожовкляя трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати...

35.

Мов за подушне оступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь... Боже милий!
Де-ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу, і пишу —
Віршую — нищечком грішу, —
Бог-зна колишній случаї
В душі своїй перебіраю
Та списую, щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу... Лютий злодій
Впіраєтця таки, та й годі!...

36.

І знов мені не привезла
Нічого почта з України!
За грішні, мабуть, діла
Караюсь я в оцій пустині
Сердитим Богом. Не мені
Про тєє знать, за-що караюсь;
Та й знать не хочетця мені!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселії случаї
І невеселії ті дні,
Що пронеслися надо мною
В моїй Україні колись.
Колись божились та клялись,
Братались, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись —
Без сльоз, роси тії сьвятої.
І довелоя знов мені
Людей на старості... Ні, ні!
Вони з холери повмірали —
А то-б хоч клаптик переслали
Того паперу...

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тиї, — погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку засьпіваю.
Люде скажуть, люде зрадять;
А вона мене порадить,
І порадить і розважить,
І правдоньку мені скаже.

37.

І широкою долину,
І високою могилу,
І вечірнюю годину,
І щó снілось-говорилось. —

Не забуду я.

Та щó є того?... не побрались: —
Розійшлися, мов не знались...

А тим часом дорогиї
Літа наші молодії

Марне пронеслись.

Помарніли ми обоє.

Я — в неволі, ти — вдовою;

Не живем, а тільки ходим

Та згадуєм тиї годи,

Як жили колись.

38.

Як-би зустрілися ми знову,
Чи ти злякалася-б, чи ні?
Якеє тихее ти слово
Тоді-б промовила мені?
Ніякого! і не пізнала-б!
А може-б потім нагадала,
Сказавши: снілося дурній...
А я зрадів би, мов диво,
Моя ти доле чорнобрива,
Як-би побачив-нагадав
Веселеє, та молодеє
Колишнє лишенько-лихее.
Я зарідав би, зарідав
І помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Сьлізьми-водою розлилось
Колишнєє сьвятее диво.

39.

Як маю я журитися —
Докучати людям:
Пійду собі сьвіт-за-очі!
Що буде, те й буде!
Найду долю, — одружуся,
Не найду, — втоплюся,
Та не продамсь я нікому,
В найми не наймуся.

Пішов же я сьвіт-за-очі...
Доля заховалась,
А воленьку люде добрі
І не торгували,
А без торгу закинули
В далеку неволю,
Щоб не росло таке зільля
На нашому полі...

40.

Не так тиї вороги,
Як добрії люде —
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть витати,
І питать тебе про тебе,
Щоб потім сьміятись,
Щоб с тебе сьміятись,
Щоб тебе добити.

Без ворогів можно в сьвіті
Як-небудь прожити;
А сі добрі люде
Найдуть тебе всюди,

І на тім світі добряги
Тебе не забудуть.

41.

п. с.

Не жаль на злого: коло його
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміє одурить.

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом;
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить: значить пан
У себе с причетом гуляють.
Оцей годований кабан,
Оце ледащо — щирий пан!
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий патріот,
Та й християнин ще до того —
У Київ їздить всякий год;
У світі ходить між панами
І не горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку.
От-тут він ввесь, хоч надрукуй!
Та ще в селі своїх дівчаток
Перебірає; та с-проста
Таки своїх байстрят з-десяток
У год продержить до хреста.
Та й тільки-ж то... Кругом паскуда!
Чому-ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть? Люде, люде!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матірь попроси;

То оддасте... Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого. —
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей.

42.

Зацьвіла в долині
Червона калина,
Ніби засьміялась
Дівчина-дитина.
Любо-любо стало, —
Пташечка зраділа
І защебетала...
Почула дівчина
І, в білій свитині,
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

І вийшов до неї
З зеленого гаю
Козак молоденький:
Цілує, витає,
За руки хватає.
І йдуть по долині
Тихою ходою
І йдучи сьпівають,
Як діточок двоє;
Під тую калину
Прийшли, посідали,
І поцілувались...

Якого-ж ми раю
У Бога благаєм!
І самі не знаєм!
Рай у вічі лізе,

А ми в церкву лізем
Заплющивши очі:
Такого не хочем!
Сказав би я правду,
Та щó з неї буде?
Самому завадить,
А попам та людям
Однаково буде!

43.

По улиці вітер віє
Та сьніг замітає.
По улиці по-під-тиньню
Вдова шкандибає —
Під дзвіницю сердешная
Руки простягати
До тих самих, до багатих,
Щó сина в салдати
По-за-торік заголили...
А думала жити, —
Хоч на старість у невістки
В добрі одпочити...
Не довелось! Виблагала
Тую кошійчину...
Та Пречистій поставила
Сьвічечку за сина.

44.

На великдень, на соломі
Проти сонця, діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись

Обновами. Тому к сьвяткам
З лиштвою пошили
Сорочечку, а тій стьожку,
Тій стрічку купили;
Кому шапочку емушеву,
Чобітки шкапові,
Кому свитку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Мені мати купувала.
— Мені батько справив.
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
„А я в попа обідала!“
Сирітка сказала...

45.

Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати...
Що мені на сьвіті
Сироті робити?
Чи йти в люде жити,
Чи дома журитись?
Ой піду я в гай зелений,
Посажу я руту:
Як що зійде моя рута,
Остану ся тута, —
Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати;
А як же ні, — то я піду
Доленьки шукати...
Посходила тая рута,
В гай зеленіє...

А дівчина-сиротина
У наймах марніє!

46.

Закувала зозуленька
В зеленому гаї;
Заплакала дівчинонька —
Дружини немає.
А дівочі молодії
Веселії літа,
Як квіточки за водою,
Пливуть з сього сьвіта.

47.

Не тополю високою
Вітер нагинає:
Дівчинонька одинока
Долю зневажає.
Бодай тобі доле,
У морі втопитись!
Що не даєш мені й досі
Ні с ким полюбитись.
Як дівчата цілуютця,
Як їх обнімають,
І щó тоді їм дієтця, —
Я й досі не знаю...
І не знатиму... Ой, мамо!
Страшно дівувати,
Увесь вік свій дівувати,
Ні с ким не кохатись.

48.

На улиці невесело,
В хаті батько лає,
А до вдови на досвітки
Мати не пускає.
Що-ж мені робити?
Де мені подітись? —
Чи то з иншим полюбитись,
Чи то утопитись?
Ой надіну я сережки
І добре намисто,
Та піду я на ярмарок
В неділю на місто.
Скажу йому: „Сватай мене,
Або одчепися! —
Бо як мені у матери,
То лучче втопитьця.“

49.

Як-би мені, мамо, намисто,
То пішла-б я завтра на місто;
А на місті, мамо, на місті —
Грає, мамо, музика троїста;
А дівчата є парубками
Лицяютьця... Мамо! мамо!
Безталанна я!

Ой піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики:
Нехай люде не здивують,
Як я, мамо, потанцюю...
Доленько моя!

Не дай мені вік дівувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити!...
А поки я заробляю, —
Чорні брови полиняють...
Безталанна я!

50.

Як-би мені черевики,
То пішла-б я на музики...
Горенько моє!
Черевиків немає;
А музика грає-грає,
Жалю завдає!
Ой піду я боса полем,
Пошукаю свою долю:
Доленько моя!
Глянь на мене чорнобриву,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!
Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках...
Я сьвітом нужу...
Без роскоши, без любови,
Зношу свої чорні брови —
У наймах зношу!...

51.

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я!

Тяжко-важко в сьвіті жить
І нікого не любить,
Оксамитові жупани
Одинокій носить!
Полюбилась би я,
Одружилась би я
С чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!
Батько-мати не сплять,
На сторожі стоять:
Не пускають саму мене
У садочок гулять!
А хоч пустять, — то з ним,
С препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

52.

Породила мене мати
У високих у палатах, —
Шовком повила;
У золоті, в оксамиті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.
І виросла я на диво;
Кароока, чорнобрива,
Білолиця я.
Убогого полюбила, —
Мати за-між не пустила:
Осталася я
У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати...
Недоля моя!
Як билина при долині,
В одинокій самотині
Старіюся я;

На світ Божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуся,
А матір стару...
Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру...

53.

Ой сяду я під хатою,
На улицю гляну,
Як то тиї дівчаточка
Без своєї Ганни,
Без моєї Ганнусеньки,
У хрещика грають!
І граютьця невесело,
І не так сьпівають
Дівчаточка... А моєї
Голубки немає:
У свекрухи десь воркує,
Мене виглядає.

54.

На городі коло броду
Барвінок не сходить:
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

На городі коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений: не виходить
Дівчина с хатини.

На городі коло броду
Верба похилилась:
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.

Плаче-плаче та ридає,
Як рибонька бетця...
А над нею, молодую,
Поганець сьмієтця.

55.

Не вернувся із походу
Гусарин-москаль.
Чого-ж мені його шкода?
Чого його жаль?
Що на йому жупан куций,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?
Ні, не того мені шкода,
А марніє моя врода,
Люде не беруть;
А на улиці дівчата
Насьміхаютьця, прокляті, —
„Гусаркою“ звуть!...

56.

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою, —
Така доля моя!

Люде гордії, злі
Розрізнили, взяли
Та повезли до прийому, —
Оддали в москалі!

І московкою я,
Одинокою я
Старіюся в чужій хаті, —
Така доля моя!

57.

Було роблю щó, чи гуляю,
Чи Богу молюся, —
Усе думаю про його
І чогось боюся.
Дурна була, молодая —
Я все виглядала,
Чи не шле за рушниками,
І не сподівалась,
Що він мене дурну дурить.
А серце боліло,
Ніби знало, що так буде, —
Сказати не вміло.
А як-би було сказало,
То я-б не любила;
Може була-б до криниці
У гай не ходила.
А то в-ранці і в-вечері
Ходила, гуляла;
Доходилась, — осталася,
На віки осталась
Дівувати. Тяжко мені
У матери в хаті
Старітися, а свої
Вже хати не мати.
А ще й досі, чи роблю щó,
Чи то так гуляю,

Усе думаю про його,
І сама не знаю,
Чого думаю, чого я
У той гай ходила,
І за-що його так довго,
Так тяжко любила.

58.

Ой люлі, люлі, моя дитино!
В день і в ночі...
Пійдеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.
Сину мій, сину! не клени тата,
Не помяни!
Мене, прокляту, я — твоя мати, —
Мене клени!...
Мене не стане, — не йди між люде,
Іди ти в гай:
Гай не спитає, й бачить не буде...
Там і гуляй!
Найдеш у гаї тую калину,
То пригорнись!...
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.
Як пійдеш в села, у тиї хати,
То не журись!
А як побачиш з дітками матірь,
То — не дивись!

59.

Ой не п'ютця пива-меди,
Не п'ютця вода, —
Прилучилась с чумаченьком
У степу біда:

Заболіла головонька,
Заболів живіт, —
Упав чумақ коло возу,
Упав та й лежить.
Із Одеси преславної
Завезли чуму;
Покинули товариша, —
Горенько йому!
Воли його коло возу
Понуро стоять;
А із степу гайворони
До його летять.
„Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу:
Наклювавшись, подохнете
Коло мене в-купі.
Ой полетіть, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка, та скажіть,
Щоб службу служили,
Та за мою грішну душу
Псалтирь прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала!“

60.

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
А я молоденька
На шлях, на дорогу
Невеселая виходила.
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Мого молодого
Чумака з дороги
Зострічати.

Ой зострілась я
За тими лозами:
Та с чумацькими возами
Ідуть його воли,
Воли половії,
Ідуть, ремигають;
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.
Ой копали йому в степу при дорозі
Та притиками яму;
Завернули його у тую рогожу,
Та й спустили Йвана
У ту яму глибокую
На високій могилі.
Ой Боже милий, милосердий!
А я так його любила...

61.

Ой я свого чоловіка
В дорогу послала,
А од шинку та до шинку
Стежечку топтала.
Та до куми заходила
Пшона позичати, —
От-тих дітей годувати
В нетопленій хаті.

І нагодувала,
І спати поклала.
Сама пішла до дяка
Добувати пятака,
Та й заночувала.

А із Криму чоловік
Ледве ноги доволік:
Воли поздихали,
Вози поламались, —

З батіжками чумаченьки
До-дому вертались.

Увійшов у хату,
Ударивсь об поли, —
Лазять діти у запічку,
Голодні і голі.

„А де ваша, діти, мати?“

Сердешний питає.

— „Тату! тату! наша мати
У шинку гуляє.“

62.

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з другою.
А другая тая,
Розлучниця злая, —
Багата сусідонька,
Вдова молодая.
А я вчора з нею,
З сією змією,
В полі плоскінь вибирала,
Та все й розказала, —
Що як мене любить,
Женитися буде,
І до себе злую суку
Просила в придане...
Йване мій, Іване,
Друже мій коханий!
Побий тебе сила Божа
На наглій дорозі!

63.

Коло гаю, в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високої:
Одна одну хилить,
І без вітру гойдаютьця,
Мов борютьця в полі...
От-то сестри-чарівниці
От-тії тополі.

Закохалися обидві
В одного Івана;
А Іван — козак звичайний —
Обох їх не ганив,
І лицявся то с тією,
То з другою любо, —
Поки в яру, у-вечері,
Під зеленим дубом
Не зійшлися усі трое...
— От-так-то ти, кате,
Згнуцаєшся над сестрами!... —

І пішли шукати
Трути-зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля, накопили
І стали варити;
Заплакали, заридали,
Та нема де дітись, —
Треба варить!...
Наварили;

Івана струїли,
Й поховали коло гаю
В полі на могилі.

І байдуже?... Ні, не дуже!
Бо сестри ходили
Що-день Божий в-ранці-рано
Плакать над Іваном,

Поки й самі потруїлись
Тим зільлям поганим.

А Бог людям на науку
Поставив їх в полі,
На могилі, тополями, —
І тії тополі
Над Іваном, на могилі,
Коло того гаю
І без вітру гойдаютьця,
І вітер гойдає. —

64.

У топтала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар.
Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
Пятака.
Я два шаги, два шаги
Пропила,
За копійку дудника
Найняла.
Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду!
От-така я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько, —
Вийду я!

65.

У перетику ходила
По горіхи,
Мірошника полюбила
Для потіхи.
Мельник меле, решетує,
Обернетця, поцілує —
Для потіхи.

У перетику ходила
По опеньки,
Лимаренка полюбила
Молоденька.
Лимарь кичку зашиває,
Мене горне, обнімає —
Молоденьку.

У перетику ходила
Я по дрова,
Та бондаря полюбила
Чорноброва.
Бондарь відра набиває,
Мене горне-пригортає —
Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,
Моя мати,
Кого будеш по-переду
Зятем звати —
Усіх-усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
Будеш звати !

66.

Ой, у саду, у саду
Гуляли кокошки:
Чорнявая, білявая,
Дзюбатая трошки.
Хоч я і дзюбата,
Таки-ж бо я пишна...
Сватай мене, серце мое,
Я-б за тебе вийшла!
Я-б тебе любила,
Ой, я-б тобі щó-суботи
Кучерики змила,
Та ще й розчесала, —
Ой, я-б тебе, серце мое,
Ще й поцілувала!

67.

Туман, туман долиною —
Добре жити з родиною;
А ще лучче за горою
З дружиною молодою.
Ой пійду я темним гаєм, —
Дружиньоньки пошукаю.
„Де ти? де ти? озовися!
Прийди, серце, пригорнися!
Нумо, серце, лицятися!
Та поїдем вінчатися,
Щоб не знали батько й мати,
Де ми будем ночувати.“
Одружились, заховались...
Бодай були не кохались!
Легше було-б самій жити,
Як с тобою в сьвіті битись.

68.

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долині у-вечері
Козак смутний ходить.
Ходить він годину,
Ходить він і другу, —
Не виходить чорнобрива
Із темного лугу.
Не виходить, зрадливая...
А з яру та лісу,
З собаками та псарями,
Іде пан-гульвіса.
Цькують його собаками,
Крутять на-зад руки,
І завдають козакові
Смертельніи муки.
У льох його молодого
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
По сьвіту пускає.

69.

Ой вигострю товариша,
Засуну в халяву,
Та піду шукати правди
І тієї слави.
Ой піду я не лугами
І не берегами,
А піду я не шляхами,
А по-над шляхами.
Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані,

І у ченця, як трапитця;
Нехай не гуляє,
А сьвяте письмо читає,
Людей поучає:
Щоб брат брата не різали,
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

70.

Неначе праведних дітей,
Господь любя своїх людей,
Послав на землю їм пророки —
Свою любов благовістить,
Сьвятому розуму учить.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились-текли
І в серце падали глибоко,
І, ніби тим огнем, пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люде, і молились
Йому, і сльози знай лили.
А потім... люде, род лукавий,
Господнюю сьвятую славу
Розтлили, і чужим богам
Пожерли жертви, омерзались,
І мужа сьвята — горе вам! —
На стогнах камінем побили
І заходилися гулять,
Сьвятою кровію шинкувать.
І праведно Господь великий
На вас на лютих, на вас диких
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми мурувать,
І — роде лживий і жестокий! —

Вомісто кроткого пророка
Царя вам повелів ізбрать.

71.

Ми засьпівали, розійшлись
Без сльіз і без розмови.
Чи зійдемося-ж знову,
Чи засьпіваємо коли?
А може й те... та де? якими?
І засьпіваємо яку?
Не тут і певне не такими,
І засьпіваєм не таку!
І тут невесело сьпівали,
Бо й тут невесело було,
Та все-таки ялось жилосьь —
Принаймні в-купі сумували,
Згадавши той веселий край
І Дніпр той дужий, крутогорий,
І молодеє тее горе,
І молодий той грішний рай.

72.

Х А Т И Н А.

Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так-собі
Мене повивала,
Сьпівуючи: „Нехай росте
Та здорове буде!“
І виріє я, хвалить Бога,
Та не вийшов в люде.

Лучче-б було не родити,
Або утопити,
Як мав би я у недолі
Господа гнівити.

А я так мало-небагато
Благав у Бога, — тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанну мою...
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яр
Та на лани золотополі,
Та на високиї могили, —
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх повасипали?
Кого там люде поховали?
І в-двох тихенько засьпівать
Ту думу сумную, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огні Ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли-б, поки не смеркає,
Поки мир Божий не засне;
Поки з вечерньою зорьєю
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене, —
Ми-б подивились, помолились,
І розмовляючи пішли-б
Вечеряти в свою хатину.

.

Даєш ти, Господи єдиний,
Сади панам у твоїм раю,
Даєш високиї палати;
Пани-ж неситії пузаті
На рай Твій, Господи, плюють,
Запершися собі в палатах,

І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раї
Благав, і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі
Хоч на малесенькій горі.

Над Каспїєм, 1850.

73.

Лічу в неволі дні і ночі
І лік забуваю!
О, Господи! як то тяжко
Тії дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі с-тиха,
Забірають за собою
І добро і лихо, —
Забірають, не вертають
Ніколи нічого...
І не благай! бо пропаде
Молитва...

Каламутними болотами
Між бурянами, за годами
Три годи сумно протекли;
Багато де-чого взяли
З моєї темної комори,
І в море нишком однесли;
І нишком проковтнуло море
Мое не злато-серебро —
Мої літа — мое добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тії незримі скрижалі,
Незримим писані пером...
І четвертий рік минає
Тихенько, по волі,

І четверту починаю
Книжечку в неволі
Мережати, — змережаю
Кровю та сльозами
Моє горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажетця нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на світі! Нема слов
В далекій неволі!
Немає слов, немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога,
Нема на-що подивитись,
С ким поговорити!
Жить не хочетця на світі,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?!...
Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жить на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Україну...
Може ще я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими,
С темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки — не ті люде,
Що на цій чужині.
Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі невеселі.

Дай дожити подивитись, —
О, Боже мій милий! —
На лани тії зелені
І тії могили!
А не даси, то донеси
На мою Україну
Мої сльози; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іноді в Україні
Згадувати будуть.
Донеси-ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу... бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині — і ці думи
Зо мною сховають!...
І мене на Україні
Ніхто не згадає!!

А може, тихо за літами,
Мої мережані сльозами
І долетять коли небудь
На Україну... і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодеє,
Сльозами тихо упадуть!
І покиває головою
І буде плакати зо мною
І може, Господи, мене
В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде:
Чи то плисти, чи то брести!

Хоч доведетця розп'ястись,
А я таки мережать буду
Тихенько білії листи.

74.

Буває, в неволі іноді згадаю
Своє стародавнє; — шукаю, шукаю,
Щоб чим похвалитись, що й я таки жив,
Що й я таки Бога колись-то хвалив;
Шукаю, шукаю... Господи-б хотілось
Згадать хоч що-небудь! Та оце й наткнувся
На таке погане, що так і заснув,
Богу не молившись. От мені приснилось
(Свинєю заснувши, звичайне такий
І сон приверзетця), ніби край могили
Пасу я ягнята, — а я ще малий.
Дивлюся: могила ніби розвернулася,
А з неї виходить неначе козак,
Уже й сивоусий собі неборак,
Та і йде до мене... Я собі звернулось,
Щеня мов під тинном, — звичайне мале,
То й перелякалось. От мене бере
Неначе на руки, та несе в могилу;
А чорна могила ще гірше розкрилася.
Дивлюся, — в могилі усе козаки:
Який безголовий, який без руки,
А хто по коліна неначе одтятий;
Лежать собі хлопці, мов у теплій хаті.

— „Дивися, дитино! — оце козаки!“ —
Ніби мені каже: „На всій Україні
Високі могили; дивися, дитино!
Усі ті могили, — усі от-такі:
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго... Оце воля спить!“

Лягла вона славно, лягла вона в-купі
З нами козаками. Бачиш, як лежить!
Неначе сповита... Тут пана немає:
Усі ми однако на волі жили;
Усі ми однако за волю лягли;
Усі ми і встанем, та Бог його знає,
Коли то те буде. Дивися-ж, дитино,
Та добре дивися! А я розкажу,
За-що Україна наша стала гинуть,
За-що й я між ними в могилі лежу.
Ти-ж людям розкажеш, як виростеш, сину!
Слухай же, дитино!..."

А потім ягнята
Приснились у житі; лановий біжить
Та бє мене добре і ніби, проклятий,
Свитину здирає... І досі болить,
Як сон той згадаю! А як нагадаю
Козака в могилі, — то й досі не знаю,
Чи то було справді, чи то було так —
Мара яка-небудь. Мені той козак
Розказував ось щб....

75.

Мені здається — я не знаю,
А люде справді не вмірають:
А перелізе ще живе
В свиню, або-що, та й живе,
Купається собі в калюжі.
Мов перш купалося в гріхах.
І справді так! Мені байдуже
За простих сірих сіромах —
Вони і Господом забуті —
Так що-ж мені тут!...
А де от-ті? Не вже в сажах

Годує хам собі на сало?
А може й так! Добра чи-мало
Вони творили на землі:
Ріками сльози розлили,
А кров морями... Люде знають,
Кого годують, доглядають.
І що-ж ви скажете? — за славу
Лили вони моря кроваві?
Або за себе? Ні! за нас,
За нас сердешних мир палили,
Поки їх в саж не засадили.
Як-би не те, то певне-б нас
Свинарь в толоці. Кляті! кляті!
Де-ж слава ваша? На словах!...
Де ваше золото, палати,
Де власть великая? В склепах,
В склепах, повалених катами,
Такими-ж самими, як ви!
Жили ви лютими звірми,
А в свині перейшли...

Де-ж ти?

Великомучениче сьвятий,
Пророче Божий! Ти між нами;
Ти, присносущий, всюди з нами
Витаєш ангелом сьвятим.
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанну, про горе,
Або про Бога, та про море,
Або про марне литу кров
З людей великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами —
І ми заплачемо... Жива
Душа поетова сьвятая,
Жива в сьвятих своїх річах;
І ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах!

Спасибі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив

Свою єдину, — перед Богом
Багато, брате, заробив!
Ти переслав мені в неволю
Поета нашого; на волю
Мені ти двері одчинив.
Спасибі, друже! Прочитаю
Собі, хоч мало оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо засьпіваю
І Бога Богом назову!

76.

Ну, що-б, здавалося, слова...
Слова та голос, більш нічого...
А серце бєтця, ожива,
Як їх почує... Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люде.

Помолившись,
Не те, щоб дуже зажурившись,
А так на палубі стояв
І сторч на море поглядав,
Мов на Іуду. Із туману,
Як кажуть, стала виглядять
Червонолицяя Діяна.
Я вже думав спать лягать,
Та й став, щоб трохи подивитьця.
На круглолицю молодицю,
Чи тєє — дівчину. Матрос,
Таки земляк наш з Островної,
На вахті стоя,
Журився сам собі чогось.
Та й засьпівав, звичайне тихо,
Щоб капітан не чув: бо з-лиха
Якийсь лихий, хоч і земляк.
Сьпіва матрос, як той козак,

Що в наймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись
Я чув, як стоя під вербою,
Тихенько дівчина сьпівала,
І жаль мені, малому, стало
Того сірому сироту,
„Що він утомився,
На тин похилився;
Люде кажуть і говорять:
Мабуть він упився.“
І я заплакав: жаль малому
Було сіроми сироти.

Чого-ж тепер заплакав ти?
Чого тепер тобі старому
У цій неволі стало жаль?
Що сьвіт завязаний, закритий,
Що сам вси тепер москаль,
Що серце порване, побите,
І що хороше, дороге
Було в йому, то розлилося,
Що ось як жити довелось?
Чи так, лебедику?... — Еге!...

Як-би ви знали, паничі!
Де люде плачуть живучи,
То ви-б іділій не творили,
Та марне Бога-б не хвалили,
На наші сльози сьміючись.
За-що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились, —

Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи сьпівала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, — ніколи
І помолитись не дають.
Там матірь добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи за дітьми,
(А ми малі були і голі)
Не витерпів лихої долі, —
Умер на панщині!... а ми
Розлізлися межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи, —
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;
А сестри!... сестри? Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в сьвіті живете?
Ви в наймах вирости, чужні,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!

Мені аж страшно, як згадаю
От-ту хатину край села.
Такії, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї!
На праведній Твоїй землі

Ми в раї пекло розвели,
А в Тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здається, сам еси...
(Бо без Твої, Боже, волі,
Ми-б не нудились в раї голі!)
А може й сам на небеси
Сьмієшся, батечку, над нами,
Та може радишся с панами,
Як править миром?! Бо дивись:
Он гай зелений похилився,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по-над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти... Правда рай?!
А подивися, та спитай,
Що там творитця у тім раю?!...
Звичайне радість, та хвала,
Тобі єдиному сьвятому,
За дивнії Твої діла!...
От-тим-бо й ба!... Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому!... Ні, ні! нічого
Нема сьвятого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люде прокляли!

1850. р.

78.

В неволі, в самоті немає,
Нема с ким серце повднать,
То сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовлять...

Шукаю Бога, а нахожу
Таке, що цур йому й казать!
От-що зробили з мене годи
Та безталанья! Та ще й те,
Що літечко моє сьвяте
Минуло хмарно, що немає
Ніже єдиного случаю,
Щоб до-ладу було згадать...
А душу треба розважати,
Бо їй так хочетця, так просить
Хоч слова тихого... Не чуть!
І мов у полі сьніг заносить
Неохолонувший той труп.

79.

Д О Л Я.

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу, хлопця, одвела
До п'яного дяка в науку:
„Учися, серденько! колись
З нас будуть люде,“ ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала, —
Які з нас люде?... Та дарма!
Ми не лукавили с тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою...
Ходімо-ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше! — дальше слава,
А слава — заповідь моя!

МУЗА.

А ти, пречистая, сьвятая,
Ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздольлі,
Туманом сивим сповила,
І колихала, й сповивала,
І чари діяла... І я...
О, чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі
Ти сияла, пишалася,
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої
Чистою, сьвятою
Пташечкою вилетіла
І по-надо мною
Полинула, засьпівала,
Ти, золотокрила,
Мов живущою водою
Душу окропила!
І я живу, і надо мною
З своєю Божою красою
Гориш ти, зоренько моя,
Моя порадонько сьвятая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене! В-ночі,
І в-день, і в-вечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду! Поможі
Молитву діяти до краю, —
А як умру, моя сьвятая,

Моя ти-мамо! положи
Свого ти сина в домовину,
І хоч єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи!

81.

С Л А В А .

А ти, задріпанко, шинкарко!
Перекупко п'яна!
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм
Набор розпустила?
Чи є ким другим мізкаєшся
З нудьги та є похмілья?
Горнись лишень ти до мене!
Та витнемо з-лиха;
Гарнесенько обіймемось,
Та любо та тихо
Пожартуєм, чмокнемося,
Та й поберемося,
Моя крале мальована!
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую.
Ти хоча й пишалась
І є п'яними кесарями
По шинках хилалась,
.
Та мені про те байдуже, —
Мені, моя доле!
Дай на себе подивитись,
Дай і пригорнутись,
Під крилом твоїм любенько
В холодку заснути!

П. БАЛЛЯДИ.

1.

РУСАЛКА.

Породила мене мати
В високих палатах,
Та й понесла серед-ночі
У Дніпрі скупати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною, малою :
— „Пливи, пливи, моя доню !
Дніпром за водою,
Та впливи русалкою
Завтра серед-ночі !
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, моє серце !
Нехай не сьмієтця
Надо мною, молодюю, —
Нехай не-уєтця
Не моїми кров-сльозами, —
Синьою водою
Дніпровою ! Нехай собі
Гуляє з дочкою !
Пливи-ж, моя єдина !
Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку !...“ —
Та й заголосила,
Та й побігла. А я собі

Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже с тиждень, як расту я,
З сестрами гуляю
О-півночі, та з будинку
Батька виглядаю.
А може вже поєдналась
С паном у палатах,
Може знову розкошує
Моя грішна мати!“
Та й замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов пліточка, — а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти, —
Не спитця в палатах;
Пана Яна нема дома,
Ні с ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла;
Та й байдуже!... Пішла собі
У палати спати;
Та не дійшла: довелося
В Дніпрі почувати.
І не чулась, як зусіли
Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухонили,
Та й ну з нею гратись!
Радісінькі, що піймали, —
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не захали,
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

ЛІЛЕЯ.

За-що мене, як росла я,
 Люде не любили?
 За-що мене, як виросла,
 Молодую вбили?
 За-що вони тепер мене
 В палатах витають,
 Царівною називають,
 Очей не спускають
 З мого цвіту, дивуютьця,
 Не знають, де діти?
 Скажи мені, мій братіку!
 Королевий цвіте!“
 — „Я не знаю, моя сестро!“ —
 І цвіт королевий
 Схилив свою головоньку
 Червоно-рожеву
 До білого, пониклого
 Личенька лілеї.
 І заплакала лілея
 Росою-сльозою,
 Заплакала і сказала:

— „Брате мій! с тобою
 Ми давно вже кохаємось,
 А я й не сказала,
 Як була я людиною,
 Як я мордувалась.
 Моя мати... чого вона,
 Вона все журилась?
 І на мене, на дитину,
 Дивилась, дивилась

І плакала? Я не знаю,
Мій брате єдиний!
Хто їй лихо заподіяв.
Я була дитина:
Я гралася, забавлялась;
А вона все вяла,
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала,
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах;
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили;
А мене, не знаю за-що,
Убили — не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли; накрили
Острижену ганчіркою,
Та ще й реготались;
Жиди навіть нечистії
На мене плювали.
От-таке-то, мій братіку,
Було мені в світі!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку! Я умерла
Зімою під тином,
А весною процьвіла я
Цьвітом при долині, —
Цьвітом білим, як сьніг білим,
Аж гай звеселила.
Зімою люде, Боже мій!
В хату не пустили,
А весною, мов на диво,
На мене дивидись.

А дівчата завітчались
І почали звати
Лілеєю-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи-ж мені, мій братіку!
Королевий цвіте!
На-що мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір? ... Милосердий,
Святий, Боже милий!“ —

І заплакала лілея...
А цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білес, пониклес
Личенько лілеї.

Ш. ПОСЬВАТИ.

1.

МОЇМ СОУЗНИКАМ.

Згадайте, братія моя,
(Бодай те лихо не верталось!),
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали
І, певне, думали: „Коли —
На раду тиху, на розмову —
Коли ми зійдемося знову
На сій з'убоженій землі?“
— Ніколи, братія, ніколи!...
З Дніпра у-купі не пемо,
Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю, —
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми, як люде...

А поки те буде,
Любітеся, брати мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте!
Ворогів забудьте, други,
І не проклиняйте,
І мене в неволі лютій
Інколи згадайте!...

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

Веселе сонечко ховалось
 В веселих хмарах весняних;
 Гостей закованих своїх
 Сердешним чаєм напували,
 І часових переміняли —
 Синє-мундирних часових...
 І до дверей на ключ замкнутих,
 І до решотки на вікні
 Привик я трохи, і мені
 Не жаль було давно одбутих,
 Давно похованих, забутих,
 Моїх кривавих, тяжких сльоз; —
 А їх чи-мало розлилось
 На марне поле. Хоч би рута,
 А то нічого не зійшло!
 І я згадав своє село,
 Кого я там, коли покинув?
 І батько й мати в домовині!
 І жалем серце запеклось,
 Що нікому мене згадати!
 Дивлюсь... твоя, мій брате, мати
 Чорнійше чорної землі
 Іде, с хреста неначе знята!...
 Молюся.... Господи, молюсь!
 Хвалить Тебе не перестану,
 Що я ні с ким не поділю
 Мою тюрму, мої кайдани!...

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

 Давно те діялось! Ще в школі.
 Таки в учителя дяка
 Гарненько вкраду пятака,
 (Бо я було трохи не голе —
 Таке убоге!) та й куплю
 Паперу аркуш, і зроблю
 Маленьку книжечку; хрестами
 І везерунками с квітками
 Кругом листочки обведу,
 Та й списую „Сковороду“,
 Або „три царіє со дари;“
 Та сам-собі у буряні,
 Щоб не почув хто, не побачив, —
 Висьпівую було та плачу...

І довелося знов мені
 На старість з віршами ховатись,
 Мережать книжечки, сьпівати
 І плакати у буряні,
 І тяжко плакати!... і не знаю,
 За-що мене Господь карає...
 У школі мучилось, росло,
 У школі й сивіть почало,
 У школі дурня й поховають;
 А все за того пятака,
 Що вкрав маленьким у дяка,
 Мабуть Господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,
 Мій орле-козаче!

Як конаю я в неволі,
Як нужу я сьвітом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,
Научай їх, щоб не вчились
З-малку віршувати!
Коли-ж яке поквапитця,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив,
Щоб не довелося, брате,
І йому каратись,
Як я тепер у неволі
Караюся, брате!...

*Talá
piva
Tará out
mit Mairin
budscht*

Неначе злодій по-за валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами вийду по-над Уралом
На степ широкий, мов на волю.
І болящєє, побите
Серце стрепенетця,
Мов рибонька над водою;
Тихо усьміхнетця,
І полине голубкою
По-над чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі...
І на гору високую
Вихожу — дивлюся,
І згадую Україну, —
І згадать боюся...
І там степи, і тут степи,
Та тут не такії —
Руді-руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мерезані
Нивами, ланами,

Високими могилами,
Темними дугами...
А тут бурян, піски, тали,
І хоч би на-сьміх де могила
О давнім-давні говорила, —
Неначе люде не жили!
Од спокон-віку і до нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли...
Уже й твердині поробили,
За-того будуть і могили, —
Всього наробимо колісь!...

О, моя доле! моя Вкраїно!...
Чи я то вирвусь з цієї пустині?...
Чи може (крий Боже!)
Тут і загину...
І почорніє червоне поле?!...

— „Айда в казарми! айда в неволю!“
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, крадуся по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за валами.
От-так я, друже мій, сьвяткую
От-тут неділеньку сьвятую!
А понеділок? Друже-брате!...
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи; розібють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію,
І все на сьвіті проженуть,
І спинять ніч: часи — літами,
Віками глухо потечуть...
І я кровавими сльозами
Нераз постелю омочу.
Перелічу і дні, і літа,
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?

Нікого в світі, нікому в світі, —
Неначе по лісу ходив.

А малась воля, малась сила!

Та силу позички зносили;

А воля в гостях упилась,

В степу небога заблудила

Та й упиватьця зареклась.

Не допоможе, милий Боже!

Як-то кажуть люде:

Буде каяття на світі,

Воротьтя не буде!...

Благаю Бога, щоб світало;

Мов волі, сонця — світу жду...

Цвіркун замовкне; „зорю“ біють, —

Благаю Бога, щоб смеркало!

Бо на позорище ведуть

Старого дурня муштрувати,

Щоб знав, як волю шанувати,

Щоб знав, що дурня всіуди біють...

Минають літа молодії,

Минула доля, а надія

В неволі знову за своє,

Зо мною знову лихо діє

І серцю жалю завдає:

А може ще добро побачу,

А може лихо переплачу,

Води Дніпрової напюсь,

На тебе, друже, подивлюсь?

І може в тихій твоїй хаті

Я буду знову розмовляти

С тобою, друже мій!... Боюсь...

Боюся сам себе спитати,

Чи це коли сподієтця?

Чи може вже з неба

Подивлюсь на Україну,

Подивлюсь на тебе?...

А іноді так буває,

Що й сльози не стане,

І благав би я о смерті!
Так тая Україна,
І Дніпро крутоберегий,
І ти, друже-брате,
Не даєте мені Бога
О смерті благати!

В. М. ЛАЗАРЕВСЬКОМУ.

(На Різдво.)

Не до-дому в-ночі йдучи
 С куминої хати,
 І не спати лягаючи,
 Згадай мене, брате! —
 А як прийде нудьга в-гості,
 Та й на ніч засяде...
 От-тоді мене, мій друже,
 Зови на пораду!
 От-тоді згадай — в пустині,
 Далеко, над морем,
 Свого друга веселого,
 Як він горе боре,
 Як він, свої думи тії
 І серце убоге
 Заховавши, ходить собі
 Та молитця Богу,
 Та згадує Україну
 І тебе, мій друже,
 Та іноді й пожуритця...
 Звичайне — не дуже,
 А так тільки... На-дворі, бач,
 Наступає сьвято...
 Тяжко його, друже-брате,
 Самому стрічати
 У пустині!... Завтра рано
 Заревуть дзвіниці
 В Україні, завтра рано
 До церкви молитись
 Підуть люде... Завтра-ж рано
 Завне голодний

Звірь в пустині, і повіє
Ураган холодний,
І занесе піском-сьнігом
Курінь, мою хату.
От-так мені доведетця
Сьвято зустрічати!...
Що-ж діяти?... На те й лихо,
Щоб с тим лихом битись...
А ти, друже мій єдиний!
Як маєш журитись,
Прочитай оцю цідулу
І знай, що на сьвіті
Тільки й тяжко, щб в пустині
У неволі жити...
Та й там живуть, хоч погано...
Що-ж діяти маю!...
Треба-б вмерти, — так надія,
Брате, не вмірає!

Кос-Арал, на Аральському морі. 24. Студня 1848.

ІУ. Е П І Ч Н І
та інші стихотвори.

1.

С О Н.

Гори мої високі!
Не так і високі,
Як хороші-хороші,
Блакитні з-далека —
С Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старшої, мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь: аж он передо мною,
Неначе дива, вирінають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високій, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами вигравав;
А он-де, он-де, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть с похиленим хрестом.

Давно стоїть — виглядає
Запорозця з Лугу;
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На сьвіт з домовини.
Може часш оновленья?
Не жди тії слави:
Твої люде окрадені,
А панам лукавим
На-що здалась козацькая
Великая слава?!

І Трахтемиров геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов п'яний старець торбинки.
А он старе Манастирище,
Колись козацьке село...
Чи те воно тоді було?
Та все пішло... на грище:
І Запорожжя, і село,
І манастирь сьвятий, скарбниця.
Все, все неситі рознесли,
А ви, ви гори, оддали...
Бодай ніколи не дивитьця
На вас, прокляті!... Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, Ляхи погані...

Простіть, високиї, мені,
Високиї і голубиї,
Найкращі в сьвіті, найсьвятиї!
Простіть!... Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
що прокляту сьвітлого Бога
За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися в глибокім,
В Дніпрі широкому, — от-так
Стоїть одним-одна хатина.
С хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, і сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивитця, і дума,
А сльози капають. „Гай-гай!“
Старий промовив: „Недоуми!
Занапали Божий рай!

Гетьманщина!...“ І думнее
Чоло похмаріло:
Мабуть щось тяжке-тяжкее
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...

Блукав я по світу чи-мало,
Носив і свиту і жупан.
На-що вже лихо?... За Уралом
От-тим Киргізам... От-же й там,
Йй-же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Вкраїні!
А може тим, що Киргізи
Ще не Християне?...
Наробив Ти, Христе, лиха,
А переіначив
Людей Божих?

... Котилися

І наші козаці
Дурні голови за правду,
За віру Христову;
Упивались і чужої
І своєї крові;
А получчали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!

Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани-християне!...

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечернє сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє-біліє;
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похилі
Требратні давні могили вкрили;
С Трубайлом Альта між осокою
Зійшлись-з'єднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очі,
А серце плаче — глянуть не хоче!

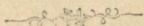
Попрощалось ясне сонце
С чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари, —
Хмари звеселіли,
А старий мій подивився. —
Сльози покотились.
„Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На ці сьвяті гори
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твою красотою
Серце веселити,
І поховать, побитес
Гріхами людськими,

На горах оціх високих,
І втять над ними!“

Утер сльози нехолодні,
Хоч не молодії,
І згадував літа свої,
Давнії, благії:

Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось?
Які моря перепливав?
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сияв,
І соловейко на калині
То затихав, то щebetав,
Сьвятого Бога вихваляв.
І все то, все то в Україні!
І усміхнувся сивий дід:
Бо, може, — нігде правди дить —
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися — не побрались;
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати...
Старий мій знову зажурився;
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помолився,
Пішов у хату почувати;
А місяць хмарою повився.

От-такий-то на чужині
Сон мені приснився!
Ніби знову я на волю,
На сьвіт народився...
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті, —
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах...

Ш
е спалося, — а ніч як море,
 Хоч діялось не в-осені,
 Так у неволі. До стіни
 Не заговориш ні про горе,
 „Ни про младенческіє сны.“
 Верчуся, сьвіту дожидаю, —
 А за дверима про своє
 Салдатськеє нежитіє
 Два часовіі розмовляють.

Першій.

*Така ухабиста собою,
 И менше бьлой не дарила;
 А баринъ бьдненькой такой!
 Меня-то, слышь, и подсмотрили;
 Свезли въ Калугу и забрили.
 Такъ вотъ-тъ случай-то какой!*

Другий.

А я... аж страшно, як згадаю...
 Я сам пішов у москалі.
 Таки-ж у нашому селі
 Назнав я дівчину. Вчащаю
 І матірь удову еднаю;
 Так пан заклятий не дає:
 Мала, каже, — нехай діждуся.
 Я знай, вчащаю до Ганнусі.
 На той рік знову за своє:
 Пішов я з матірю просити.
 „Шкода, каже, і не проси!
 Пятьсот, каже, коли даси,
 Бери хоч зараз!“ Що робити?
 Головка бідна! Позичать?

Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили!...
Поки ті гроші заробив,
Я годів зо-два проходив
По Чорноморії, по Дону;
І подарунків накупив
Найдорогійших. От, вертаюсь
В село до дівчини в-ночі;
Аж тільки мати на печі,
Та й та сердешна умірає,
А хата пустою гниє.
Я викресав огню, до неї:
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусіди:
Привів попа, та не застав, —
Вона вже вмерла. Нема й сьліду
Моєї Ганни. Я спитав
Таки сусіду про Ганнусю.
„Хиба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сібір пішла.
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.“
Неначе згага запекла...
Я ледве-ледве вийшов с хати.
Ще не сьвітало. Я в палати
Пішов з ножем, — не чув землі.
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От-як, брате!
Осталися і батько, й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Або себе занапастить,
Та Бог помилував. А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

Перший.

Такъ что-же?

Ну, вотъ теперь и приколи!

Другий.

Нехай собі... а Бог поможе,
І так забудетця колісь.

Вони ще довго говорили;
Я став перед-свѣтом дрімать,
І паничі мені приснились,
І не дали погані спать.

І Р Ж А В Е Ц Ь .

Наробили колись Шведи
 Великої слави:
 Утікали з Мазепою
 В Бендери с Полтави,
 А за ними й Гордієнко...
 Нарядила мати,
 Як пшениченьку пожати,
 Полтаву достати.
 Ой пожали-б, як-би були
 Одностаїне стали,
 Та с хвастовським полковником
 Гетьмана єднали...
 Не стреміли-б списи в стрісі
 У Петра у свата,
 Не втікали-б із Хортиці
 Славні небожата,
 Не спиняв би їх прилуцький
 Полковник поганій...
 Не плакала-б Матір' Божа
 В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
 Як покидали Запорозці
 Великий Луг і матір' Січ,
 Взяли з собою Матір' Божу,
 А більш нічого не взяли,
 І в Крим до хана понесли
 На нове горе-Запорожжя.

Заступила чорна хмара
 Та білу хмару,

Опанував Запорозцем
Поганий Татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошом стати,
Та наказав Запорозцям
Церкву будувати...
У наметі поставили
Образ Пресв'ятої
І крадькома молилися.

Боже мій є тобою,
Мій краю прекрасний, роскошний, багатий!
Хто тебе не мучив?... Як-би розказать
Про якого-небудь одного маїната
Історію-правду, то перелякать
Саме-б пекло можно, а Данта старого
Полупанком нашим можно здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже-ж йому любо людей мордувать
І надто убогу мою Україну?!...
Що вона зробила? За-що вона гине?
За-що її діти в кайданах мовчать?!...

Розказали кобзарі нам
Про війни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття,
Про люті кари,
Що Ляхи нам завдавали, —
Про все розказали.
Що-ж діялось по Шведчині? —
То й вони злякались:
Оніміли є переляку
Сьліпі небораки.
От-так її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли... і з-далека
Запорозці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревноли,

Як погнали на болото
Город будувати...
Як плакала за дітками
Старенькая мати...
Як діточки на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
В сьнігу пропадали.
Чули, чули Запорозці —
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули та мовчали,
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матір'я Божа
Сльозами сьвятими;
Заплакала Милосерда,
Неначе за сином;
І Бог зглянувсь на ті сльози,
Пречистії сльози;
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися Запорозці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресьвятої;
Поставили у Іржавці
В мурованім храмі.
От-там вона й досі плаче
Та за козаками.

КНЯЖНА.

Поема.

Зоре моя вечірняя!
 Зійди над горою,
 Поговорим тихесенько
 В неволі с тобою.
 Розкажи, як за горою
 Сонечко сідає, —
 Як у Дніпра веселочка
 Воду позичає, —
 Як широка сокорина
 Віти розпустила,
 А над самою водою
 Верба похилилась —
 Аж по воді розістлала
 Зелені віти,
 А на вітах гойдаютьця
 Нехрищені діти, —
 Як у полі на могилі
 Вовкулак ночує,
 А сич в лісі та на стрісі
 Недолю віщує, —
 Як сон-трава при долині
 В-ночі розцвітає...
 А про людей... та нехай їм!
 Я їх, добрих, знаю,
 Добре знаю!... Зоре моя!
 Мій друже єдиний!
 Ти не знаєш, що дітця
 В нас на Україні, —

А я знаю, і розкажу
Тобі, й спать не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Нижній Новгород, 1858.

* * *

Село! і серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка — село
Зеленим гаєм поросло,
Цвітуть сади, біліють хати, —
А на горі стоять палати,
Неначе диво, — а кругом
Широколисті тополі,
А там і ліс, і ліс і поле,
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог витає над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі з-далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люде й сьліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь, — була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі, — були багаті:
Високі на горі палати,
Чи-малий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть-собі село
По-над водою простяглось.

Колись там весело було:
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілим наливає,
Та ще й покрикує: „віват!“
Гуляє князь, гуляють гості,
І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову пє, і знов гуляє.
І так за днями день минає...
Мужицькі душі аж пишцять;
Судовики благають Бога...
Пяниці, знай-собі, кричать:
— *„И патриотъ! и братъ убогихъ!
Нашиъ славыиъ князь!... Виватъ! виватъ!“*
А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однімає
У мужика, ... — і Бог не знає,
А може знає, та мовчить!

Княгиня в-заперті сидить.
Її і в сїни не пускає
Убогих брат. А що-ж робить?
Сама втікла і повінчалась, —
І батько й мати не пускали,
Казали: в гору не залазь!
Так ні, — за князя! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною у-ночі; —
Засхнеш, не знатимеш нічого:
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!
Хотілось любити
Хоч годочок, хоч часочок,
На свїт подивитись;

Не довелось, — а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала;
Хоч молись перед тобою,
Мов перед сьвятою...
Красо моя молодая,
Горенько є тобою!
Жить би, жить, та славить Бога
І добро творити,
Та Божою красою
Людей веселити, —
Так же ні! А молодії
Та кариї очі,
Щоб марніли в самотині...
Може Бог так хоче?
Боже! Боже! Даєш волю
І розум на сьвіті,
Красу даєш, серце чисте,
Та не даєш жити...
Не даєш на рай веселий,
На сьвіт Твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть на віки!...

Не весело на сьвіті жить,
Коли нема кого любить.
От-так і їй, одній-єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині —
Аж страшно. А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матірю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя; і дав дожить
Господь їй радості на сьвіті —
Узрїть його, поцілувать
Своє єдинеє дитя
І перший крик його почути...

Ох, діти! діти! діти!
Велика Божа благодать!

Сльози висушли, пропали,
Сонце просіяло,
І княгиня з дитиною
Не тією стала:
Ніби на світ народилась,
Гралась, веселилась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила,
І маленькі рукавчята
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала:
Бо княгині тільки вміють
Привести дитину,
А годувать та доглядать
Не вміють княгині;
А потім оха: „Забуває
Мене мій Поль, або Филат!“
За-що-ж воно тебе згадає? —
За те хіба, що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А п'яного свого князя
І не допускала.

Мов яблучко у садочку
Кохалась дитина,
І говорить уже стала,
І вчила княгиня
Тільки „мамо“ вимовляти,
А „тато“ не вчила...
І книжочок с кунштиками
В Ромні накупила,
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходилась вчити;

І щó Божий день купала,
Рано спати клала,
І пилиночки на неї
Впасти не давала,
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй еднала,
І раділа з нею,
І плакала. Довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала
У мундирі, та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби снитця,
Мов вимовить хоче:
— „Не плач, мамо! не розплітай
Мої довгі коси, —
Посічутця“... Щó день Божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива:
Мов тополя виростає
Сьвітові на диво.
Виростає... та недовго
Буде веселити
Свою матір: Бог карає
Княгиню на сьвіті...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умірав,
Злеє оживає...
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся —
За бабами знахарками
На селах метнувся.
Наїхали; заходились,
Лічили, лічили.

Поки її безталанну
В труну положили.

Не стало на селі княгині,
І гусла знову загули,
А сирота її в селі,
Її єдина дитина,
Мов одірвалось од гільлі:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спеклося бідне на жару;
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру...
Умийся, серденько! бо мати
Он дивитця й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає — тебе не стало!
Умийся, серце! щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа-б благословляла
За долю добрую твою. —
Умилася: а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде?
Побачим.

Гусла загули...

Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.
Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голоднії люде... А скирти гниють,
А пани й полову жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав:
Тоді-б і в Парижі і иншому краю
Наш брат хуторянин себе показав!
А Бог куняє. Бо се було-б диво,
Щоб чути і бачить і не покарать!

Або вже аж надто довго-терпеливий!...
Минають літа. Люде гинуть :
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже : пє, гуляє,
Та жида з грішми виглядає.
Нема жидка... Хліби зійшли;
Радіють люде, Бога просять;
Аж ось із Київа привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

Чорнобрива, кароока,
Вилитая мати,
Тільки смутна-невесела.
Чого-б сумувати?
Або може вже такою
Воно й уродилось?
Або може молодее
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого!
Весела гуляла,
Мов ласочка с кубелечка,
На сьвіт виглядала
С того Київа; аж поки
Побачила села
Знівечені, — с того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли:
Там словами привітала,
Там нагодувала;
Що день Божий обходила
Село; помагала
Усякому; а сироти
До неї в покої

Приходили і матірю
Свою сьвятою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в село
З грішми появилисьь.
Радіє князь, запродує
С половою жито,
І молотить виганяє
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І с клунею провіяли.
Князь і не спочинув:
На могорич закликає,
Та це, та гуляє
Аж у гаї; бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармідер, галас, гам у гаї, —
Срамотні сьщиви; аж лящить
Жіночий регіт; завиває,
Реве хазяїн: „Будем пить,
Аж поки наша доня спить!“

А доня в-заперті сидить,
В своєму сумному покої,
І дивитця, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають;
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають,
І пугач пуга, і сова
С-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають-гудуть.
Дивітесь, очі молодії!
Як зорі Божії встають,
Як сходить місяць, червоніє.

Дивітеся, поки вас гріє,
А зорі спати не дають!

Головою молодою
На руку схилилась,
До-півночи невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивилася,
Та й плакати стала.
Може серце яке лихо
Тихо прошептало?...
Та байдуже! — поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помодилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості: де щó впало,
Там і осталося. Сам не впав,
Остатню каплю допивав, —
Та й ту допив. Встає, не падає,
Іде в покої. Скверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменується... Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокинись,
Прокинись, чистая! Схопись!
Убий гадюку! — покусає...
Убий! і Бог не покарає,
Як тая Ченчію колись
Убила батька кардинала...
Ні, не прокинулася — спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає...
Не чуть нічого. Час минає,
А потім крик, а потім івалт
І плач почули із палат,
Почули сови; — потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуныя зайнялись

І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обіззавсь!
Пани в гаю не ворушились;
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

Прокинулись в-ранці гості;
Аж бачять, що лихо, —
Покинули свого князя,
Та любо, та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине;
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвїте!
— Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сім сьвіті,
Гріхи батькові. О, доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоч на старість,
Хоч на чужім полі,
На безлюдьї! Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаєш!

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали, на пожарищі
Небога згоріла.

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужає встати;
А підвести нема кому, —
Ніхто й не загляне
До грїшного болящого
В будинки погані.

Люде трохи очуняли;
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже сьвятої.
Де-ж вона поділась? ...
У Києві пресьвятому
В черниці постриглась.
От-так було, от-так і буде:
В гріхах родились ми для зла!
Яка-ж тут Богові хвала? —
Скажіть мені розумні люде!

Родилась на сьвіт жить, любить,
Снять Господньою красою,
Витать над грішними сьвятою,
І всякому добро творить, —
А сталось ось-як: у черницях
Занапастилося добро.
Не стало радості у Бога
Для нещасливої княжни!

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якомсь я в Чигирин
І в монастир от-той дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотний стоїть.
От-там мені і розказала
Стара черниця новину,
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
По-за-торік: „Одпочивала,
Та й Богу душу оддала.
Вона була ще молодою
І прехорошая собою;
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці с-три,
І все до крихти розказала

Мені і Ксенії-сестрі,
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила...
Оце її сьвята могила...
Ще не поставили хреста.“

Ше знаю, як тепер Ляхи живуть
 З своїми вольними братами:
 А ми браталися з Ляхами,
 Аж поки третій Сигизмонд
 С проклятими його ксьондзами
 Не роз'єднали нас. От-так
 Те лихо діялося з нами.

Во імя Господа Христа
 І Матері Його сьвятої
 Ляхи прийшли на нас войною;
 Сьвятії Божії міста
 Ксьондзи скажені осквернили.
 Земля козача зайнялась,
 І кровю, сину, полилась,
 І за могилою могила,
 Неначе гори, поросли
 На нашій, синочку, землі!

Я жив на хуторі;
 Я стар був, немощен. Послав
 С табун я коней до обозу,
 Гармату, гаківниць два вози,
 Пшона, пшениці, щó придбав;
 Я всю мізерію оддав
 Моїй Україні небозі
 І трьох синів своїх. Нехай,
 Я думав грішний перед Богом,
 Нехай хоч часточка убога
 За мене піде, за наш край,
 За церков Божую, за люде,
 А я молитись в хаті буду.

Бо вже нездужав, сину, встать,
Руки на ворога піднять.

Зо мною, слухай же, остались
Данило, чура мій, та я,
Та Прися, дочечка моя.
Воно ще тільки виростало,
Ще тільки-тільки наливалось,
Мов та черешенька. За гріх,
За тяжкий, мабуть, гріх, великий
Не дав мені сьвятий Владика
Очей нарадувать старих
Моїм дитятком.

Не ходили
Ксьондзи по селах, а возили
На людях їх з села в село.
Такеє-то у нас було!
Якось їх, клятих, і до мене
В-ночі на хутір занесло;
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драгуни. Дай мені
Хоч коли-небудь, Боже милий,
На сьвіт Твій виглянуть з могили! —
Спражу всю шляхту на огні!
Вони, вони — не бійся, сину! —
Вони, ксьондзи, мою дитину
З собою в хату завели,
Замкнулись п'яниї, я бачив;
А челядь п'яна полягала
У клуні на соломі спать, —
Драгуни те-ж. А ми з Данилом
Соломи в сіни наносили,
А клуню просто запалили.
Не встануть, прокляті, опять
Дітей козачих мордувать!
Усі до одного згоріли.
І Прися бідная моя
Згоріла с клятими. А я
На пожарищі хрест з Данилом

Поставили, та помолитись,
Заплакали, та й потягли,
На коней сівши, до обозу.
Синів всіх трьох моїх найшли,
Та в добрий час і полягли
От-тут у-купі...

.
А як ми бились, умірали!
За-що ми голови складали
В оці могили? Будеш жить,
То може й знатимеш, небоже!
Бо слава здорово кричить
За наші голови. А може
І про могили, і про нас
З старцями Божими по селах
Правдива дума, невесела
Між людьми ходить...

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Кулішу.)

У Києві, на Подолі,
 Було колись, і ніколи
 Не вернетця, щó діялось,
 Не вернетця сподіване . . .
 Не вернетця, а я, брате,
 Таки буду сподіватись,
 Таки буду виглядати,
 Серцю жалю завдавати!

У Києві, на Подолі,
 Братерська наша воля,
 Без холопа і без пана,
 Сама собі у жупані,
 Розвернулася весела,
 Оксамитом шляхи стеле,
 І єдвабом застилає,
 І нікому не звертає.

У Києві, на Подолі,
 Козаки гуляють:
 Як ту воду, відром-цебром
 Вино розливають;
 Льохи, шинки з шинкарками,
 З винами, медами
 Закупили Запорозці
 Та й тнуть коряками!
 А музика реве, грає,
 Людей звеселяє,
 А із Братства те бурсацтво
 Мовчки виглядає;

Нема голій школі волі,
А то-б догодила!...
Кого-ж то там з музиками
Люде обступили?

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак... Ох, літа, літа!
Що ви творите? на то те-ж
Старий ударив в закаблуки,
Аж встала курява! От-так!
Та ще й присьпівує козак:

„По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Як-би таки, молодиці,
Посіяти мак, мак!
Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанетця й передам!
А вже-ж тії закаблуки
Набралися лиха-муки...
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Достанетця й передам!“

Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І весь сьвятий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: „Пугу, пугу!...
Привітайте, сьвяті ченці,
Товариша з Лугу!“
Сьвята брама одчинилась, —
Козака впустили;
І знов брама зачинилась,
На вік зачинилась
Козакові.

Хто-ж цей сивий
Попрощався з сьвітом?

Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить:
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивитись,
Та посидить на пригорі,
Та хоч пожуритись; —
Іде чернець Дзвонкову
У яр воду пити,
Та згадує, як-то тяжко
Було в світі жити!
Іде чернець у келію
Між стіни німії,
Та згадує літа свої —
Літа молодії;
Бере письмо сьвяте в руки,
Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко літає...

І тихнуть Божії слова...
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі...
Музики... танці... і Бердичів...
Кайдани брязкають... Москва...
Бори, сьніги і... Єнисей...
І покотились із очей
На рясу сльози.

„Бий поклони
І плоть старечу усмирай!
Сьвяте писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона, —
А серцеві не потурай!

Воно тебе в Сібір водило,
Воно тебе весь вік дурило;
Приспи-ж його, і занехай
Свою Борзну і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знав...“

І старець тяжко заривав,
Читав писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:
„Для чого-ж я на світ родився?
Свою Україну любив?“...
До утрені завив з дзвіниці
Великий дзвін; чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патирицю,
Перехрестився, чотки взяв...
І за Україну молитись
Палій чернець пошкандибав.

„Молися, старче, бий поклони!
Поки й малих дітей погонять
Гатить глибокі болота; —
На світі все, бач, суєта.
Молися-ж, бий собі поклони!“

Моливсь чернець за Україну,
Зробив і хрест, і домовину,
Та смерть барилася, не йшла...
Поки гармата заревла
Із Глухова по Україні.

Почув чернець, не дохрестився,
Тільки на небо подивився,
Та щось промовив, застогнав,
І душу Богові послав,
А сам с труною одружився.

Стогнали дзвони, завивали,
Кияне гори укривали,

Ченця Семена Палія
Ченці, мов гетьмана, ховали...
І нині, братія моя,
Стоять твердині на Україні
Все Паліївські на Хвастовщині;
В ярах, болотах лежать гармати, —
На-що?... Та й нікому їх доставати:
Захрясли жидом хвастовські гори,
Хвастяне погані на ксьондза орють;
Инколи, инколи ченця згадають,
А де похований? в якому краю?
Вони не знають, може й не чули!
Кияне бачили, та й ті забули.

От-так-то сталося, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу.
Москалі рознесли вали у Полтаві,
Розруйнували і Січ, і Спаса,
А над тобою глину товкмають.

Орская крѣпость, 1848.

ВАРНАК.

Тиняючи на чужині
 По-над Елеком, стрів я діда
 Вельми старого. Наш земляк
 І недомучений варнак
 Старий той був. Та у неділю,
 Якось у полі ми зустрілись
 Та й забалакались. Старий
 Згадав свою Волинь сьвятую
 І волю-долю молодую,
 Свою бувальщину. І ми
 В траві за валом посідали,
 І розмовляли-сповідались
 Один другому. „Довгий вік!“
 Старий промовив. „Все од Бога, —
 Од Бога все! А сам нічого
 Дурний не вдіє чоловік!
 Я сам, як бачиш, марно, всеує...
 Я сам занівечив свій вік!
 І ні на кого не жалкую,
 І ні у кого не прошу я, —
 Нічого не прошу. От-так,
 Мій сину, друже мій єдиний!
 Так і загину на чужині,
 В неволі.“ І старий варнак
 Заплакав нишком... Сивий брате!
 Поки живе надія в хаті,
 Нехай живе, не виганяй!

Нехай пустку нетоплену
 Іноді нагріє,

І потечуть з очей старих
Сльози молодії,
І, умитеє сльозами,
Серце одпочине,
І полине із чужини
На свою країну!

„Багато де-чого не стало!“
Сказав старий. „Води чи-мало
Із Ікви в море утекло...
Над Іквою було село.
У тім селі, на безталаньня
Та на погібель, виріс я...
Лихая доленька моя!
У нашої старої пані
Малиї паничі були,
Таки однолітки зо мною.
Вона й бере мене в покої
Синкам на виграшку. Росли,
Росли панята, виростали.
Як ті щенята, покусали
Не одного мене малі.

„От-то-ж і вчити почали
Письму панят. На безголова
І я учуся. Сьлізми, кровю
Письмо те полилося! Нас,
Дешевших панської собаки,
Письму учити?!
Молитись Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більш нічого
Не повинен знать невольник, —
Така його доля!
От-то-ж і вивчився я, виріс,
Прошу собі волі;
Не дає, і в москалі,
Проклята, не голить!
Що тут на світі робити?
Пішов я до рала,

А паничів у гвардію
Поопреділяли...

„Година тяжкая настала,
Настали тяжкі літа!
От-то-ж працюю я за ралом.
Я був убогий сирота,
А у сусіди виростала
У наймах дівчина. І я...
О, доле-доленько моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно... Не нам Твої діла
Судить, о, Боже наш великий!
От-то-ж вона мені на лихо
Та на погибель піросла.
Не довелось і надивитись...
А я вже думав одружитись,
І веселитися, і жити,
Людей і Господа хвалить...
А довелося...

„Накупили
І краму, й пива наварили, —
Не довелося тільки пити.
Старої пані бахур сивий
Окрав той крам, розлив те пиво,
Пустив покриткою... Дарма!
Минуло... годі!... Не до-ладу
Тепер і згадувать! Нема,
Нема, минулося, пропало!...
Покинув ниву я і рало,
Покинув хату і город. —
Усе покинув. Чорт нарадив,
Пішов я в писарі в громаду.

„То сьак, то так мінає год:
Пишу собі, з людьми братаюсь
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий. Паничі

На третє літо поз'їзжались,
Уже засватані. Жили,
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілья дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї, перебірали, —
Звичайне паничі. Ждемо,
І ми ждемо весілья!

„От-то-ж у клеччану неділю
Їх і повінчано обох,
Таки в домашньому костьолі:
Вони Ляхи були. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,
Як молодії ті були...
Заграла весело музика —
Їх із костьолу повели
В воз'обновденній покої...
А ми й зустріли їх, і всіх —
Княжат, панят і молодих —
Всіх перерізали. Рудою
Весілья вмилося! Не втік
Ніже єдиний католик, —
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Управшись, пішли шукати
Нової хати; і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лугах,
В степах широких, в байраках
Крутих, глибоких — всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

„Мене господаром обрали.
Сімя моя що-день росла
І вже до сятні доростала.
Мов поросяча кров лилась!
Я різав все, щó паном звалось,

Без милосердя і зла,
А різав так. І сам не знаю,
Чого хотілося мені?
Ходив три годи я з ножами,
Неначе п'яний той різник.
До сльоз, до крові, до пожару —
До всього, всього я привик!
Бувало, мов жабу ту, на списі
Спражеш дитину на огні,
Або панянку білолицю
Розіпнеш голу на коні,
Та й пустиш в степ!...
Всього, всього тоді бувало —
І все докучило мені.

„Одурів я, тяжко стало
У вертепах жити:
Думав сам себе зарізати,
Щоб не нудить сьвітом.
І зарізає би, — та диво,
Диво-дивне сталось
Надо мною, недолюдом!
Вже на сьвіт займалось...
Вийшов я з ножем в халяві
З Броварського лісу,
Щоб зарізаться. Дивлюся,
Мов на небі вісить
Сьвятий Київ наш великий!
Сьвятим дивом сяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють.
Дивлюся я, а сам млію.
Тихо задзвонили
У Києві, неначе на небі...
О, Боже мій милий!
Який дивний Ти! Я плакав,
До полудня плакав...
Та так мені любо стало!
І малого з'наку
Нудьги тії не осталось,

Мов переродився...
Подивився кругом себе
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ
Сьвятим помолитись,
Та суда, суда людського
У людей просити.“

Як-би тобі довелось
 В нас попанувати,
 То знав би ти, пане-брате,
 Як їх називати,
 От-тих твоїх безталанних
 Дівчаток покритих!
 А то верзе біси-зна-що,
 Та й думає: ми-то,
 Ми-то людям покажемо
 Оціх безталанних,
 Та навчимо шануватись
 Паничів поганих!
 Шкода й праці! Поки села,
 Поки пани в селах, —
 Будуть собі тинятися
 Покритки веселі
 По шиночках з москалями,
 І не турбуйсь, брате!

— Добре, кажу. А все-таки
 Невеличку нате
 Оцю одну останнюю!
 Слухайте-ж, панята!

Дівчата на луці гребли,
 А парубки копиці клали,
 Та знай на сонце позирали,
 Та нісенітницю верзли:
 Звичайне хлопці; а дівчата,
 Мов ті сороки, цокотали,
 Та до криниці учащали —
 У яр погуляти.
 Найкращая з всього села

Давненько вже у яр пішла,
Узявши глечик, та й немає;
А лановий і не шукає,
Мов і не бачить. Не новий
Оцей лукавий лановий:
Стара собака, та ще й бита.
У балці стало щось кричать.
Побігли хлопці ратувать.

Аж там панич несамовитий,
Недоліток таке творить —
Сердешну дівчину мордує;
Сердешна дівчина кричить...
Прибігли хлопці; не ратують, —
Боятця пана. А один,
Що-наймолодший, озирнувшись,
Та вилами пана
І просадив, мов ту жабу...
Застогнав поганець
Та й опрігся. Порадилися,
Дали в город знати,
Суд наїхав; — подивились,
Попилися завзято
Судовики. Заковали
Хлопця молодого,
Та в тюрму заквасували,
Та й більше нічого.

На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою
Стоїть собі в холодочку;
А по-під корчмою
Сидять в путах арестанти.
Трохи одпочити
Позволено бідолахам,
Та води напитись.
Сидять собі, розмовляють,
А де-хто й куняє.
А з-за гори поїзжане
На шлях виїзжають,

Аж три тройки. І, звичайне,
Коло корчми стали,
Дати коням одпочити;
Та й дружки пристали,
Сьпіваючи. От-то-ж стали.
Молодая встала,
Взяла квартиру оковити,
Та й почаствовала
Сердешного невольника
І його сторожу.
Коли дивитця — погляне, —
Боже, милий Боже!
Між невольниками в путах
Той самий єдиний
Її местник безталанний
Несе з України
Аж у Сібір ланцюг-пута.
А ти будеш тут
У роскоші, і не будеш
Ні знати, ні чути
Його плачу всенедного!...
Не почаствовала
Свого местника сьвятого
І не привітала;
Тільки глянула на його.
Та й більше нічого.

По-переду поїзжане
Рушили в дорогу,
А за ними й невольники
Побрязкали путем
По-над шляхом. І нікого
Не видно, не чути
Коло корчми; одна собі
Поки-що осталась
З шинкаркою. Кругом неї
Димом розстилалась
В полі курява.
Йї смерклося.

І вік невеликий,

Не тільки день. На хуторі
Танці та музики
Аж до півночі. Придані
Постіль пішли слати
У комору; а молода
Вийшла мовчки с хати,
Та й пропала. Скрізь шукали,
До сьвіту шукали,
Та не нашли. Де-ж поділась?
Де? — Помандрувала
За невольником убогим
У Сібір... Та й годі!

МАТИ-ПОКРИТКА.

У нашім раї, на землі,
 Нічого кращого немає,
 Як тая мати молодая
 З своїм дитяточком малим.
 Буває, іноді дивлюся,
 Дивуюсь дивом — і печаль
 Охватить душу; стане жаль
 Мені її... і зажурюся
 І перед нею помолюся,
 Мов перед образом сьвятим
 Тієї Матері сьвятої,
 Що в мир наш Бога принесла,
 А ми, — хвала нам і хвала! —
 Дарма, що Бог, що ми не стоїм
 І волосочка одного, —
 Таки повісили його.
 Тепер їй любо, любо жити!
 Вона серед-ночи встає,
 І стереже добро своє,
 І дожидає того сьвіту,
 Щоб знов на його подивитись, —
 Наговоритись... „Це мов,
 Мое!...“ і дивитця на його,
 І молитця за його Богу,
 І йде на улицю гулять
 Гордійше самої цариці,
 Щоб людям, бачте, показать
 Своє добро... „а подивітьця! —
 Мое найкраще над всіма!“
 І ненароком инший гляне, —
 Весела, рада, — Боже мій!

Несе до дому свого Івана
І їй здається — все село
Весь день дивилося на його,
Що тільки й дива там було,
А більше не було нічого...
Щасливая!...

Літа минають;
По-троху діти виростають;
І вирости, і розійшлись
На заробітки, в москалі...
А ти осталася, небога!
І не осталося нікого
С тобою дома... Нагоди
Старої пічим одягти
І витопить зимою хату;
А ти не здужаєш і встати,
Щоб хоч огонь той розвести!...
В холодній молишся оселі
За їх — за діточок...

А ти
Великомученице! села
Минаєш, плачучи в-ночі
І полем-степом ідучи.
Свого ти сина закриваєш,
Бо й пташка іноді пізнає
І защебече: „Он байстря
Несе покритка на базар!“
Безталанная! де ділась
Краса твоя тая,
Що всі люде дивувались?
Пропала, немає!..
Все забрала дитиночка...
І вигнала с хати;
І вийшла ти за царину
С хреста ніби знята;
Старці тебе цураютьця,
Мов тії прокази;
А воно таке маленьке,

Воно ще й не лазить!
І коли-то воно буде
Гратись — і промовить
Слово: „мамо“ — великеє,
Найкращеє слово?!...
Ти зрадієш — і розкажеш
Дитині правдиво
Про панича лукавого, —
І будеш щаслива!...
Та недовго: бо не дійде
До-зросту дитина, —
Пійде собі сьліпця водить,
А тебе покине
Калікою на розпутьті,
Щоб собак дражнила,
Та ще й вилає... за те, бач,
Що на сьвіт родила,
І за те ще, що так тяжко
Дитину любила...
І любитимеш, небого,
Поки не загинеш
Межи псами, на морозі
Де-небудь під тином!...

От-тим мені і жаль стане
Матері-небоги,
Що вона його так любить,
Так гине за його;
За те чадо поганее
Занапасть в сьвіті
Найкращеє добро своє —
Молодїї літа.
А воно, — буває, з його
Не вийде нічого,
Або вийде недолюдок,
Сатана безрога!
І ніколи із байстри
Не матиме мати
Собі доброї дитини,
Хоч вона й багата...

Добре от-тим панам жити :
Нічого не знають !
І не знають, як ті діти
У їх виростають ?
Бо матері там не мають,
А мамку наймають.

Між скалами, неначе злодій,
 По-над Дністром іде в-ночі
 Козак, і дивитця йдучи
 На каламутну темну воду,
 Неначе ворогові в очі,
 Неначе вимовити хоче :

— „Дністре, водо каламутна!
 Винеси на волю,
 Або втопи,
 Коли така доля!“

Та й роздігся на калині.
 У воду кинувся, — пливе,
 Аж хвиля синяя реве,
 І, ревучи, на той беріг
 Козака виносить.
 Стрепенувся сіромаха :
 І голій, і босий,
 Та на волі; й більш нічого
 У Бога не просить.
 Постривай лиш : може, брате,
 На чужому полі
 Талану того попросиш,
 Та тієї долі!...

Пішов собі темним яром,
 Та сьпіває йдучи :

„Ой с-під гори, та с-під кручі
 Йшли мажі рипучи;
 А за ними йде та чорнявая,
 Та плаче-рида йдучи.“

Уже як хочете : хоч лайте,
 Хоч і не лайте, й не читайте!

Про мене!... я і не прошу...
Для себе, братіки, спишу,
Ще раз те оливо потрачу,
А може, дасть Бог, і заплачу.
То й буде з мене...

Нумо знов!

Покинув матір і господу,
Покинув жінку; жаль та й годі!
На Бесарабію пішов
Оцей козак. Погнало горе
До моря пити. Хоч говорять:
Аби „оранда“ в руках була,
А хлопа, як того вола,
У плуг голодного впряжеш.
Трохи лишень, чи так?
Ще з-малку з матір'ю старою
Ходив с торбами цей козак.
От-так і виріс сиротою
У наймах. Сказано шарпак, —
То й одружився собі так:
Узяв хорошу, та убогу, —
Звичайне наймичку. А пан...
(І не талан наш і талан,
Як кажуть люде, — все од Бога)
Нагледів, клятий, — панські очі! —
Та й ну гостинці засилать.
Так і гостинців брать не хоче,
Не хоче й пана закохать.
Що тут робить? За чоловіка,
Укоротивши йому віка...
А жінку можна привітать.
Трохи не сталося от-так:
До нитки звівся мій козак,
Усе на панщині проклятий,
А був хазяїн.
А жіночку свою любив —
І, Господи єдиний! —
Як те паня, як ту дитину,
У намістах водив!

Та знемігся неборака —
Хоч продавай хату,
Та йди в найми! От-так його
От-той пан проклятий
Допік добре! А жіночка,
Мов сього й не знає,
У доброму намистечку
В садочку гуляє,
Як та краля. — „Що тут робить?“
Сердега міркує:
„Покину їх, та утечу...
Хто-ж їх нагодує?
Хто догляне? Одна — стара,
Нездужає встати;
А другая — молодая
Дума погуляти.
Як-же його?... Що діяти?
Горе моє, горе!...“

Та й пішов, торбину взявши,
За синєє море
Шукать долі... Думав прийти,
Та хоч жінку взяти, —
Стара мати і тут буде
Віку доживати
На господі...

Так от-так-то
Трапляється в світі!
Думав жити-поживати,
Та Бога хвалити;
А довелось на чужині
Тільки сльози лити, —
Більш нічого! Нудно йому
На чужому полі!
Всього надбав роботяга,
Та не придбав долі, —
Талану того сьвятого.
Світ Божий немилый —
Нудно йому на чужині,

І добро остило.
Хочетця хоч подивитьця
На свій край на милий,
На високиї могили,
На степи широкі,
На садочок, на жіночку,
Кралою карооку.
Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю,
Бродягою. О, Боже мій!
Якеє ти, поле,
Своє поле! яке-то ти
Широке-широке,
Як та воля!...

Прийшов до-дому у-ночі.
Стогнала мати на печі;
А жінка у коморі спала
(Бо пан нездужа). Жінка встала,
Неначе пявка та впилає
І, мов водою, залилає
Дрібними, як горох, сльозами.
І се трапляєтця між нами,
Що ніж на серце наставля,
А сам цілує. Ожила
Моя сердешна молодиця:
І де ті в Господа взялися
Усякі штучні їства?!

Сама-ж, неначе нежива,
На плечі пада. Напоїла
І нагодувала,
І спать його, веселого,
В коморі поклала.
Лежить собі неборака,
Думає-гадає,
Як-то будем мандрувати,
І тихо дрімає.
А жіночка молодая
Кинулась до пана,

Розказала: „от-так і так!“
Любо та кохано
Прийшли, взяли сіромаху,
Та й повезли з дому
Пройдисьвіта, волоцюгу,
Прямо до прийому.

І там доля не кинула.
Дослуживсь до чину,
Та й вернувся в село своє, —
І служить покинув.
Уже матір поховали
Громадою люде,
І пан умер. А жіночка
Московкою всюди
Хиляєтця — і по жидях
І по панах... боса.
Найшов її, подивився
І, сивоволосий,
Підняв руки калічені
До сьвятого Бога,
Заридав, як та дитина,
І — простив небогу.

От-так, люде, научайтесь
Ворогам прощати,
Як сей неук!...
Де-ж нам грішним
Добра сього взяти?

У неділеньку у сьвятую,
 У досьвітнюю годину,
 У славному-преславному
 Місті, в Чигирині,
 Задзвонили в усі дзвони,
 З гармати стріляли, —
 Превелебную громаду
 До-купи скликали.

З сьвятими корогвами,
 Та с пречестними образами
 Народ с попами
 З усіх церков на гору йде,
 Мов та Божа бжола гуде.
 З монастира сьвятого
 У золоті, аж сяє,
 Сам архимандрит вихожає,
 Акафист читає,
 Поклони покладає.

Поважно та тихо,
 У раннюю пору,
 На високу гору
 Сходились полковники.
 І військо, як море,
 З знаменами, з бунчуками
 З дугу виступало,
 Та на трубах вигравало,
 І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
 Онімїли дзвони,
 І громада покладає
 Земнії поклони.

Молебствіє архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бога просить-хвалить,
Щоб дав їм мудрості дознати, —
Гетьмана доброго обрати...
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана —
Преславного Лободу Івана,
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчуками
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— „Спасибі вам! панове-молодці,
Преславнії Запорозці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще-б краще ви зробили,
Як-би замість старого
Та обрали молодого
Завзятого молодця,
Преславного Запорозця
Павла Кравченка-Наливайка:
Я стар чоловік, нездужаю встати.
Буду йому пораду давати,
По-батьківськи научати,
Як на Ляха стати.
Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братця,
На Ляха водити;

Не мені тепер, старому,
Булаву носити!
Нехай носить Наливайко
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі Ляхи
У своїй Варшаві!“

Громада чмелем загула,
І дзвони задзвонили;
Гармата заревла,
І бунчуками вкрили
Преславного Запорозця
Павла Кравченка-Наливайка.

У тієї Катерини
 Хата на помості;
 Із славного Запорожжя
 Наїхали гості:
 Один — Семен Босий,
 Другий — Іван Голий,
 Третій — славний вдовиченко
 Іван Ярошенко.
 — Зїздили ми Польщу
 І всю Україну,
 А не бачили такої,
 Як се Катерина. —
 Один каже: „Брате!
 Як-би я багатий,
 То оддав би все золото
 Оцій Катерині
 За одну годину.“
 Другий каже: „Друже!
 Як-би я був дужий,
 То оддав би я всю силу
 За одну годину
 Оцій Катерині.“
 Третій каже: „Діти!
 Нема того в сьвіті,
 Чого-б мені не зробити
 Для цієї Катерини
 За одну годину.“

Катерина задумалась
 І третьому каже:
 „Єсть у мене брат єдиний,
 У неволі вражій —
 У Криму десь пропадає.

Хто його достане,
То той мені, Запорозці,
Дружиною стане!“

Разом повставали,
Коней посіддали,
Поїхали визволяти
Катриного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові
На кіл посадили;
Третій — Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко —
З лютої неволі,
Із Бакчисараю,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
„Вставай, вставай, Катерино,
Брата зустрічати!“
Катерина подивилась,
Та й заголосила:
— Це не брат мій, це мій милий!
Я тебе дурила. —
„Одурила!“ і Катрина
До-долу скотилась
Головонька... „Ходім, брате,
С поганої хати!“
Поїхали Запорозці
Вітер доганяти...
Катерину чорнобриву
В полі поховали;
А славнії Запорозці
В степу побратались.

ШВАЧКА.

Ой не петця горілочка,
 Не пюття й меди;
 Не будете шинкувати,
 Прокляті жиди!
 Ой не петця тее пиво,
 А я буду пить;
 Не дам же я вражим Ляхам
 В Україні жить.
 Ходім, батьки-отамани!
 У Хвастов в неділю,
 Та надінем вражим Ляхам
 Кошуленьку білу;
 Ні, не білу, а червону...
 Ходім-погуляєм,
 Та в пригоді свого батька
 Старого згадаєм,
 Полковника хвастовського,
 Славного Семена!
 Ходім, брати! не згинете,
 Хлопці, коло мене!“

В Перепяти гайдамаки
 Нишком почували;
 До схід сонця у Хвастові
 Хлопята гуляли.
 Прийди с того Межигоря,
 Наш славний Палію! —
 Подивися, щоб той Швачка
 У Хвастові діє!
 Добре діє!... У Хвастові,
 У славному місті,

Покотилось Ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі, — а майдани
Кровю червоніли,
А оранди с костьолами,
Мов сьвічки, згоріли.
В самім замку невеличку
Церковку сьвятую
Не спалено. От-там Швачка
Сьпіва: „аллилуйя!“
Хвалить Господа, веселий,
І каже сідлати
Коня свого вороного:
Має погуляти
У Бихові, славнім місті,
З Левченком у-купі, —
Потоптати жидівського
Й шляхетського трупу.

СИЧІ.

а ниву в жито у-ночі,
 На полі, на роздольлі,
 Зліталися по волі
 Сичі —

Пожартувать,
 Поміркувать,
 Щоб бідне птаство заступить,
 Орлине царство затопить
 І геть спалить, —
 Орла-ж повісить на тичині
 І, при такій годині,
 Республіку зробить.
 І все-б здавалося? А ні!
 Щоб не толочили пашні, —
 Воно було-б не диво,
 Як-би хто инший на тій ниві
 Сільце поставив, а то зирк, —
 Таки голісінький мужик
 Поставив любо, та й пішов
 В копиці спать собі. А рано,
 Не вмившися, зайшов
 Гостей довідать. Та й погані —
 Усі до одного сичі!
 Оце тобі вари й печи!
 Щоб не нести до-дому
 Таке добро, то повбивав;
 А инших гратися оддав
 Приборканих воронам,
 І не сказав нікому.

ЧУМА.

Чума з лопатою ходила,
 Та гробовища рила-рила,
 Та трупом-трупом начиняла,
 І „со сьвятими“ не сьпівала.
 Чи городом, чи то селом
 Мете собі, як помелом.

Весна. Садочки зацьвіли,
 Неначе полотном укриті,
 Росою Божою умиті,
 Біліють. Весело землі:
 Цьвіте, красуєтця цьвітами,
 Садами темними, дугами, —
 А люде бідні в селі,
 Неначе злякані ягнята,
 Позамикалися у хатах,
 Та й мруть... По улицях воли
 Ревуть голодні; на городі
 Пасутця коні: не виходить
 Ніхто загнать, нагодувать,
 Неначе люде тії сплять.
 Заснули; добре, знать, заснули, —
 Сьвяту неділеньку забули,
 Бо дзвона вже давно не чуть; —
 Сумують коміни без диму;
 А за городами, за тином
 Могили чорнії ростуть.
 Під хатами, по-між садами,
 Зашиті в шкуру і в смолі,
 Гробокопателі в селі
 Волочять трупи ланцюгами

За царину... і засипають
Без домовини. Дні минають,
Минають місяці... Село
На-вік замовкло — оніміло,
І крапивою поросло.
Гробокпателі ходили,
Та й ті під хатами лягли.
Ніхто не вийшов в-ранці с хати,
Щоб їх сердешних поховати, —
Під хатами і погнили.

Мов оазис в чистім полі,
Село зеленіє.
Ніхто в його не заходить;
Тільки вітер віє,
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.
Довго воно зеленіло, —
Поки люде с поля
Пожарище не пустили,
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотліло,
Попіл вітром розмахало,
І сьліду не стало.
От-таке-то людям горе
Чума виробляла!

У Д О В И Ц Я .

Ой крикнули сірі гуси
 В яру на ставу:
 Стала на все село слава
 Про тую вдову.
 Не так слава, не так слава,
 Як той поговір,
 Що заїздив козак з Січи
 До вдови на двір;
 Вечеряли у сьвітлиці,
 Мед-вино пили,
 І в кімнаті на кроваті
 Спочити лягли...

Не минула слава тая —
 Не марно пішла:
 Удовиця у мясниці
 Сина привела...
 Вигодувала малого,
 До школи 'ддала,
 А із школи його взявши,
 Коня купила;
 А коня йому купивши,
 Сідельце сама
 Самим шовком вишивала,
 Злотом окула;
 Одягла його в червоний
 В жупан дорогий,
 Посадила на коника:
 „Гляньте, вороги!
 Подивітесь!“ — Та й повела
 Коня вдовж села,

Та й привела до обозу —
В військо оддала...
А сама на прощу в Київ
В черниці пішла....

МАРИНА.

Неначе цв'язок в серце вбитий,
 Оцю „Марину“ я ношу.
 Давно-б списать несамовиту,
 Так що-ж? сказали-б, що брешу;
 Що на панів, бачиш, сердитий,
 То все такеє і пишу
 Про їх собачні звичаї.
 Сказали-б просто: дурень лає
 За те, що сам кріпак.
 Неодукований сіряк.
 Не правда! — їй-Богу, не лаю; —
 Мені не жаль, що я не пан.
 А жаль мені, і жаль великий,
 На просвіщенних Християн.

І звірь того не зробить дикий,
 Щоб ви, бючи поклони,
 З братами дієте. Закони — —
 ... писані за вас,
 То вам байдуже! — в добрий час
 У Київ їздите що-року,
 Та сповідаєтесь, нівроку,
 У схимника.

Та й те сказать,
 Чого я турбуюсь:
 Ані злого, ні доброго
 Я вже не почую.
 А як, кажу, хто не чує,
 То тому й байдуже.
 Прилітай же з України,
 Єдиний мій друже,

Моя думо пречистая,
Вірная дружино!
Та розкажи, моя зоре,
Про тую Марину:
Як вона у пана злого
І за-що страдала; —
Та нищечком, щоб не чули,
Або не дознались;
А то скажуть, що по шляхах
Чинимо розбої,
Та ще дальше заправторять, —
Пропадем обое!

.
.
..... Недавно це було.
Через село весілья йшло,
А пан с костьолу їхав,
Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зиком, та за сьміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, Лях ледачий.
А він так добре бачив,
А надто молодую.

За-що пак милує Господь
Лихую тварь такую,
Як цей правитель? Другий год,
Як він з німецькими плугами
Забрався голий в цей куток, —
А щó тих бідних покриток
Пустив по сьвіту з байстрюками?!
От-же й нічого! А жонатий,
І має двоє діточок,
Як янголяточок.
Дивітесь! — вийшла погуляти,
Мов краля, пані молодая
З двома маленькими дітьми.
Із коча пан мій вилізає,

І посила за молодим ;
А потім діточок витає
І жінку, кралю молодую,
Аж тричи бідную цілує.
І розмовляючи, пішли
Собі в покої. Незабаром
І молодого привели.
На завтра в город одвезли,
Та й заголили в москалі.
От-так по нашому звичаю,
Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть без пари
Судилось Господом зносить
Красу і молодість. Мов чари,
Розсипалось та розлилось...
І знову в люде довелось
Проситись в найми? Ні, не знову:
Вона вже панна покойова,
Уже Марисею зовуть,
А не Мариною. Найпаче
Сердешній плакати не дають;
Вона-ж сховаєтця, та й плаче.
Дурна! Їй шкода мужика,
Та жаль сьвятого сіряка, —
А глянь лиш гарно кругом себе:
І раю кращого не треба!
Чого ти хочеш — забажай!
Всього дадуть, та ще й багато.
Не треба, кажеш: дайте хату!
Цього вже лучче й не благай!
Бо це... сама здорова знаєш...
Дивися, отерем яким
Сам пан круг тебе похожає, —
Уже чи добрим, чи лихим,
А будеш панською ріднею,
Хиба повісишся... За нею
Приходила мати
У пана просити;
Звелів не пускати,

А як прийде — бити.
Що тут їй робити?
Пішла ридаючи в село, —
Одним-одно дитя було,
Та й те пропало...

Неначе ворон той, летячи,
Про непогоду людям криче:
Так я про сльози, та печаль,
Та про байстрят от-тих ледачих,
Хоч і нікому їх не жаль,
Розказую, та плачу.
Мені їх жаль... Мій Боже милий!
Даруй словам сьвяту силу —
Людськеє серце пробивать,
Людські сльози проливать, —
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путями добримися ходити,
Сьвятого Господа любити,
І брата миловати!

На-силу

Прийшла до-дому. Подивилась:
Цвіти за образом сьвятим,
І на вікні стоять цвіти;
На стінах фарбами хрести,
Неначе добрая картина,
Понамальовані... Марина,
І все Марина, все сама...
Тільки Мариночки нема...
І ледве-ледве вийшла с хати.
Пішла на гору — на прокляті
Палати глянуть, — та й пішла
Аж до палат. Під тинем сіла
І ніч цілісіньку сиділа
Та плакала. Уже з села
Ватажники ватагу гнали,
А мати плакала-ридала.

Уже і сонечко зійшло,
Уже й зашло — смеркати стало,
Не йде сердешная в село, —
Сидить під тином. Проганяли,
Уже й собаками цькували, —
Не йде, та й годі.

А Марина в сукні білій,
Неначе білиця,
Богу молитця, та плаче,
Замкнута в сьвітлиці.

Опріч пана у сьвітлицю
Ніхто не вступає:
Сам і їсти їй приносить,
І просить-благає,
Щоб на його подивилась,
Щоб утерла очі.
І дивитися не хоче,
І їсти не хоче.
Мордуєтця Лях поганий, —
Не зна, щó й почати;
А Марина вяне-сохне
У білих палатах.
Уже й літо минулося,
Зіма вже на дворі;
А Марина сидить собі,
Уже й не говорить
І не плаче. От-так її
Доконав, небогу,
Той правитель! А все-таки
Не вдіє нічого,
Хоч заріж її, та й годі!
Така вже вродилась!

Раз у-вечері зимою
Марина дивилась
На ліс чорний, а з-за лісу
Червоний діжою
Місяць сходив. — „І я колись
Була молодою!...“ —

Прошептала, задумалась,
Потім засьпівала:

„Хата на помості,
Наїхали гості;
Розплітали коси,
Та стрічки знімали.
А пан просить сала,
А чорт їсти просить.
Гуси, гуси білі
В ірій полетіли,
А сірі на море.“

Завили пси на дворі,
Зареготалися псарі,
А пан, червоний аж горить,
Іде в сьвітлицю до Марини,
Як „Кирик“ паний.

Ніби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тинном, знай, собі сидить, —
Стара неначе одуріла.
Мороз лютує, аж скрипить,
Луна червона побіліла,
І сторож боязно кричить,
Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь! — палати зайнялися,
Пожар! пожар!... І де взялися
Ті люде в Бога! Мов з землі
Родилися і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
Та й диво там таки було!
Марина гола-на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матірю, і — страх! —
З ножем окровленим в руках,
І присьпівувала:

„Чи не це-ж та кумася,
Що підтикалася!...“

Як була я пані
В новому жупані, —
Паничі лицялись,
Руку цілували.“ (до матері:)

— А ви до мене на весілля
С того світу прийшли?
Мені вже й косу розплели,
Та пан приїхав. Гиля! гиля!
Чи то не гуси? — то пани!
Дивися! — в ірій полетіли...
Агу! гиля! до сатани,
До чорта в гості!... Чуєш? чуєш?
У Києві всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш? — он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить пити... А ти знаєш,
Що я зарізала його?...
Дивися! — он-де головнею
Стоїть на коміні... Чого,
Чого ти дивишся на неї?
Це мати, мати! не дивись!
А то з'їси. Ось на! — давись!

(дає дулі і співає:)

„Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискаля!
Москалі, москалі
Запасок навезли;
Паничі —
Дукачів;
А поповичі з міста
Навезли намиста.
Бий, дзвоне, бий! —
Хмару розбий!
Нехай хмара
На Татари,
А сонечко на Христьяне!
Бий, дзвоне, бий!“

Мати.

Мариночко! Ходімо спать!

Марина.

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо. Поганий —
Дивися! — лізе цілувать.
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (до людей:)
Хрищені люде, допоможіте!

Марина.

Беріть мене! беріть, вяжіте!
Ведіть до пана у сьвітлицю!
А ти чи підеш подивитьця,
Якою панною Марина
У пана в-заперті сидить,
І вяне-сохне, гине-гине
Твоя єдина дитина,
Твоя Мариночка? (сьпіває.)

„Ой гиля-гиля, сірій гуси!

Гиля на Дунай!

Завязала головоньку, —

Тепер сиди, та думай!“

І пташкам воля в чистім полі,
І пташкам весело літать...
А я зовянула в неволі... (плаче.)
Хоча-б намисто було взять, —
Оце-б повісилась... От бачиш,
Тепер і шкода!... Хоч топись!
Чого-ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко! дивись:
Це я — Мариночка твоя!
Дивися! — чорная змія
По сьнігу лізе... Утечу!
У ірій знову полечу!
Бо я возулею вже стала...
Чи він у гості не приходив?
Убили, мабуть, на війні...
А знавш, — снилося мені:
У-день неначе місяць сходив;

А ми гуляєм по-над морем,
У-двох собі. Дивлюся, — зорі
Попадали неначе в воду;
Тільки осталася одна,
Одна-однісенька на небі.
А я, неначе навісна,
В Дунаєві шукаю броду, —
З байстрам розхрістана бреду.
Сьміютця люде надо мною,
Зовуть покриткою, дурною;
І ти сьмієшся, а я плачу.
Ба ні! не плачу — регочусь...
Дивися! — як я полечу,
Бо я — сова...“

Та й замахала,
Неначе крилами, руками
І пострибала через двір
У поле, виючи, мов звірь.
Пошкандибала стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до-одного спеклись,
Неначе добрі поросята;
Згоріли білії палати,
А люде тихо розійшлись.
Марини й матері не стало...
Уже весною, як орали,
Два трупи на полі найшли
І на могилі поховали.

СОТНИК.

Оглаві... Чи по знаку
Кому цей Оглав білохатий?
Трохи лиш! Треба розказати,
Щоб з жалю не зробить сьміху.

Од Борисполя недалеко, —
А буде так як Борисполь, —
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь;
Неначе з Оглава дівчата
Ватагу вийшли виглядати,
Та й стали.

Буде вже давно, —
От-тут, бувало, із-за тину
Вилась квасоля по тичині;
А з оболонками вікно
В садочок літом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тином — сотникова хата.
А сотник був собі багатий,
То в його, знаєте, росло
На Божій харчі, за дитину,
Чиєсь байстря. А може й так
Узяв собі старий козак
Чню сирітку за дитину,
То й доглядає в-затишку,
Як квіточку, чужу дочку.
А сина — (сотник був жонатий,
Та жінка вмерла) сина 'ддав
У буреу в Київ об'учатись.

А сам Настусю піджидав,
Таки годованку, щоб з нею
Собі зробитися ріднею:
Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось старому
Самому в дурнях побувать.
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радився ні с ким,
А тільки сам собі гадає;
А жіночки... лихий їх знає!
Уже сьміялися над ним, —
Вони цю страву носом чують.

.

Сидить сотник —
Та думку гадає;
А Настуся по садочку
Пташкою літає.
То посидить коло його,
Руку поцілує,
То усами страшенними
Сивими пустує.
Ну, звичайне, як дитина,
Пестує старого.
А старому не до того:
Иншого якогось,
Гріховного пестуваньня
Старе тіло просить.
І пальцями старий сотник
Настусинні коси,
Мов дві гадини великі,
До-купи сплітає;
То розилете, то круг шиї
Тричи обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає;
Мов кошеня на припічку
З старим котом грає.

Сотник.

Та одчепись, божевільна!
Дивись лишень! — коси,
Мов русалка, розтріпала.
А чому ти й досі
Ніколи не вплетеш кісники, —
От-ті, щó тітка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,
То я-б кісники заплела,
Наділа-б жовті черевики,
Червону-б юпку одягла,
Заквітчала-б барвінком коси.

Сотник.

Стривай, стривай, простоволоса!
Дурненька! — де-б же ти взяла
Того барвінку завітчатись?

Настя.

А коло тину. Там такий
Поріс зелений, та хрещатий,
Та синій, синє-голубий,
Зацьвів...

Сотник.

Не будеш дівувати!

Настя.

А що-ж? умру хіба?

Сотник.

Ба ні!
А снилось в-осені мені,
Тоді як щепи ми щепили,
Як приймутця... мені приенилось...
Як приймутця, то в-осені
Ти вийдеш за-між.

Настя.

Схаменись!
І щепи ваші поламаю.

Сотник.

І як барвінок зацвіте...

Настя.

То я й барвінок позриваю.

Сотник.

А од весільля не втечеш!

Настя.

Ба ні, втечу, та ще й заплачу. (Плаче.)

Сотник.

Дурна ти, Насте! як я бачу, —
І посьміятыця не даси:
Хиба не бачиш, я жартую.
Піди лиш, скрипку принеси:
Та з лиха гарно потанцюєш,
А я заграю.

Настя.

Добре, тату!

І веселенька шасьть у хату.

Сотник.

Ні, трохи треба подождать.
Воно-б то так, та от-що, брате!
Літа не ждуть, літа летять;
А думка проклята марою
До серця так і приросла...
— А ти вже й скрипку принесла?
Яку-ж ми вчистимо с тобою?

Настя.

Е ні, стрівайте! цур не грать!
А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарву,
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квітчаєтця і співає. Сотник налагоджує скрипку.)

Сотник.

От же одна вже й увірвалась;
Стривай! і другу увірву.

Настя.

(Вертаєтця заквітчана, співаючи.)

Як-би мені крила, крила
Соколинні,
Полетіла-б я за милим,
За дружиною.
Полетіла-б у діброву,
У зелений гай,
Полетіла-б чорноброва
За тихий Дунай!

(Тим часом, як вона співає, у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах, с торбиною за плечима і з нагаєм.)

Петро.

С тим днем, щó сьогодні,
Боже помагай!

Настя.

Тату! тату! Петро, Петро
Із Київа прийшов!

Сотник.

А, видом видати, слихом слухати! Чи по волі,
чи по неволі?

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

Ов!

Настя.

Богословом! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїшся?! (Підходить до сина, христить його і цілує.) Боже тебе благослови, моя дитино! Настусю! поведи його в покої, та нагодуй: бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та таки й так. (Іде в світлицю з Настею.)

Сотник (сам).

І дарував же мені Бог
Таке дитя, такого сина!
І богослов уже!... причина,
Причина мудрая. (Задумуєтця.) Чого,
Чого я думаю? В попи!
А як не схоче, то на Січ —
І там не згине вражий хлопець.
Іти лиш в хату. От ще річ:
Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,
Щоб він гуляючи навчив
Настусю заповідь, — щоб знову
Не довелось дяка наймать,
Як для покійної. А знаю,
Без цього вже не повинчає
Отець Хома... Піти сказать,
А то забуду. (Іде в хату.)

Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохатися в дітях :
Так же ні, самому треба
Себе одурити, —
Оженитися старому
На такій дитині!
Схаменися! — не женися!
І вона загине,
І сам сивим посьмішищем
Будеш в своїй хаті.
Будеш сам от-те весільля
По-вік проклинати ;
Будеш плакати, і нікому
Ті сльози старечі
Буде втерти. Не женися!
І гич не до речі!
Дивися! — рай кругом тебе
І діти, як квіти.
За-що-ж ти їх, молоденьких,
Думаєш убити?

Ні! старий мій чепуритця,
Аж бридко дивитьця, —
А Настуся з богословом
Заповіді вчитця.
Он дивитьця! — у садочок
Вийшли погуляти,
У-двох собі похожають,
Мов ті голубята.
А старого нема дома,
То їм своя воля
Награтися. Дивітеся! —
Там коло тополі
Стали собі, та й дивлятця
Одно на другого.
От-так ангели сьвятії
Дивлятця на Бога.
Як вони одно на друге.
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти оце, Настусю,
Справді не читаєш?

Настя.

А хіба я школярь, чи щó? Не хочу, та й годі!

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сьогодні вивчи,
хоч п'яту!

Настя.

І п'ятої, і шостої, ніякої не хочу.

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І с тобою нехай собі... Е ні, нехай повінчає!

Петро.

Та читай же! а то...

Настя.

А то щó ти зробиш?

Петро.

Поцілую — ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш, цілуй собі, а я таки не читатиму.

Петро (цілує її і примовляє).

Оце тобі раз, оце тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату, не давши знаку.)

Настя (пручається).

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде: треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить с хати).

Діти! годі вже вам учитьця! Чи не час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!
Оце дитина! Ні, Настусю!
Я коло тебе захожуся
Тепер, лебедонько, не так!
Поки сто раз не поцілує,
Й читать не хоче. А, бурсак!
Собачий сину, знаєш смак!
Ось я тебе попомуштрую,
Не так як в бурсі. Помелом!
Щоб духу в хаті не було.
Великий сьвіт наш, — не загинеш.
Дивися! пся його личина,
Оце-то так, що богослов —
У батька краде! Добре, свате!
Які-то стали люде злі!
А щó то дієтця у хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

От-такі батьки на сьвіті,
На-що вони дітям?

На наругу перед Богом!
А шануйте, чтіте,
Поважайте його, діти!
Бо то батько сивий,
Батько мудрий. Добре от-тим
Сиротам щасливим,
Що не мають от-тих батьків,
То й не согрішають.

Настя (вибігає заплакана с хати).

Не дає і пообідать, —
В Київ проганяє.
А, Боже мій милостивий!
Що мені робити?
Помандрую... (Дивитця в хату, — заміра вся.)
Ух, який сердитий!
Та не вдарить... А я таки
У Київ с Петрусем
Помандрую, хоч що хочеш...
Я не побоюся, —
Серед ночі помандрую!...
А відьма злякає!...
Ні, не зляка. (Загляда знову.)

Сердешненький!

Книжечки складає
У торбину і бриль бере.
Прощай, моє любе,
Моє серце!... У-вечері?
За царину! Буду,
Раньше буду!... Ось на, лови!

(Кидає через тин цвіток.)

Чуєш! дожидайся! (Виходить сотник.)

Настя (співає).

„Не ходи, не нуди, не залицяйся! —
Не сватай, не піду, не сподівайся!“

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає!
Неначе та сорока скаче.
Настусю! чом же ти не плачеш?
Адже-ж Петруся вже немає.

Настя.

Дивітеся, яка нечаль!
То й плачте, коли жаль!

Сотник.

Мені байдуже.

Настя.

А мені
Ще байдужійше, — він не мій.
А я вже заповіді знаю
Усі до одної.

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.

А повинчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говорили.
Як одговіємось — тоді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідко! (танцює і приговорює.)
У горох
В чотирьох

У-ночі ходила ;
У-ночі,
Ходячи,
Намисто згубила.

Настя.

Та годі вже вам с тим намистом! Ішли би швидче до отця Хоми, та порадилися. От щó!

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу-ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько! Та завітчайся! Та не жди мене: бо бути має, що я остануся і на вечерню.

(Цілує її і йде.)

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму.
Не ждатиму, не ждатиму,
У свитину вдягатимусь,
У намисто уберуся, —
Доганятиму Петруся.

Обнімемось, поцілуємось, поберемося за рученьки, та й підем у-двох собі аж у Київ. Треба завітчатця, може в останній раз; бо він казав, що у Броварях і повінчаємося.

(Квітчастця і співає.)

„Ой піду я не берегом-лугом,
Зострінуся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любилися ми с тобою дуже, —
Любилися, та не побралися,
Тільки жалю серцю набралися.“

Оце нагадала яку! Цур їй, яка погана! Побіжу лиш швидче. Оставайтесь здорові, мої високої тополі і хрещатий мій барвіночку! (Виходить.)

Іде до-дому у-ночі
П'янений сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— „Нехай і наших люде знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! а ми жонаті!
А ми...“ — На-силу вліз у хату,
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настю, бачте, не збудить,
Та сорому не наробить.
Уже й „Достойно“ оддзвонили,
Уже до-дому люде йдуть, —
Не йде Настусенька, не чуть.
На-силу сотника збудили,
Та розказали — „так і так!“
Перехристився неборак;
Коня найкращого сідлає
І скаче в Київ. В Броварях,
Уже повінчана, гуляє
Його Настуся молода.
Вернувся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночі не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожалувавсь нікому.

.
.

Турбуєтця, заробляє
А того не знає,
Що на старість одуріє
І все занехаїть.
От-так тепер і з сотником,
З дурним моїм, сталось:
Розігнав дітей по світу,
А добро осталось, —
Немає с ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому

Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям, — і охати
У холодній хаті
Під кожухом; (і нікому
Хату затопити
І вимести); по сьмітнику
Ходити, нудити, —
Поки пугач над стріхою
В вікно не завие,
А наймичка холодного
Трупу не накрив
Кожушиною старою,
А ключ од комори
Із-за пояса украде.

От-таке-то горе
Із сотником оце сталось:
Не минуло году,
Як Настусеньки не стало,
А вже на городі
Не осталося нічого, —
Свині та телята
Уже бродять. А барвінок —
Барвінок хрещатий,
Притоптаний коло тину,
Засихає-вяне.
А сам сотник у кожусі,
Одутлий, поганий,
Коло клуні похожає; —
І стоги некриті,
І покої немазані,
І сволок немитий,
І челяді нема дома,
Й худоби немає...
А наймичка задріпана,
Та й та помикає
Старим паном. Так і треба:
Не розганяй діток,
Сивий дурню!

Недовго жив

На свій заробіток
П'яний сотник. Ще минуло
Літо коло сьвіта,
А в-осені на улиці
Сотника убито ;
А може вмер неборака,
Од шинкарки йдучи ?
Байдуже кому питати !
Забрали й онучі
Добрі люде, а самого
Гарно поховали
У леваді, і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль його ! — був багатий,
І рідня і діти
Єсть у його, а нікому
Хрест постановити !
Умер сотник, і покої
Згнили, повалялись ;
Все пропало, погинуло.
Тільки і остались —
Що тополі на вигоні
Стоять, мов дівчата
Вийшли з Оглава, ватагу
С поля виглядати.

Заступила чорна хмара
 Та білу хмару:
 Виступили з-за Лиману
 С Турками Татари;
 Із Полісся шляхта лізе,
 А гетьман попович
 Із-за Дніпра напірає,
 Дурний Самойлович
 З Ромоданом; — мов та галіч,
 Вкрили Україну
 Та й клюють елико-мога.
 А ти, Чигирине!
 А ти, старий Дорошенку,
 Запорозький брате!
 Нездужаєш, чи боїшся
 На ворога стати?
 — „Не боюсь я, отамани,
 Та жаль України!“ —
 І заплакав Дорошенко,
 Як тая дитина:
 — „Не розсиплю вражу силу,
 Не встану я знову!
 Возьміть мої гетьманські
 Клейноди, панове,
 Та однесіть Москалеві:
 Нехай Москва знає,
 Що гетьмана Дорошенка
 На світі немає.
 А я, брати Запорозці,
 Возьму собі рясу,
 Та піду поклони бити
 В Межигор до Спаса.“

Задзвонили в усі дзвони,
Гармата грімала;
У дві лави Задніпрянці
З Москалями стали, —
Аж на милю. Між лавами
Понесли клейноди.
Годі тобі, Петре, пити
Із Тясмина воду!...
Положили ті клейноди
Попенкові в ноги;
Іди, Петре, в Межигоре
Молитися Богу!
Не пустили Дорошенка,
У рясі пізнали,
Закували у кайдани,
В Сосницю послали;
А з Сосниці в Ярополче
Віку доживати.
От-так тобі довелося,
Запорозський брате!

Виглянуло над Чигрином
Сонце із-за хмари:
Потягли в свої улуси
С Турками Татари.
А Ляхи з своїм Чарнецьким,
С поганим Степаном,
Запалили церкву Божу,
І кості Богдана
Й Тимошеві в Субботові
Гарненько спалили,
Та й пішли собі у Польщу,
Мов добре зробили.
А Москалі з Ромоданом
В неділеньку рано
Пішли собі с поповичем
Шляхом-Ромоданом.

Мов орел той приборканий,
Без крил та без волі,

Знеміг славний Дорошенко,
Сидячи в неволі,
Та й умер з нудьги. Остило
Волочить кайдани! . . .
І забули в Україні
Славного гетьмана.

Тільки ти, святий Ростовський!
Згадав у темниці
Свого друга великого,
І звелів капліцю
Над гетьманом змурувати
І Богу молитись
За гетьмана, панихиду
За Петра служити.
І досі ще, що-рік Божий,
Як день той настане,
Ідуть править панихиду
Над нашим гетьманом.

ТИТАРІВНА.

 Давно це діялось колись:
 Ще як борці у нас ходили
 По селах, та дівчат дурили,
 З громади кпили, хлопців били,
 Та верховодили в селі,
 Як ті гусари на „постої“;
 Ще за гетьманщини сьвятої —
 Давно це діялось колись.

У неділю на селі,
 У оранді, на столі
 Сиділи лірники, та грали
 По шелягу за танець.
 Кругом аж курява вставала, —
 Дівчата танцювали
 І парубки. — „Уже й кінець!
 А нуте иншу!“ — „Та й це добра!“
 І знову ліри заревли,
 І знов дівчата, мов сороки,
 А парубки, узявшись в боки,
 На-в-присядки пішли...

Найкращий парубок Микита
 Стоїть на лаві в сірій свиті, —
 Найкращий хлопець, та байстрюк,
 Байстрюк собі, та ще й убогий.
 Так і нікому не до його!
 Стоїть собі, — як той...
 Плечима стелю підпірає,
 Та дивитця і замірає
 На титарівну. А та в квітах,

Мов намальована, стоїть
Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій світі!

Шеляга виймає
І за того остатнього
Музику наймає,
І нерівню титарівну
У танець витає...
— „Одчепися, пройди́сьвіте!“
І зареготалась
Титарівна: „Хиба тобі
Наймичок не стало?“
Насьміялась титарівна
З бідного Микити, —
Насьміялася при людях,
Що він в сірій світі...
Буде тобі, титарівно!
Заплачеш, небого,
За ті сьміхи!

Де-ж Микита?

В далеку дорогу
Пішов собі... С того часу
Не чуть його стало...
С того часу титарівні
Щось такеє сталось...

До-дому плачучи прийшла,
І спати плачучи лягла,
І не вечеряла, не спала, —
Яка лягла, така і встала,
Мов одуріла. Що робить? —
Сама не знає. А Микита,
Неначе сич, у сірій світі
Перед очима все стоїть:
Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час с того нерівні
Ти насьміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль

І сором душу оступили,
І ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнеє на світі
С тим серцем буває:
У-вечері цураєтця,
В-ранці забажає, —
Та так тяжко забажає,
Що хоч на край світа
Шукать піде. От-так тепер
Не знає, де дітись,
Титарівна... Хоч у воду,
Аби до Микити!...
Стережітесь, дівчаточка,
Сьміяйтесь з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій титарівні!

Як та билина засихала, —
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезли,
Сьвятими травами поїли, —
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу, —
Все виглядять його ходила.
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужає і встать.
Так от що сьміхи наробили!...

А він канув, провалився;
Його вже й забули,
Чи й був коли. Год за годом,
Три годи минули.
На четвертий год в неділю,
У оранді на селі,
На широкому столі
Сьліпі лірники сиділи;

По шелягу брали
І ту саму грали,
Що і по-за-торік. Дівчата
Так само дрібно танцювали,
Як і по-за-торік.

Завзятий,
У синій шапці, у жупані,
В червоних, як калина, штанях,
На-в-присядки вліта козак,
Та ще й присьпівує от-так :

„Та спасибі батькові,
Та спасибі матері,
Що нас добули!
Як нас добували,
Жито розсипали
В-ночі на печі!“

— „Горілки! меду! Де отаман,
Громада, сотський? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцтво!
Ходіте битця, чи боротьця!
Бо я борець.“

Не неділю,
Не дві, не три й не чотири,
Як тій болячці, як тій хирі,
Громадою годили
Тому борцеві. Вередує,
Як той панич... і де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, пє,
Та хлопцям жалю завдає
Тими дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не боретця ні с ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок

До титаря вчащає.
А титарівна зострічає,
Присьпівує-примовляє :

„Чи не той це Микита,
„Що з вильотами свита? . . .“

Той, це той, що́ на селі
Ти насьміялася колись ;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрюкові,
Як панові годиш.
Не день, не два титарівна
В садочок ходила, —
Не день, не два, як панові,
Микиті годила.
Догодилась титарівна
До самого краю,
І не счулась . . .

Дні минули ;

Місяці минають ;
Мина літо, мина осінь, —
Мина семей місяць, осьмий ;
Уже й девятий настає, —
Настане горенько твоє !

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці
Не води напитьця
Ледве ходить титарівна, —
Трохи пожуритьця,
Поплакати, погадати :
Як їй дівувати,
Де їй дітись од сорому,
Де їй заховатись . . .
Раз у-вечері, зімою,
У одній свитині,
Іде боса титарівна

І несе дитину.
То підійде до криниці,
То знов одступає,
А с калини, мов гадина,
Байстрик виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла... А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.
А сам пішов, сьпіваючи,
Сотському сказати, —
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

У неділеньку раненько
Збіралася громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя теє шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в баговінні!
Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька-матір'я нарікали,
Громадою осудили
І живу положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люде знали, —
Дітей своїх научали;
Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько-мати.

Борця того в селі не стало.
А люде в Польці зострічали
Якогось панича; питав:
— „Чи жива, каже, титарівна,
Чи насьміхаєтця з нерівні?“
От-то він самий! Покарав
Його Господь за гріх великий —
Не смертю: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по-сьвіту ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Во віки.

ПЕТРУСЬ.

(Поєма.)

Були на хуторі пани —
 І пан і пані небагаті,
 І дочечка у їх росла,
 Уже чи-мала піднялась;
 І генерал її посватав,
 Бо страх-хорошая була,
 А генерал був страх-багатий:
 От, і талан Господь послав
 На вбогий хутір... ублагали
 Царя небесного!... Взяли,
 Її гарненько одягли,
 Та у неділю й повінчали,
 І генеральшою назвали,
 І цутом в Київ повезли.

Було на хуторі погане
 Мале байстря, — свиней пасло, —
 Петрусем звалось; на придане
 Воно за панною пішло
 У генеральськеє село
 Свиней же пасти, безталанне.

За балом бал у генерала.
 За генеральшою чи-мала
 Орда панів і паничів; —
 А генеральша у-ночі
 Уже тихенько й плакати стала.
 — „Занапастила мене мати...
 Зів'яне марно у палатах
 Краса і молодість моя!“

„Ти, душко, плачеш?“ — „Хто це? я?
Ні, я не плачу“.... „Знаєш? Маню!
У городі тепер Армяни:
Купи собі, Машуню, шаль!“
— „Мені не треба тії шалі!“....
„Не завдавай же серцю жалю!
Купи, голубко! Не печаль
Мого ти серця!... А весною
В Париж поїдемо с тобою,
Або поїдемо в село...
Як схочеш, серце!...“

Тихо, тихо

Зіма минала; крилось лихо
Та в самім серці й уляглось
У генеральші молодій.
Поїхали в село весною;
В селі бенкети загули, —
А генеральша плаче-плаче,
А генерал того не бачить,
А всі вже бачили в селі.

З нудьги, із двору погуляти
Якось задумавшись пішла,
Та аж за царину зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Мале хлопяточко в стерні.
— „О горе, горенько мені!
Що я робитиму на сьвіті?...
Це ти? Петрусю!“ — „А-же-ж я...“
— „Ходім до мене! будем жити,
Як там на хуторі колись
Жили, жили.“ — Та й похилилась,
Очей не зводючи, дивилась
На Петрусю. Одним-одна
І виростала, й діувала,
І за старого генерала
Занапастили-продали,
І в-купі гроші пропили...
І тяжко-тяжко заридала.
— „Ходімо, серце, погулять!

Ходім, Петрусю, в сад, в палати!“
„А хто-ж тут буде доглядать?
Хто попасе мої ягнята?“
— „Нехай хто хоче!“ —

Й повела
Його в палати. А в палатах
Причепурила, одягла,
А потім в школу оддала...
І любо їй... Нехай радіє,
Поки надію серце гріє,
Поки росте с того зерна
Або кукіль, або пшениця...
Бо ми не знаєм, щó творитця
У його там. А він хоч зна,
То нам не скаже... Як-би знала
Матуся горенько твоє,
Чи оддала-б за генерала
Дитя єдинеє своє?
Не оддала-б... А в-тім — не знаю, —
Бо всякі матері бувають...

Минають дні собі по-волі;
Петрусь до школи та із школи
С книжками ходить та росте;
Сама аж ніби молодіє,
А генерал собі радіє,
Що діло, бачите, сьвяте
У двох таки вони зробили.

Петра на волю одпустили;
Зімою в Київ відвезли
І там у школу оддали,
І там чи-мало поповчили.
Вернувся с Київа Петрусь
Уже Петром і паничем,
І кучері аж по плече,
І висипався чорний вус,
І ще... Та це ще не втече:
Розкажем іноді колись

Про те, щó снилося Петрові.
А генеральші чорнобровій —
Щó снитця?...

Перед Пречистою
Горить лампада у-ночі.
Поклони тяжкїї бючи,
Ридала, билась... нечистую,
Огненную сльозу лила.
Вона благала Пресвѣтую,
Щоб та їй, ... щоб та спасла,
Щоб одурить їй не дала,
Пренепорочная... І все! —
Молитва їй не помогла:
Вона, сердешна, одуріла, —
Вона, небога, полюбила
Свого Петра!... І тяжко їй,
Душі негрїшній молодїй!
Та щó-ж робить? Не стало сили!
Сердега разом одуріла.
Та й як його одній, свѣятїї
Прожити літа молодїї?
Вони-ж не вернутця!... як хоч!
А лихо, кажуть, перескоч,
А то задавить. Генеральша
Не перескочила, — бо їй
Хотїлось жити молодїй!
Хотїлося-б... Густенъка каша,
Та каша, бачте, то не наша;
А наш несолений куліш, —
Як знаєш, так його і їж!
— „Петрусю! друже мїй єдиний!
Моє ти серце! мїй ти сину!
Ратуй мене, ратуй! ратуй!
О, Матїрь Божая! Розкуй
Мою ти душу!“ — І ридала,
І батька й матїрь проклинала,
І все на сьвітї. А Петрусь —
Її єдина дитина —

Гуляв собі пренеповинний
В саду, та арію якусь
Мугикав с-тиха. Більш нічого
Петрусь не бачив. А небога
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Або схватись під водою,
Або принамені розбить
Об стіну голову?!
— „Поїду в Київ, помолюся:
Молитва може прожене
Діявола... О, мій Петрусю!
Молитва не спасе мене, —
Я у Дніпріві утоплюся!“ —

Моліте Господа, дівчата!
Моліте Господа, щоб мати
І вас от-так не завдала
За генерала, — за палати
І вас от-так не продала!...
Любіть, діточки, весною!...
На світі є кого любить
І без користі; молодю,
Пренепорочною, сьвятою,
В малій хатині буде жить
Любов та чистая, і буде
Сьвятий покой ваш стерегти
І в домовині.

Що-ж то буде
С превосходительною? Що ти
Тепер робитимеш з собою,
З своєю Божою красою?
Хто стерегтиме твій покой,
Украдений твоїм Петрусем?
Хиба архистратиг? Та й той
Не встереже тепер! Боюся,
І вимовить боюсь тепер
Твое грядущее...

У Київ їздила, молилась,
Аж у Почаєві була, —
Чудовная не помогла,
Не помогла сьвятая сила.
А ти аж плакала-молилась,
Та й занехаяла. Везла
Назад гадюку в серці люту,
Та трошки в пляшечці отрути.
Не їла три дні й не пила,
Вернувшись с прощі, і три ночі
Не спала; впали карі очі;
Засохли губи, — і в-ночі
Щось ходя шепче сьміючись...
Аж тиждень так собі нудила.
А потім трути розвела
І генерала напоїла,
Та й спать, упоравшись, лягла.

— „Тепер старого поховаю,
А молодого привітаю,
Та й буду жить собі та й жить,
Петруся-серденько любить...“
Подумала, чи то сказала.
Хотіла спать, але не спала;
І ждала сьвіту — і дожить
До сьвіту Божого боялась.

І задзвонили в-ранці рано
По генераловій душі;
Заговорили щось погане,
До генерала ідучи,
Прощатись, люде. Аж гуде,
З усіх усюд народу йде:
Та щось шепочуть про отруту.
І судових неначе ждуть.
І разом стихли на мінуту, —
Приїхали. Ножі беруть
І генерала розчиняють,
І яд находять в животі.
Громада глухо присягає,

Заприсягла. Питає суд:
— „Тепер скажіте, Християне!
Хто отруїв його?“ — Гудуть,
Мов с-тиха дзвони. „Пані, пані!“
Громада зично загула.
Тоді на ганок вихожає
І до громади промовляє
Петрусь, і каже: — „Я зробив!
Я генерала отруїв,
А ви не знаєте нічого!“ —
Взяли Петруся молодого,
Та в город в путах одвезли.
Його недовго мордували
В тюрмі, в суді; а в добрий час
В кайдани добре закували,
Переголили про запас;
Перехрестивсь, от-так убраний,
І поволік Петрусь кайдани
Аж у Сібір...

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Поема.)

*(Д. Г. Кухаренкові на пам'ять
7-го Мая 1857. р.)*

Не на Вкраїні, а далеко —
 Аж за Уралом, за Елеком,
 Старий недобиток — „варнак“
 Мені розказував от-так
 Про цю криницю москалеву;
 А я, сумуючи, списав,
 Та риєму нищечком додав, —
 Та невеличку і дешеvu
 (Звичайне, крадене!) зобгав
 Тобі поему на смомини,
 Мій друже щирій, мій єдиний!

I.

Після „великої зими“,
 За Катерини за цариці,
 Москаль ту викопав криницю;
 А як він викопав, то ми
 Оце й розкажемо в пригоді,
 А ви записуйте! — не шкодить
 Такую річ і записатьь,
 Бо це не казка, а билиця,
 Або бувальщина, сказать.

От-так пишїть: була криниця...

Нї, не криниця, а село —
 Пишїть! — давно колись було
 Межи садами, при долині,

Таки у нас, на Україні,

Було те Божеє село.

В селі тому вдова жила,

А у вдови дочка росла

І син малоліток.

Добре мати діток

Багатому: хвалить Бога

В роскошах; а вбогій

Вдові не до того:

(Бо залили за шкуру сала, —

Трохи не пропала) —

Думала іти в черниці,

Або утопитись,

Так жаль маленьких діток стало

(Звичайне, мати! — щó й казать!)

Та може ждався таки й зять,

Бо вже Катруся підростала:

(Катрусєю вдовівна звалась)

Чи вік же їй продівувать,

Зносити брівоньки ні-за-що?

Хиба за те, що сирота?

А красота-то, красота!...

Мій Боже милий! А трудяще,

А чепурне, та роботяще,

Та тихе... бач, і сирота,

А всім була на-вдивовижу;

Бувало, вигляне із хижі,

Як тая квіточка з роси,

Як тее сонечко з-за хмари:

Весь похолону, неживий

Стою, бувало...

Ані кара,

Ні муки, кайдани,

Ніже літа, сину,

Тії сили не втомили...

От-так і загину, —

Так і згину, — бо дивися:

Смерті сподіваюсь,

А ридая, мов дитина,

Як я нагадаю
Катерину... Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй, —
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажи, сину,
Що ти бачив диявола
Своїми очима!...

II.

Так, бачиш, дівонька от-та
Росла собі; і роботящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
От-то-ж, той самий сиротина
У наймах, сяк собі, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
Купив садочок і хатину;
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростець
Шелесть за рушниками!...
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями,
Не торгувавсь і пан-отець,
(На диво людям та на чудо!):
За три копи звінчав у будень,
Без пихи, так, як довелось...
От-тут-то, голубе мій сизий!
От-тут-то й лихо почалось.

III.

Уже, либонь, пісьля Покрова
Вертався з Дону я, та знову —
(Бо я вже двічі посилав
До дівчини за рушниками) —
Послать і в трейте міркував, —
Та с чумаками, та з волами
Як-раз в неділю на весілля
До удовіни причвалав.
Пропало, все добро пропало!
Ані щітинки не зосталось!...
Пропав і я, — та не в шинку,
А на „кобилі“... На віку
Всі люде бачять лихо, сину!
Але такого, мій єдиний,
Такого лютого — ніхто,
Ніхто і з далека не бачив,
Як я, лукавий! А тим часом
Просохли очі у вдови:
Неначе в Бога за дверима,
У зятя та в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тільки поглядає.
А я в шинку с пяницями
Душу пропиваю, —
Та й пропив! Запродав душу, —
І душу і тіло:
Тіло катові, а душу...
О, Боже мій милий!
Хотілося-б жить на сьвіті,
Та-ба! треба вчитись,
Як на сьвіті жити,
А то битимуть, та й дуже!...
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв,
Чи я занедужав,

Чи то мене злая доля
Привела до того!...
Таки й досі ще не знаю,
Не знаю нічого...
Знаю тільки, що тверезий,
(Бо вже ані вина,
Ні меди, ні оковита
Не пилися, сину!)...
От-таке-то сподіялось!
Вмер батько і мати,
Чужі люде поховали,
А я, мов проклятий,
Мов Іуда одринутий
І людьми і Богом,
Тиняюся, ховаюся, —
І дійшло до того,
Що я, в-ночі підкравшись,
Максимову хату
(Бо його Максимом звали —
Вдовиного зятя)
Запалив! Згоріла хата...
А душа проклята
Не згоріла... моя душа,
Мій друже, мій брате!
Не згоріла, а зосталась, —
Тліє, й досі тліє...
І коли вона зотліє,
Коли одпочине, —
Сьвятий знає...

IV.

С переляку

Вмерла Катерина;
А Максим на пожарище
Та на попільнице
Подивився... нема ради!...
Тільки вітер свище

У димарі та в коміні...
Що́ тут в сьвіті діять?
І що́ тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати.
Вдова зосталась не сама,
А з сином парубком; жениги
Його збіралась в осені,
Аж гульк!... од матушки-цариці,
Таки із самої столиці,
Прийшов указ — лоби голить;
Це в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Україні в нас бувало
У козаки охочі йшли,
А в пікинери вербували, —
Та теж охочих... На селі
Зібралася громада радить —
Кого голить у москалі.

Порадили громадою, —
І вдовиченка-ледащицю
Забили в скрепицю,
Та й повезли до прийому!
Он-яке творитця
На сім сьвіті, яка правда
У людей, мій сину!...
Така й досі, я думаю,
В нас на Україні;
Та другої і не буде
В невольниках-людях.

V.

„Ні вже“, каже, „добрі люде!
Не так воно буде, —
От-так хіба!“ Максим каже:
„Які з мене люде

У наймитах! Іду служити;
Нехай“, каже, „вдовин син
Та не стане під аршин,
А я стану.“

Із прийому
Вернувся до-дому,
До матері вдовиченко;
А Максим с прийому
Пішов собі у москалі,
Помолившись Богу.
Мені полегшало, — а с чого,
С чого полегшало мені?
С того, що ворога не стало...
Якого-ж ворога, мій Боже!
Моя пекельная душа
Кого боялася? Максима!
Ні, не Максима, а когось,
Когось боялася проклята:
Люциперові служила
Та його й страшилась!...

VI.

Через год, от-то, й „велика
Зіма“ наступила;
До зеленої неділі
В байраках білили
Сьніги білі, — тоді-ж от-то
І Очаков брали
Москалі, — а Запорожжя
Перше зруйнували.
Розбрелося товариство...
(А щó то за люде
Були тії Запорозці! —
Не було й не буде
Таких людей!...)

Під Очаков

Погнали й Максима:
Там-то його скалічено,
Та й на Україну
Повернено з одставкою, —
Бачиш, праву ногу,
Чи то ліву, підстрелено...
Мені не до того
Було тоді: знову люта
Гадина впилася
В саме серце, — кругом його
Тричи обвилася,
Як той „Ирод“... Що тут робить?
Не дам собі ради;
А Максимові кривому
Нічого не вадить:
Шкандибає на милиці
І гадки не має;
А в неділеньку сьвятую
Мундирь надіває,
І медаль і хрест причепить,
І заплете косу
Та ще й борошном посипле...
(Я не знаю й досі,
На-що воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та сьвятеє
Борошно псували?...
На іграшку, я думаю —
Так-собі, аби-то!)
От-то-ж було, мов генерал,
Максим сановито
Приберетця у неділю
Та й пошкандибає
У храм Божий; на криласі
Стане та й сьпіває
З дяком таки, а то возьме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вивчився читати

У москалях). Непевний був
Максим от-той, брате! —
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий... було тобі
Ніже ані-кого
Не зачепить ніже ділом,
Ніже яким словом.
„І талан і безталанья —
Все“, каже, „від Бога,
Вседержителя сьвятого,
А більш ні від кого....“
Преблагий був муж на сьвіті
Максим от-той, сину!
А я! а я!... не вимовлю,
Моя ти дитино!...
Я — вбив його!... Пострівай-лиш!
Трохи одпочину, —
Та тоді вже...

VII.

Т ак ти кажеш,
Що бачив криницю
Москалеву, щó ще й досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на роздольлі;
А не розказали
Тобі люде там нічого?...
Вже повимірали
Тиї люде, мої сьвідки,
Праведниї люде;
А я й досі караюся,
І каратись буду
Й на тім сьвіті...

Ось послухай,

Доводить до чого
Сатана той душу нашу :
Як не схаменетця
Та до Бога не вернетця,
То так і ввіпетця
Пазурами в саме серце . . .
Ось слухай же, сину !
Про Максима праведного :
Було не спочине
Ніколи він, а в неділю,
Або в яке свята,
Бере святий псалтирь в руки
Та й іде читати
У садочок : (у садочку
Там, у холодочку,
Катерину поховали . . .)
От-то-ж, у садочку
За упокой душі її
Псалтирь прочитає.
Потім собі тихесенько,
Тихо засьпіває
„Со святими“, та й заплаче,
А потім помяне
„О здравії“ тещу з сином, —
І веселий стане :
„Все од Бога“, скаже собі :
„Треба вік дожити !“
От-такий-то муж праведний
Був він на сім світі ;
А у будень, — то він тобі
Не посидить в хаті ;
Все нишпорить по-надвірю :
„Треба роботати !“
Було скаже по-московськи :
„А то, лежа в хаті,
Ще опухнеш.“ Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.

„Нехай“, каже, „колись люде
Будуть воду пити,
Та за мою грішну душу
Господа молити.“
Вийшов в поле, геть од шляху
У балку спустився,
Та й викопав при долині
Глибоку криницю.
(Не сам один: толокою
Йому помагати
Й добрі люде приходили
Криницю копати).
І виложив цямриною,
І над шляхом в полі
Височенний хрест поставив:
Зо всього роздолья
Широкого було видно;
Це, бачиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили с криниці
Люде воду пити,
Та за того, щó викопав,
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже, — он бачиш,
Доходить до чого! —
Що я стратить наміряюсь
Максима сьвятого...
От-таке-то!... А за ві-що?
За те, за щó Каїн
Убив брата праведного
У сьвітлому раю!
Чи то було у неділю,
Чи в якеє сьвято,
(Слухай, сину, як навчає

Сатана проклятий!)
„Ходім,“ кажу, „Уласович,
На твою криницю
Подивитись!“ — „Добре,“ каже
„Ходімо напитись
Води з неї погожої.“
Та й пішли обоє,
І відерце і віжечки
Понесли з собою...
От, приходим до криниці;
Я перш подивився —
Чи глибоко. „Власовичу!“
Кажу, „потрудися
Води достать: я не вмію.“
Він і нахилився,
Опускаючи відерце;
А я... я за ноги
Вхопив його, та й укинув
Максима сьвятого
У криницю...

От-таке-то
Сотворив я, сину!...
Такого ще не творилось
В нас на Україні!
Та й ніколи не створитця
На всім сьвіті, брате!...
Всюди люде, а я один —
Диявол проклятий!...

IX.

Через тиждень вже витягли
Максима с криниці,
Та у балці й поховали;
Чи-малу капицю
Поставили громадою,
А його криницю
„Москалевою“ назвали...

От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву, —
Нелюдська билиця!
А я... пішов у гайдамаки
Та на Сибірі й опинивсь,
(Бо тут Сибір була колись)...
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда... Помолись
За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні...
Чи не полегшає мені?!...

Новопетровское укріпленіє, 1857.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(По першому рукопису.)

» **Н**е варт, їй Богу, жить на сьвіті!...“
— „То йди топись!“... „А жінка, діти?!...“
— „От-то-ж-то бачиш, не бреши!
А сядь лишень-но, напиши
Оцю бувальщину! — то може
Інако скажете, небоже!

Пиши от-так: Було
Село...

Та, щоб не лізти на чужину,
Пиши, у нас на Україні,
А в тім селі вдова жила,
А у вдови дочка була
І син семиліток...
Добро мавши діток
У роскоші, — хвалиш Бога;
А вдові убогій
Мабуть не до його,
Бо залили за шкуру сала, —
Трохи не пропала:
Думала в черниці,
Або йти топитьця!
Так жаль маленьких діток стало:
Звичайне мати, щб й казать!
Та може снівся таки й зять,
Бо вже Катруся підростала:
Чи вже їй вік продівувать,
Зносити брівоньки ні-за-що?...
Ні, дівонька вона не та!

„Таки-ж у тім селі трудящий
(Бо всюди сироти — ледащо)

У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина!

То сьак, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль, а ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатину;
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростоць
Шелесть за рушниками!
Не торгувавсь з старостами
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і пан-отець,
(Усім на диво, та на чудо!)
За три копи звінчав у будень...

Просохли очі у вдови.

От-так-то, друже мій, живи, —
То й весело на сьвіті буде,
І буде варт на сьвіті жить,
Як матимеш кого любить.

Хоч кажуть от-ще щоб, небоже:

„Себе люби, то й Бог поможе!“

А доведетця умірать?

Здихать над грішми? ні, небоже!

Любов — Господня благодать!

Люби-ж, мій друже, жінку, діток,

Діли з убогим заробіток,

То легше буде й зароблять!“

1. — „Спочинем трохи, поговорим...“

Щоб? ярина ще не зійшла?“

2. „Та де та ярина взялась?“

У мене ще на жито орють.

От-тим-то й ба, що живе

Відколи, дядьку, а не чули,

А може й чули, та забули:

Журнал дрюкують...“

1. — „Те! те! те!“ —

2. „Та щоб ви думаєте, польський,

Або „Хазяїн“ той московський?
Не та ловись! журнал „Ревю“!
Чи те „Ля-мод“, купив для Паші
Торік в Ромні...“

1. — (Нишком.) — „Так от як наші!
Не чув, як на сьвіті живу!...“

2. „У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як Німці сіяли траву, —
А потім вижали серпами!
І все написано стихами, —
Та не такими, як у нас...“

1. — „Як-би ти, брате, свині пас,
За слово вибачай...“

2. (Мов не чув.) „Гей, хлопче!

(Ходить, посвистує, а потім співає:)

„Хлопче, молодче,
С карими очима!
На-що тобі жінка?
Камінь за плечима!...“

1. — „Та годі вже тобі співать.“

2. „Що? може хочете кінчать?
А я, признатьця, думав тее...“

1. — „А я так думаю инее,
Що випемо, та поснемо,
А там і ладу не дамо;
Сідай лиш, та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе!“

„Одружились небожата,
Дивувались люде:
Як-то вони, ті сироти,
Жить на сьвіті будуть?
Минає рік, минув другий, —
Знову дивувались:
Де в тих сиріт безталанних
Добро тее бралось?
І в коморі, і на дворі,
На току, й на ниві,

І діточки, як квіточки,
Й самі чорнобриві:
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали себелюбі,
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували:
„Коли гниє, то спродали-б:
Адже-ж у їх діти!...“
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на сьвіті
І ненатля голодная!
Ходили, ходили,
Поки в-ночі, жалкуючи,
Хату запалили...
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просьвіщенні:
То і не жаль було-б, — чи так?
А то сірісінький сіряк
От-так лютує! — Тяжко, брате,
Людей на старість розпізнати,
А ще гірше — з-за-молоду
Гадину кохати.
Очарує зміїними
Карими очима...
А пек тобі! забув, дурню,
Що смерть за плечима?

До стебла все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіде, і багаті,
І вбогі, раділи.
Багатії, бач, раділи,
Що багатші стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!

Посходились жалкувати,
Жалю завдавати :

„Шкода, шкода! як-би знаття
Копійчину-б дбати,
То все-б таки воно не так...
А щó пак? Максиме!
(Бо його Максимом звали)
Попродай скотину,
Та ходи до мене в найми!
Щó буде, те й буде!...
Будем знов чумакувати,
Поки вийдем в люде,
А там знову...“ Подякував
Максим за пораду.
— „Побачу ще, як там буде,
Коли не дам ради...
То тоді вже певне треба
Іти в найми знову...
Де то моя Катерина,
Моя чорноброва?...
Вона мене все радила,
І тепер порадить...
Та остання ця рада
На віки завадить.
Воли твої і корови
Разом поздихали,
А Катруся з москалями
Десь помандрувала.“

Тепер от-так пиши небоже:
„Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічі: „Боже, Боже!“
Та й більш нічого.

Од цариці
Прийшов указ — лоби голить.
„Не дав вдовиці утопитьця,
Не дам же й с торбою ходити!“
Сказав Максим, — і ґрунт покинув,

Бо вдовиного, бачиш, сина
В прийом громада повезла.
Такі то темні діла
Творятця нишком на сім світі!
А вас, письменних, треба-б бити,
Щоб не кричали: „ах, ах, ах!...“
Не варт, не варт на світі жити!...“
А чом пак темні не кричать?...

2. — „Хиба-ж живуть вони і знають,
Як ви сказали, — благодать,
Любов“

1. „... Щоб, щоб? недочуваю!...“

2. — „Вони, кажу вам, прозябають,
Або по вашому ростуть,
Як та капуста на городі.“

1. „От-так по вашому! ну, годі-ж!
Нехай собі і не живуть...
А все, скажу, таки: як хочеш,
А ви їм жить не даєте,
Бо ви для себе живете,
Заплющивши письменні очі.“

2. — „От-же як будем так писать,
То ми й до вечора не кончим.
Ну, де той безталанний зять?“ —

1. „Вернувсь вдовиченко до дому,
А зять пішов у москалі;
Не жаль було його нікому,
Та ще й сьміялись у селі!

От-же, далєбі, не знаю,
Чи вона верталась,
Катерина, до матері, *
Чи так і пропала?
Була чутка, що стрижену
В Умані водили
По улицях: украла щось, —
Потім утопилась.
Та все-то те, — знаєш, люде
Втоплять і задушать, —

А може то така правда,
Як на вербі груші.
Знаю тільки, що про неї
І пісню проклали.
Я чув тоді, на досвітках
Дівчата співали:

„Шелесть, шелесть по дубині,
Шапки хлопці погубили;
Тільки наймит не згубив,
Удовівну полюбив...“

Соромітна... нехай їй лихо!

Минали літа тихо-тихо,
(От-так пиши), — і за гріхи
Карались Господом Ляхи,
І пугав Пугач над Уралом,
Пійти в одах вихваляли
Войну й царицю, — тільки ми
Сиділи нишком, слава Богу!

Після великої зими
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив,
Та срібний хрестик заробив.

Чого він придибав? нема в його хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого-ж він приплентавсь? — а хто його зна!
Чи чув ти, що кажуть: легше умірати
Хоч на пожарині в своїй стороні,
Ніж в чужій в палатах! Чи чув ти? ба ні!

2. — „Ей, дядечку! швидче будемо писати,
Бо хочетця спати і вам, і мені.“

1. Зажуривсь москаль каліка:
Де йому подітись?
Вдовиченко в пікинерах,
Вдова на тім світі!
До кого-ж він прихилитця?
Де перезимує?!
Уже осінь; незабаром
Зіма залютує.

Нема йому в світі долі:
Полинула в полі!...
Попросився зімувати
До дяка у школу,
Бо таки й письму, спасибі,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тоді, бач, носили
Сиві коси с кучерями
Усі до одного —
І борошном посипали,
Бог їх зна, для чого?...
Максим, таки він письменний,
Було помагає
І на клирасі дякові,
І псалтирь читає
Над покойними, й хавтури
З школярами носить,
А в Пилицівку сірома
Христа-ради просить.
Нічого, знай своє пиши,
Та перед людьми не бреш! —
Хоч-би тобі лихе слово
Почув хто од його!
І талан і безталанья —
Все, каже, „од Бога.“
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима.
А в неділю, або в сьвято,
Мов причепуритця,
Шкандибає на вдовину
Пустку подивитьця.
Сяде собі у садочку
І вдову згадає,
І за її грішну душу
Псалтирь прочитає.
Катерину „о здоровії“
Тихенько помяне!

Утре сльози — „все од Бога!“
Й веселенький стане.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в школі,
Бере заступ і лопату,
Шкандибає в поле.
І край шляху, при долині —
От-же не вгадаєш,
Що каліка виробляє?
Криницю копає!
Та й викопав. На те літо
Криницю сьвятили
На самого Маковія,
І дуб посадили
На прикмету проїзжачим, —
А на друге літо
Москаля, вже неживого,
Найшли в балці діти
Коло самої криниці:
Вийшов подвительця
Останній раз сіромаха
На свою криницю. —
Громадою при долині
Його поховали,
І долину і криницю
На память назвали
Москалевою. На Спаса,
Або Маковія
І досі там воду сьвятять,
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде, — не минають
Зеленого дуба:
В холодочку посідають
Та тихо, та любо,
Пючи воду погожую,
Згадають Максима...
От-так живіть, недоуки!
То й жить не остине.

IV.

Напря́м реалістичний.

(Від року 1857 — 1861.)

І. Д У М К И

та інші дрібні стихотвори.

1.

С О Н.

(М. А. Маркосичці.)

На панщині пшеницю жала, —
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандибала
Івана-сина годувать:
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом;
Розповіла, нагодувала,
Попестила, — і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І снитця їй: той син Іван —
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачитця... бо й сам
Уже не панський, а на волі
Та на своїм веселім полі
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
Та й усміхнулася небога...
Прокинулась, — нема нічого!
На Йвася глянула; взяла
Його, гарненько сповила,

Та, щоб дожать до „ланового“,
Ще копу дожинать пішла...
Остатню може; Бог поможе,
Той сон твій справдитця!...

13. Липця 1858.

2.

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години
Мабуть ти ждеш? Добра не жди!
Не жди сподіваної волі, —
Вона заснула: царь Микола
Її приспав, — а щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходитьця вже будить.
А то проспить собі, небога,
До суду Божого-страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого дурного
Та византійство прославлять,
Та й більше, бачитця, нічого!

22. Нолбря 1858.

3.

(Прочитавши XI. псалом.)

Мій Боже милий! як то мало
Сьвятих людей на сьвіті стало!...
Один на другого кують
Кайдани в серці... а словами,
Медоточивими устами
Цілюютьця, і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтарь повезуть?...
А ти, о Господи єдиний,
Скуєш лукавії уста,
Язык от-той велерічивий,
Мовлявший: „ми — не суєта!
І возвеличимо на диво —
І розум наш, і наш язык...
Та й де той пан, щó нам закаже
І думать так і говорить?“
„Воскресну я!“ той пан вам скаже:
Воскресну нині, ради їх,
Людей закованих моїх —
Убогих-нищих... Возвеличу
Малих от-тих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.“

І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша, і слова. —
Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнілі, — словеса
Твої, о Господи, такії!
Розкинь же їх, Твої сьвятії,
По всій землі!... І чудесам
Твоїм увірують на сьвіті
Твої малі убогі діти!

15. Лютого 1859.

4.

(Прочитавши главу XXXV. у Ісаїї.)

Радуйся, ниво неполита!
Радуйся, земле, не повита
Квітчастим злаком! Розпустись,
Рожевим крином процвіти!...
І процвітеш, позеленієш,
Мов Іорданові сьвятії
Луги, зелені береги!
І честь Кармилова, і слава
Ливанова, а не лукава,
Тебе укріє дорогим
Золототканим, хитрошитим,
Добром та волею підбитим,
Сьвятим омофором своїм, —
І люде темнії-незрячі
Дива Господнії побачать!

І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті!
Радуйтеся, вбогодухі!
Не лякайтесь дива:
Це Бог судить, визволяє
Довготерпеливих —
Вас убогих — і воздає
Злодіям за злая!

Тоді, як, Господи, сьвятая
На землю правда прилетить,
Хоч на годиночку спочить, —
Незрячі прозрять, і кривії,
Мов серна з гаю, помайнують;
Нічим отверзутця уста,
Прорветця слово, як вода,
І дебрь-пустиня неполита,
Сьцілющою водою вмита,

Прокинетця, — і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть,
Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкиї,
Скрізь шляхи сьвятії
Простелютця; і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами,
Без івалту і крику,
Позіходятця до-купи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселії села.

25. Марта 1859.

5.

Ой маю, маю я оченята, —
Нікого, мати, та оглядати,
Нікого, серденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята, —
Нікого, матінко, та обнімати,
Нікого, серденько, та обнімати!

Ой маю, маю і ноженята, —
Та ні с ким, матінко, потанцювати,
Та ні с ким, серденько, потанцювати!

Ширятин, 10. Червця 1859.

6.

Колись дурною головою
Я думав: горенько зо мною!
Як доведеться в світі жить?
Людей і Господа хвалить?...
В багні колодою гнилою
Валятись, старітись, гнить,
Умерти — й слідку не покинуть
На (обезславленій) землі!...
О горе-горенько мені!
І де я в світі заховаюсь?
Що-день Пилати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!...

Черкаси, 21. Липня 1859.

7.

Як-би-то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, —
Упився-б, здорово упивсь!

О, препрославлений, козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті-б похмеливсь,
Або-б в калюжі утопивсь,
В багні свинячим...

Аміль тобі, великий муже!
Великий... славний, — та не дуже!...
Як-би ти на-світ не родивсь,
Або в колиці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного... Аміль!...

Переяслав, 19. Серпня 1859.

8.

Мій Боже милий! знову лихо!...
Було так любо, було тихо:
Ми заходились розкувать
Своїм невольникам кайдани, —
Аж гульк!... Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінчані,
Мов пси голодні, за маслак
Гризутьця знову.

9.

Ой діброво, темний гаю!
Тебе одягає
Тричи на рік... Багатого
Собі батька маєш.
Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом, —
Аж сам собі дивуетця
На свою діброву...
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую
І сповіє дорогою
Білою габою,
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

Петербург, 15. Січня 1860.

10.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі, і таляри
І пута кутії пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

Мені-ж, мій Боже, на землі
Подай любов: сердешний рай! —
І більш — нічого не давай!

Петербург, 24. Мая 1860.

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем? — коло їх
Постав Ти ангели Твої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені-ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25. Мая.

III.

Злоначаинающих мені
У пута кутиї не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзиждущим рукам
І покажи, і поможи,
Сьвятую силу низпошли!

А чистих серцем? коло їх
Постав Ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам в-купі на землі
Єдинонмсліє подай,
І братолюбіє пошли!

27. Мал.

IV.

Тим неситим очам,
Земним богам, царям,
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
І хвалебні псалми
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам,
Перелогн орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать —
Роботящим рукам.

Добросердим, малим,
Тихолюбцям сьвятим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм

На сім сьвіті, — на тім
Рай небесний пошли!

Все на сьвіті не нам,
Все богам тим царям:
І плуги й кораблі
І всі добра землі,
Моя любо... а нам —
Нам любов між людьми!

31. Мая.

11.

(На смерть Григорія, митрополита Петербургського.)

Умре муж велій в власяниці!
Не плачте, сироти-вдовиці!
А ти, Аскоченській, возплач,
„Во-утріє на тяжкій глас!“
І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви-Отечества любитель,
О юцкоборцеві возплач!
І вся о, „Русская Бесѣда“
Во глас єдиный исповѣдуй
Свої гріхи, — і плач, і плач!...

Петербург, 17. Червня 1860.

12.

ГИМН ЧЕРНИЧІЙ.

Ударь, громе! над тим домом,
Над тим Божим, де мремо ми;
Тебе-ж, Боже, зневажаєм,
Зневажаючи сьпіваєм:
Аллилуйя!

Як-би не ти, ми-б любились,
Кохалися-б та дружились,
Та діточок виростили,
Научали-б та співали:

Аллилуйя!

Одурив ти нас, убогих!...
Ми-ж, окрадені небоги,
Сами тебе одурили
І скиглячи возопили:

Аллилуйя!

Ти постриг нас у черниці,
А ми собі — молодиці...
Та танцюєм, та співаем,
Сьпіваючи промовляєм:

Аллилуйя!

20. Черця 1860.

13.

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозою,
Між лозою з ялиною,
С червоною калиною.

Дніпро беріг риє-риє,
Яворові корінь миє;
Стбїть старий, похилився,
Мов козак той зажурився, —

Що без долі, без родини
Та без вірної дружини,
Без дружини і надії
В самотині посивіє!

Явір каже: „Похилюся,
Та в Дніпрові скупаюся.“
Козак каже: „Погуляю,
Та любої пошукаю.“

А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка із гаю
Вихожаючи, сьпівають, —

Повбірані, заквітчані
Та с таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають —
Вютця-гнутця та сьпівають...

Петербург, 24. Червця 1860.

14.

Росли у-купочці, — зросли;
Сьміялись, гратись перестали...
Неначе справді розійшлись...
Зійшлись незабаром, — побрались;
І тихо, весело пройшли,
Душею-серцем неповинні,
Аж до самої домовини...
А між людьми вони жили!

Подай же й нам, всещедрий Боже,
От-так цьвісти, от-так рости,
Так одружитися і йти, —
Не сварячись в тяжкій дорозі
На той сьвіт тихий перейти!

Петербург, 25. Червця 1860.

15.

Сьвіте ясний! сьвіте тихий!
Сьвіте вольний, несповитий!
За-що-ж тебе, сьвіте-брате,
В своїй добрій теплій хаті

Оковано, омурано,
(Премудрого одурено)
Багрянницями закрито
І розп'ятієм добито?!...
Не добито! — стрепенися!
Та над нами просвітіся!
Просвітіся!... Будем, брате,
З багрянниць онучі драти,
Люльки с кадил закуряті,
„Явленими“ піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!

Петербург, 27. Червця 1860.

16.

Дівчя любе, чорнобриве
Несло з льоху пиво,
А я глянув, подивився —
Та аж похилився...
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить?
Боже сильний! Твоя сила
Та тобі-ж і шкодить.

17.

Не журюсь я, а не спитця
Часом до півночі, —
Усе сьвітять ті блискучі
Твої чорні очі.
Мов говорять тихесенько:
„Хоч, небоже, раю?
Він у мене, тут у серці!“

А серця немає,
Й не було його ніколи,
Тільки шматок мяса...
На-що-ж хороше і пишно
Так ти розцьвілася?...
Не журюся, а не спитця
Часом і до сьвіта, —
Усе думка побиває:
Як-би так прожити,
Щоб ніколи такі очі
Серця не вразили!

18.

І Архімед, і Галилей
Вина й не бачили. Єлей
Потік у черево чернече.
А ви, сьвятії предотечі,
По всьому сьвіту розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянеє жито,
А люде виростуть. Умруть
Ще незачатії царята...
А на оновленій землі
Врага не буде — супостата —
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.

24. Септября 1860.

19.

Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й сьпіваючи... Орю

Свій переліг — убогу ниву,
Та сію слово: добрі жнива
Колись-то будуть!... І дурю
Себе таки, себе самого,
А більше, бачитця, нікого.

Орися-ж ти, моя ниво,
Долом та горою,
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися-ж ти, розвернися,
Полям розстелися,
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися-ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люде жито жати...
Веселії жнива!...
Розвернися-ж, розстелися-ж,
Убогая ниво!

Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?...
Дурю! Бо лучче одурить
Себе таки, себе самого,
Ніж з ворогом по-правді жить
І всеє нарікать на Бога!

Петербург, 5. Октябрю 1860.

Минули літа молодії...
Холодним вітром од надії
Уже повіяло... Зіма!...
Сиди один в холодній хаті...

Немає ким тихо розмовляти,
Ані порадитись... нема!
А нікогісінько нема!
Сиди-ж один, поки надія
Одурить дурня, осьміє...
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сьніжинну по степу...
Сиди-ж один-собі в кутку,
Не жди весни — сьвятої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди —
І нікогісінько не жди!...

Петербург, 15. Октября 1860.

21.

Титарівна-Немирівна
Гаптує хустину,
Та колише московщя —
Малую дитину.
Титарівна-Немирівна
Людьми гордувала...
А москаля-пройдисьвіта
Нищечком витала!
Титарівна-Немирівна
Почестного роду...
Виглядає пройдисьвіта
Москаля с походу.

Петербург, 19. Октября 1860.

22.

Хоча лежачого й не бють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебе-ж, о суко,
І ми самі, і наші внуки,
І миром люде прокленуть!
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих одовних щенят,
Що ти щенила. Муко! муко!
О, скорбь моя! моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о люту, зацькують?
Не зацькують! А люде тихо,
Без всякого лихого лиха,
Царя до ката поведуть!

Петербург, 20. Октября 1860.

23.

І тут, і всюди — скрізь погано!...
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі небога.
А воля душу стерегла...
„Прокинься!“ каже: „плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма...
І правди на землі нема!“
Ледача воля одурила
Маленьку душу: сонце йде
І за собою день веде.
І вже тиї хребетносилі,
Уже ворущатця царі...
І буде правда на землі!...

Петербург, 30. Октября 1860.

24.

О, люде, люде небораки!
На-що здалися вам царі?
На-що здалися вам псарі?
Ви-ж таки люде, — не собаки!

В-ночі і ожеледь, і мрака,
І сьніг, і холод... і Нева
Тихесенько кудись несла
Тоненьку кригу по-під мостом,
А я, от-то-ж таки в-ночі,
Іду та кашляю йдучи.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задріпані дівчата,
А дід (сердешний інвалід)
За ними гнетця, шкандибає,
Мов у кошару заганяє
Чужу худобу... Де-ж тей сьвіт!?
І де та правда?! Горе! горе!
Ненагодованих і голих
Женуть (*последній долг отдать*),
Женуть до матері байстрят! —
Чи буде суд? чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?...
Повинна быть!... бо сонце стане
І оскверненну землю спалить.

Петербург, 3. Нолбря 1860.

25.

Як-би с ким сісти, хліба з'їсти,
Промовить слово, — то воно-б,
Хоч і як-небудь, на сім сьвіті,
А все-б таки якось жилось.

Та — ба!... нема є ким! Сьвіт широкий,
Людей чи-мало на землі...
А доведетця одиноким
В холодній хаті кривобокій,
Або під тином простягтись!...
Або... ні!... Треба одружитись,
Хоча-б на чортовій сестрі!
Бо доведетця одуріти
В самотині... Пшениця-жито
На добрім сіялось лану,
А люде так-собі пожнуть
І скажуть: — „Десь його убито,
Сердешного, на чужині...“
О горе, горенько мені!

Петербург, 4. Ноября 1860.

26.

І день іде, і ніч іде...
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся — чому не йде
Апостол правди і науки?!

Петербург, 5. Ноября 1860.

27.

Якось-то йду я у-ночі
По-над Невою. Та йдучи
Міркую сам таки з собою:
„Як-би то... думаю... як-би
Не похилилися раби...
То не стояло-б над Невою
Оціх осквернених палат!
Була-б сестра і був би брат;

А то... нема тепер нічого...
Ні Бога навіть, ні пів-Бога.
Псарі є псарятами царять,
А ми дотепні доїзжачі
Хортів годуємо та плачем!..."

От-так-то я собі в-ночі,
По-над Невою ідучи,
Гарненько думав, і не бачу,
Що є того боку, мов із ями
Очима лупа кошеня:
А то два ліхтаря горять
Коло апостольської брами!
Я схаменувся, осінивсь
Сьвятим хрестом і тричі плюнув,
Та й знову думать заходивсь
Про те-ж таки, щоби перше думав.

Петербург, 13. Ноября 1860.

28.

Бували війни і військові свари,
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї:
Було добра того чи-мало!
Минуло все — та не пропало...
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда...
А од корінья тихо, любо
Зелені парости ростуть.
І виростуть, і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людській шашелі! Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола сьвятого,

І вас не стане! — будяки
Та крапива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купою на купі
Смердячий гній, — і все те, все
По-троху вітер рознесе;
А ми помолимося Богу
І небагатії й невбогі.

Петербург, 26. Нолбря 1860.

29.

Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, підросли,
Гайок, садочок розвели
Кругом хатини, — і пишались,
Неначе князі. Діти грались,
Росли собі та виростали...
Дівчаток москалі украли,
А хлопців в москалі забрали,
А ми неначе розійшлись,
Неначе брались — не єднались.

Петербург, 5. Декабря 1860.

30.

Тече вода с-під явора
Яром на долину,
Пишаєтця над водою
Червона калина.
Пишаєтця калинька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
Та по-під горою,
Хлюпошутця качаточки
По-між осокою.
А качечка впливає
С качуром за ними, —
Ловлять ряску, розмовляють
З дітками своїми.

Тече вода край города, —
Вода ставом стала.
Прийшло дівчя воду брати:
Брало, засьпівало.
Вийшли с хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадितись, кого-б то їм
Своїм зятем звати.

31.

Колись-то ще, во время оно,
Помпійій Нума, римський царь,
Тихенький, кроткий государь,
Втомившись пишучи закони,
Пішов любенько погулять
І одпочить, та спочивавши,
Додумать, як-би-то скувать
Кайдани на Римлян. І взявши
Гнучкий одноліток лози,
Каблучку заходивсь плести,
На шию-б то. Коли погляне, —
У холодочку під платочком
Дівчя завітчанеє спить...
Друїдам нічого робить
Перед такою красотою,
Перед богинею такою!
Сама Егерія в гаю,
Кленучи доленьку свою,

Повісилась. А мудрий Нума
І на дівчя і на цвѣти
Дивуетця собі і дума:
Який би ретязь ще сплести?

32.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло;
Мені не весело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, витав,
І я хилився ні-до-кого,
Блукав собі, молився Богу,
Та люте панство проклинав,
І згадував літа лихий,
Погані, давнії літа.
Тоді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде не весело мені,
Та, мабуть, весело й не буде
Й на Україні, добрі люде!
От-же таки і на чужині
Хотілося-б... (та й то для того,
Щоб не робили Москалі
Труни із дерева чужого),
Аби хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого сьвятого
Сьвятії вітри принесли...
Та й більш нічого! Так то, люде,
Хотілося-б, та що й гадать!...
На-що вже й Бога турбувать,
Коли по-нашому не буде!

МОГИЛА БОГДАНОВА.

(Субботів.)

Стоїть в селі Субботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока...
От-то церква Богданова!
Там-то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
С козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не зовсім так сталось...
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе-ж і лають,
Що за труди не находять...
От-так-то, Богдане!
За те-ж тобі така й дяка:
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що є тобою
Ляха задавила....
От-таке-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже! —
Кажуть, бачиш, що „все-то те
Таки й було наше,
А що ми тільки наймали
Татарам на пашу,
Та Полякам...“ Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сьміютця з України
Стороннії люди!...

Не сьмійтеся, чужі люде!
Церква-домовина
Розвалитця... а с-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Сьвіт правди засьвітить,
І помолятця на волі
Невольничі діти.

У Петербурзі, перед 19. Лютим 1861. року.

34.

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходитьця рештувать
Вози в далекую дорогу? —
На той сьвіт, друже мій, до Бога
Почимчикуем спочивать...
Втомилися і підтоптались,
І розуму таки набрались, —
То й буде з нас! — ходімо спать!...
Ходімо в хату спочивать...
Весела хата, щоб ти знала!...

Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже! рано;
Походимо, посидимо —
На цей сьвіт поглянем, —
Поглянемо, моя доле!...
Бач, який широкий,
І широкий та веселий,
Яений та глибокий!...
Походимо-ж, моя зоре!
Зійдемо на гору —
Спочинемо.... а тим часом
Твої сестри-зорі,

Безвічній, по-під небом
Попливуть, засяють...
Підождімо-ж, моя сестро,
Дружино сьвятая!
Та нескверними устами
Помолимось Богу,
Та й рушимо тихесенько
В далеку дорогу...
Над Летою бездонною
Та каламутною
Благослови мене, друже,
Славою сьвятою!...

А поки те, да се, да оне,
Ходімо просто — на-впростоць
До Ескулапа на ралець, —
Чи не одурить він Харона
І Парку-прялку?... І тоді,
Поки-б химерив мудрий дід,
Творили-б, лежа, епопею, —
Парили-б скрізь по-над землею —
Та все-б гексаметри плели,
Та на горище-б однесли
Мишам на сьніданья... А потім
Сьпівали-б прозу — та по нотах,
А не як-небудь...

Друже мій!

О, мій сопутниче сьвятий!
Поки огонь не захолюнув,
Ходімо лучче до Харона, —
Через Лету бездонною
Та каламутною
Перепливем, перенесем
І славу сьвятою,
Безвічною, молодую...
Або — цур їй, друже!
І без неї обійдуся, —
Та як буду здужать,
То над самим Флеґетоном,
Або над Стиксом у раю,
Неначе над Дніпром широким,

В гаю, предвічньому гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу:
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралю, посажу;
Дніпр, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах —
І веселенько засьпіваєм...

Петербург, 14—26. Лютого 1861. р.

Ц. ПОСЬВАТИ.

1.

ЛЯХАМ.

(Бр. Залеському.)

Ше як були ми козаками,
А Унії не чуть було,
От-там-то весело жилось :
Братались з вольними Ляхами, —
Пишались вольними степами;
В садах кохалися, цвѣли,
Неначе лілії, дівчата;
Пишалася синами мати,
Синами вольними. Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа, —
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сьліз і крови, —
А сиріт іменем Христовим
Замордували-розпяли.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава :
Україна плаче, стогне-плаче, —
За головою голова
До-долу пада. Кат лютує,

А ксьондз скаженим языком
Кричить: „Te Deum! Allelujah!“

От-так-то, Ляше, друже-брате!
Несити ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми-б і досі так жили!
Подай же руку козакові,
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Воз'обновим наш тихий рай!

14. Марта 1858.

2.

МАРКУ ВОВЧКУ.

(На пам'ять 24. Генваря 1859.)

Недавно я по-за Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмірало, —
І виблагав! Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких,
Людей неситих. Сьвіте мій!
Моя ти зоренько сьвятая!
Моя ти сило молодая!
Сьвіти на мене, і огрій,
І оживи мое побите,
Убоге серце, неукрите,
Голоднее! — І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову!
І думу вольную... О, доле!
Пророче наш! — моя ти доне!
Твою думу назову!

3.

N. N.

Така, як ти, колись лілея
На Іордані процвіла,
І воплотила, пронесла
Сьвятеє слово над землею.
Як-би-то й ти. Дністровий цвіте...
Ні, ні! — крий Боже! — розіпнуть,
В Сібір в кайданах поведуть,
І ти, мій цвіте неукритий...
Не вимовлю...

Веселий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на цім сьвіті
І більш нічого не давай!
Та не бери її весною
В свій рай небесний, не бери,
А дай Твоєю красою
Надивуватись на землі!

19. Апріля 1859.

4.

СЕСТРИ.

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: де-ж я прихилюсь?
І де подінуся на сьвіті?
І снитця сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
Сияє батько та горить!
Дивлюсь: у темному садочку,
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,
Многострадаљная, сьвятая,
Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.
І їй здастьця: виринає
З-за хвилі човен, доплива
І в хвилі човен порина...
— „Мій братіку! Моя ти доле!“
І ми прокинулися: ти —
На панщині, а я — в неволі!...
От-так нам довелося йти
Ще з-малечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
То Бог pomoже перейти!

Черкаси, 20. Іюля 1859.

5.

В. І. ЧЕРНЕНКУ.

(На пам'ять 22. Сентября 1859.)

(Пісня.)

Ой по горі ромен цвіте,
Долиною козак іде
Та у журби питаєтця:
Де та доля пишаєтця?

Чи то в шинках з багачами?
Чи то в степах с чумаками?
Чи то в полі на роздольлі
З вітром вієтця по волі?

Не там, не там, друже брате!
У дівчини, в чужій хаті,
У рушнику та в хустині
Захована в новій скрині.

6.

АНТОНІЮ СОВІ.

Подражаніє польському поетові.

Носажу коло хатини,
На спомин дружині,
І яблуньку і грушечку,
На спомин єдиній!

Бог дасть, виростуть. Дружина
Під древами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими.

А я буду груші рвати,
Діткам подавати...
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти.

— Тоді, серце, як бралися,
Ці дерева садив я...
Щасливий я! — „І я, друже,
С тобою щаслива!“

Петербург, 19. Ноября 1859.

7.

Л И К Е Р І.

(На-пам'ять 5. Августа 1860)

Моя ти любо! мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа.
Раби, невільники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже!
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І Византийський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його — ми люде!
Моя ти любо! усьміхнись!
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені! То перейти
І він допоможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести,
І поховать лихе-дебеле
В хатині тихій і веселій.

Стрільня, 5. Августа 1860.

8.

Н. Я. МАКАРОВУ.

(На пам'ять 14. Септjбря.)

Барвінок цввів і зеленів,
Слався, розстилався, —
Та недосвіт перед сьвітом
В садочок укрався.
Потоптав веселі квіти,
Побив, поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

Петербург, 14. Септjбря 1860.

9.

л.

Ноставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насажу;
Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодаті,
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати...
Приснятця діточки мені,
Веселая приснитця мати,
Давне-колишній та ясний
Приснитця сон мені... і ти!...
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся! У малий
Райочок мій с-під-тиха-тиха
Підкрадешся, наробиш лиха, —
Запалиш рай мій самотний.

Петербург, 24. Септября 1860.

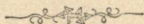

10.

Н. Т.

Великомученице кумо!
Дурна esi ти, нерозумна!
В раю веселому зрела,
Рожевим квітом процвіла —
І раю красного не зріла,
Не бачила, — бо не хотіла
Поглянути на Божий день,
На ясний сьвіт животворящий!
Сьліпа була-esи, незряща
Недвиги серцем, спала день
І спала ніч. А кругом тебе
Творилося, росло, цвіло
І процвітало, і на небо
Хвалу Творителю несло;
А ти, кумасю, спала-спала,
Пишалася, та дівувала,
Та ждала-ждала жениха,
Та ціломудріє хранила,
Та страх боялася гріха
Прелюбодійного. А сила
Сатурнова іде та йде,
І гріх той праведний плете,
У сиві коси заплітає.
А ти ніби не добачаєш:
Дівуєш, молишся, та спиш,
Та Матір' Божию гнівиш
Своїм смиренієм лукавим.
Прокинься, кумо! пробудись
Та кругом себе подивись!
Начхай на ту дівочу славу,
Та щирим серцем, не лукаво,
Хоч раз, сердего, соблуди!

Петербург, 2. Декабря 1860.

Ш. Е П І Ч Н І
та інші стихотвори.

1.

Н Е О Ф І Т И.

(Поема.)

Сїя глаголетъ Господь : сохрани-
те сѣдѣ и сотворите правдѣ,
приближисѣ бо спасеніе мое прійти,
и милость моя открытѣся.

(Исаія, глава LVI., ст. 1.)

М. С. Щепкину.

(На память 24. Декабря 1857. р.)

Возлюбленнику муз і грацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю!
Привітай же благодуже
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привітаєш: убогая,
Сирая, с тобою
Перепливе вона Лету, —
І огнем-сльозою

Упаде колись на землю,
І притчою стане
Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

Пролог.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій в-заперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі; більш нічого
С тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу, що живуть,
І Богу молятця, і мруть
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомальований стоїть.
Невбогий, мабуть, хтось лежить!...
І намальовано: розпятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим!
Що хрест поставили; і я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми...
Дивлюсь-дивлюся, помолюся —
І горе-горенько моє,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи... і тюрма
Неначе ширшає; сьпіває
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в сьвятих
Та праведних Твоїх питає:
Що він зробив їм — той сьвятий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом-ізбранної Марії —

Що він зробив їм? І за-що
Його сьвятого мордували,
Во узи ковали,
І главу його честную
Терном увінчали, —
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору,
І повісили між ними?
За-що? — Не говорить
Ні сам сьвятий Верхотворець,
Ні його сьвятії
Помощники-поборники,
Кастрати німиї!
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
От-такими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син от-той Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимоьь Богу,
І на храмах його честний
Хрест златокований
Поставили, — та й молимоьь,
Та бемо поклони.
А ті були фараони...
Кесарі... то погань!
Погань лютая, без Бога;
Сказано дракони!
А Назорей милосердий
Назвав їх братами:
За те й повісили його,
Неначе злодія...
Не знаю,
Для чого справді ми читаєм
Сьвятую заповідь його!
Честную кров його пемо,
Мов у шинкарки меду чарку...

О, суєслови!... На жидах? ...
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Сьвятая кров його!... Кати!
Собаки без очей, скажені,
Ми і не бачим, бо земні
Бемо поклони. За хрести
Ховаємось од сатани.
А ми його благаємо
І просимо с-тиха
Супостатам християнам
То чуми, то лиха,
То всякого безголова, —
І все по закону!...
А бодай вас!...

Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоддам!

Перелечу в літа,
У те незгірше время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних оргіях конав,
А новий день із тьми-юдолі
На Колізей і Капітолій
Уже сьвітлив, уже сияв.
Уже огненні язики
Із краю в край, по всій землі
Сьвятеє слово пронесли, —
І никли гордії владики
Перед сьвятим його хрестом.
Так думаю во время оно
Перелетить і стоном-дзвоном
І трубним гласом розказать.
Як Бог поможе, про сьвятую,
Про тую матірь молодую
І християнку, — про царя,
Чи теє... про кесаря...

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить!
Скорбящих радосте! пошли —
Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий;
І голос розумом святим
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки-море
Сльози святої пролила,
Так як і Ти, — і приняла
В живу ю душу світ незримий
Твого розп'ятого Сина...
Ти, матір правди на землі,
Ти слези матері до-краю,
До-краю вилила! Риду, риду,
Молю риду ючи: пошли,
Подай душі убогій силу!
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І по Україні пронеслось,
І на Україні світилось
Те слово чисте, кадило
Чистійшій істини.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в Римській ідольській землі
Це беззаконіє творилось:
Либонь за Деція-царя,
Чи за Нерона-сподаря —
Сказать запевне не з'умію, —

Нехай за Нерона...

Россії

Тоді на сьвіті не було,
Як у Італії росло
Мале дівчя; і красотою —
Сьвятою, чистою красою,
Як тая лілія, цьвіло.
Дивилася на його мати
І молоділа, і дівчати
Людей шукала, і знайшла;
Та помолившись Гименею
В своїм веселім гінекеї,
В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброго того дівчати:
Дитину-сина привела;
Молилася своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Не-малі жертви. І благала
Капітолійський весь синкліт,
Щоб первенця її витали
Сьвятії ідоли. Горить
І день, і ніч перед пенатом
Сьвятий огонь; радіє мати.
В Алкида первенець її росте...
Лицяютьця гетери,
І перед образом Венери
Лампади сьвітять.

II.

Тоді вже сходила зоря
Над Вифлиємом: правди слово —
Сьвятої правди і любови —
Зоря всесьвітняя зійшла,
І мир, і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,

Неначе гадина в болоті,
І Сина Божого во плоті
На тій Голгофі розпяла
Межи злодіями; і спали,
Упившись кровію, кати, —
Твоєю кровію!... А Ти
Возетав од гробу! Слово встало —
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли сьвятії.

III.

Тоді-ж от-то, той син Алкид,
Та ще й гетери молодії,
Та козлоногий п'яний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Вина сьвятого напились,
Та й поклонялися Прияпу.
Аж гульк!... Старий сьвятий Петро,
Ідучи в Рим благовістити,
Зайшов у гаї води напитись
І одпочити. — „Благо вам!“
Сказав апостол утомлений,
І оргію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове:
Любов, і правду, і добро —
Добро найкраще на сьвіті —
То братолюбіє... І діти,
І козлоногий сивий Пан,
І син Алкид твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром, і повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола.

IV.

І в термах оргія: горять
Чертоги пурпуром і златом,
Курятця амфори; дівчата,
Трохи не голий, не в ряд
Перед Кипридою стоять,
І гимн сьпівають. Уготован
Веселий пир і полягли
На ложах гості... регіт, гомін!...
Гетери гостя привели
Сивобородого, — і знову
Із уст апостола сьвятого
Єлеєм слово потекло, —
І стихла оргія... а жриця
Киприди — оргії цариця,
Поникла радістним чолом
Перед апостолом і встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкид пішов за ними,
За тим апостолом сьвятим.
А ти весела вийшла с хати
На шлях із гаю виглядати
Свого єдиного. Нема!
Уже й не буде!... І сама,
Сама помолишся пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті, —
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинать,
І сивіть кленучи! І — горе!
Умреш-вси на самоті,
Мов прокаженна!

V.

На хресті

Стрімглав повісили сьвятого
Того апостола Петра ;
А неофітів в Сиракузи,
В підземній страшній узи
В кайданах одвезли. І син —
Твоя єдина дитина,
Твоя любов, твоя єдина,
Єдина радість на землі —
Гине в неволі. І не знаєш,
Де він конає-пропадає!
Ідеш шукать його в Сібір,
Чи теє... в Сквию... І ти...
І чи одна ти?... Божа Мати!
І заступи вас, і укрий!...
Нема сімї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі,
Або в далекій стороні,
В Британських, Гальських легіонах
Не муштрувались!... О, Нероне!
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить! — припливуть
І прилетять зо всього сьвіту
Сьвятії мученики, — діти
Сьвятої волі; круг одра,
Круг смертного твого повстануть
В кайданах — і... тебе простять:
Вони брати і Християне,
А ти собака, людоді,
Деспот скажений!...

VI.

Аж кишить

Невольника у Сиракузах
В льохах і тюрмах, а Медуза
В шинку з старцями п'яна спить...
От-от прокинетця, — і потом
І кровю вашою, деспоти,
Похмільля справить.

Скрізь шукала

Дитину мати: не знайшла, —
І в Сиракузи поплила,
Та там уже його в кайданах
Найшла сердешная в тюрмі.
Не допустили й подивитись!
І мусіла вона сидіти
Коло острогу, ждять і ждять,
Як Бога з неба, виглядять
Свого сина, аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Бульвар мести. —

А в Римі сьвято,

Велике сьвято! Тиск народу,
Зо всього царства воеводи,
Преторіяне і сенат,
Жреці і ліктори стоять
Круг Капітолія — і хором
Сьпівують гимн і курять дим.
І в Капітолій із собора
Іде сам кесарь; перед ним
Із бронзи литую статую
Самого кесаря несуть.

VII.

Непевне видумали сьвято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим їм, дурням, вихвалять.
Так щоб вже разом dokonать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером — та й годі!...
І написали воєводам
По всьому царству: так і так,
Що кесарь — бог, ще більш од бога,
І сказано було ковать
Із бронзи кесаря; до того,
Так нота-бене, додали,
Що миловать Юпітер буде;
Щоб всі молилися; і люде,
Неначе в ірій, потягли
У Рим на прощу. Приплила
Із Сиракуз й моя небога,
Благати кесаря і бога.
І чи одна вона? Мій Боже!
Прийшло їх тисячі в сльозах,
Прийшло з-далека!...

Горе з вами!

Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? Горе з вами!
Кого благаєте? благиї!
О, нерозумні, сьліпії!
Чи-ж камінь милує кого?
Молітьсь Богові сьвятому,
Молітьсь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться!
Все брехня: царі, попи!...

VIII.

Перед Нероном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора сенатори
І всі патриції, — і вчора
Лилася божа благодать:
Кому чи чином, чи грошима,
Кому в аренду — Палестину,
Байстрятам — Почеп, а кому
Самі благоволили дати
Свою підложницю в супруги,
Хоч і підтоптану, — нічого:
Аби с-під кесаря! А в кого
Сестру благоволили взяти
У свій гарем, і це нічого:
На те він бог! — а ми під бога
Себе повинні підкладати,
Не тільки сестер...
Преторіяне помолились, —
Преторіянам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас!
І ви плебеї-гречкосії,
І ви молилися, — та вас
Ніхто не милує! не вміють
Вас і помилувати гаразд!

IX.

На третій день уже пустили
Молитися за Християн.
І ти приходила, молилась, —
І милосердий істукан
Звелів вести із Сиракузів
У Рим в кайданах Християн.
І рада ти, і весела,
Кесареві знову

Помолилась. А Юпітер,
Твій Юпітер новий,
Ось побач, якеє сьвято
Буде завдавати
В Колізеї!
А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже
Радій лиш, небого!
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога! —

Х.

А поки-що з матерями
І ти, моя мати,
Іди сина зустрічати,
Сьвятих привітати
На березі! — І пішла ти,
Трохи-не сьпіваєш,
Та кесаря-Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
„От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером... А я дурна
Ходила благати
У Аєни Юпітера...
Дурна, більш нічого!“
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,
Та й пішла по-над болотом,
На Тібр поглядає...
А по Тібру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
С Християнами в кайданах;
А твоя дитина

Ще й до щогли прикована, —
Не неофіт новий
Твій єдиний, а апостол
Великого слова,
Слова істини!... Чи чуєш?
У путах сьпіває
Твій мученик:
„Псалом новий Господеві
І нову славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає;
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуютьця, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізній пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять;
І осудять нечестивих
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!“

XI.

А ти на березі стояла,
Неначе темная скала,
Дивилась, слухала, ридала
І „Аллилуйя“ подала

За матерями.
Забрязкали тяжкі окуви
На неофітах, — а твій син,
Єдиний твій, апостол новий,
Перехрестившись, возгласив:
„Моліться, братія, моліться
За ката лютого! Його
В своїх молитвах помяніте;
Перед гординею-ж його,
Брати мої, не поклоніться!
Молитва Богові! А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророків побиває,
Нехай усіх нас пожирає!
Уже внучата зачалесь;
І виростуть внучата тії,
Христові воїни сьвятії,
І без огня і без меча
Стратеги Божії воспрянуть,
І тьми, і тисячі поганих
Перед сьвятими побіжать!
Моліться, братія!“ —
Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,
Молились радісно!... Хвала,
Хвала вам, душі молодні!
Хвала вам, лицарі сьвятії —
Во віки-віки похвала!...

XII.

І в Рим галера приплила.
Минув і тиждень той, — і кесарь,
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед-кумира
Везуть возами ладон, миро,

Гуртами гонять Християн,
Мов у різницю. І кров тече..
Ликує Рим...

І глядіатор і патрицій,
Обидва п'яні. Кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, тризну править
По Сципіонах. Лютуй, лютуй,
Мерзений старче! — розкошуй
В своїх гаремах! із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, сьвятим
Тебе убють: ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Убють обухом!...

XIII.

Другий день

Реве арена; на арені
Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним, —
В болоті крові замісивсь;
А Сиракузьких Назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звірем заревла:
Апостол, син твій, на арену,
Псалом сьпіваючи, ступив, —
І п'яний кесарь, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із ями вискочив, на сцену
Ступив, зирнув, — і полилась
Сьвятая кров. По Колізею
Неначе громом пронеслась
І стихла буря... Де-ж була,

Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого сьвятого,
Не кинулась? — Бо стерегли, —
Кругом в три лави обступили
Зевеса ліктори; за ним,
Твоїм Юпітером сьвятим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька на дворі!...
І щó ти зможеш?... „Горе! горе!
О горе лютеє моє!
Моя ти доленько! Без його
Щó я робитиму? — до кого
Я прихилюся?“... І небога
Кругом зирнула, і о мур,
О мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму...

XIV.

С позорища у-вечері
У терми сховався
Сьвятий кесарь з лікторами.
Колізей остався
Без кесаря і без Римлян,
І ніби заплакав
Одинокий серед Риму:
Мов гора чорніє
Серед поля широкого.
Тихо-тихо віє
Із Альбано, із-за гаю
Вітер по-над Римом;
А над чорним Колізеєм,
Ніби із-за диму,
Сходить місяць...
І мир первозданний
Одпочив на лоні ночі;

Тільки, мій Адаме,
Твої чада преступнії,
Ми не спочиваєм!
До самої домовини
У проспаним раю
Гриземося, мов собаки,
За маслак смердячий;
Та ще й Бога зневажаєм.
А тебе, ледачий
Наш праотче... Та цур тобі!

XV.

Трохи одпочила
Стара мати недобита;
Живущою силу
Сила ночі оживила.
Встала, походила
Кругом того Колізея
Та щось шепотала.
Чи не кесаря сьвятого
Нишком проклінала?
А може й так... Тихо-мовчки
До брами підкралась,
Послухала, усьміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово... І нищечком
Під брамою сіла.
О-пів-ночі брама тобі
Тихо одчинилась,
І на возах, на колісницях,
Із Колізея, із різниці
Сьвятії вивезли тіла,
І повезли на Тібр: тілами
Сьвятих убитих годували
Для царського його стола
У Тібрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась-

За биту голову руками,
І тихо-мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тібр. А Скиѳи сіроокі,
Погоничі, рабів раби,
Подумали: сестра Морока
Із пекла вийшла провожать
У пекло Римлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами Скиѳи повертали. —
А ти осталася одна
На березі. Дивилась,
Як розстилалися-стелились
Круги широкі над ним, —
Над сином праведним твоїм...
Дивилась довго, — не осталось
Живого сьліду на воді.
І ти заплакала тоді,
Ти страшно-тяжко заридала.
І помолилась в перший раз
Новому Богові, — і спас
Тебе рознятий Син Марії,
І ти слова його живії
В живую душу приняла,
І на торжища, і в чертоги
Живого, істинного Бога
Ти слово правди понесла!

Кобзарь Дармограй.

Нижній-Новгород, 8. Декабря 1857.

ВІДЬМА.

(Поема.)

Молюся, знову уповаю,
 І знову сльози виливаю,
 І думу тяжкую мою
 Німим сьтінам передаю.

Озовітєся-ж, заплачте,
 Німїї, зо мною
 Над неправдою людською,
 Долею лихою!
 Озовітєсь! А за вами
 Може озоветця
 Безталаньня невсипуще,
 І нам усьміхнетця;
 Поеднає з недолею,
 Спасибі нам скаже
 І заплаче; — помолитця,
 І спатоньки ляже,
 І примиренному приснятця
 І люде добрі, і любов,
 І все добро, і встане в-ранці
 Веселий, і забуде знов
 Свою недолю; і в неволі
 Познає рай, познає волю
 І всетворящую любов.
 Така моя рада, незнаємий брате!
 Смирись перед Богом, людей не займай,
 Шукай собі брата в палатах і в хаті,
 І дбай домовину, а слави не дбай!
 Бо вона не спинить віку молодого,
 Не верне з-за літа нашої весни.

От-так-то, мій друже! молись, брате, Богу
І мене в молитвах твоїх помяни!

Коло осіннього Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночі
Ішли цигане; а йдучи —
Звичайне вольнії — сьпівали.
Ішли, ішли, а потім стали,
Шатро край шляху розпяли,
Огонь чи-малий розвели
І кругом його посідали:
Хто с шашликом, а хто і так...
За те він вольний, як козак
Колись-то був. Сидять, куняють,
А за шатром в степу сьпіває,
Неначе п'яна с приданок
До-дому йдучи, молодиця:

„Ой у новій хаті
Полягали спати:
Молодій приснилось,
Що мати сказалась,
Свекор оженився,
Батько утопився...
І!... гу!...“

Цигане слухають, сьміютьця:
„І де ті люде тут візьмутця?
Оце мабуть із-за Дніпра,
Бо тут все степ... Мара! мара!“
Цигане крикнули, схопились,
А перед ними опинилось
Те, щó сьпівало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров, аж струпом стала,
І довгі коси в репяхах
О поли бились в ковтунах.

Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полум'ї. „Ну так!
Оженився неборак!“
Сама собі вона шептала
І тяжко-страшно усьміхалась.
Що-ж це таке? Це не мара, —
Моя це мати і сестра,
Моя це відьма, щоб ви знали.

Цигане.

А відкіля ти? молодице!

Відьма.

Хто? я? (співає:)
„Як була я молодиця,
Цілували мене в лице,
А як стала стара баба,
Цілували-б, була-б рада.“

Циган.

Сьпівуча, нічого сказать!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

Відьма.

Я співаю,
Чи то сижу, чи то гуляю...
Все співаю, все співаю,
Уже забула й говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була? що заблудила!

Відьма.

Хто? я?... чи ти? (шепоче :)
Цить лишень... цить!
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасетця вовкулак... (уєбміхнувшиєь)
Я в приданках була, впилася
І, молода, не придалася...
А все то прокляті пани
З дівчатами такеє діють!...
Ще треба другу одружить.
Піду, без мене не з'уміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь ти з нами!
У нас, їй-Богу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає.

Відьма.

Кому-ж ви їсти даєте?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете в-ночі?
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох, діти!
І все діти, і все діти!
І мені нема де дітись!...
Де не піду — й вони за мною!
Вони з'їдять мене колиєсь...

Цигане.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітей нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала.
Цигане довго дивувались,
Поки заснули, де хто впав.
Вона-ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов дивувався,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спитця багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спитця убогому,
Сироті старому?
Один дума, як-би його
Достроїть палати;
Другий дума, як-би його
На подзвін придбати.
Один старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий — і так-собі
Де-небудь під тином.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадають,
А того ще й лають.
Не спитця старому ні в полі, ні в хаті,
А треба як-небудь віку доживати.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє...

Позирає на приблуду,
Може щó й гадає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я; вже ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспипешся.

Відьма.

Не просплюся,
Я вже ніколи не просплюсь!
От-так де-небудь і загину
У буряні... (співає тихо:)

„Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь,
В баговиньні зеленому
Трохи одпочину...
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.“

Дарма! аби собі ходило,
Та вмiло матiрi проклинать!
Це... це... чи бачиш? на могилi
Очима лупа кошенья...
Йди до мене! кицю! кицю!...
Не йде прокляте бiсеня!
А то дала-б тобі напiтьця,
З мoбi чистої криницi... (приспiвує:)
„Стоїть кутя на покутi,
А в запiчку дiти;

Народила-наплодила,
Та ніде подіти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити?“

Що? добре наші завдають?
Сідай лиш близшенько, от-тут!
Ото-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волощині була?
Я розкажу тобі...
Я розкажу, як нагадаю...
Близнят в Бендерах привела,
У білих Яссах колихала,
У Дунаєві купала,
В Туреччині сповивала,
Та до дому однесла,
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила, —
А три шаги пропила;
Упилася! упилася!
І досі п'яна!...
І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже Бога не боюся
І не соромлюся людей.
Коли-б мені от-тих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Туреччині война?

Циган.

Була колись, тепер нема, —
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі, —
Аж уже немає.

Слухай лишень! скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана...
Дочку свою Наталочку,
Та шукаю пана,
Того Ирода, що знаєш?...
Стривай, нагадала...
Як була я молодою,
І гадки не мала, —
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив,
Ирод!... І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то-б утопилась...
Було-б легше. От набачив,
Та й бере в покої
І стриже, неначе хлопця,
І в поход з собою
Бере мене. У Бендери
Прийшли ми; стояли
З москалями на кватерах,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз проти Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,
Острижена; та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ. І що з мене
Люде насьміялись!...
Трохи була не втопилась,

Та жаль було кинуть
Близняточок. То с'як, то так
На свою країну
Придубала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по-під-тинню
До своєї хати.
В хаті темно. Нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю...
Вхожу в хату, аж щось стогне,
Ніби умірає:
То мій батько! І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О, прокляті,
Лукаві діти!
Що ви дієте на сьвіті?!...
Я перелякалась...
Хата пустою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі...
Вбігаю у хату, —
А він уже ледве дише...
Я до його: „Тату!
Мій таточку! — це я прийшла!“
За руки хватаю...
— Це я, кажу. А він мені
Шепче: „Я прощаю, —
Я прощаю!“ Тільки й чула...
Здаєтця, я впала
І заснула... Як-би була
До віку проспала!...
О-півночі прокинулась, —
Як у ямі в хаті,
А за руку батько давить...
„Тату, кричу, тату!“
А він уже так, як крига.

На-силу я руку
Випручала. Що? цигане!
Як-би таку суку
Тобі дочку, що зробив би?

Циган.

Їй-Богу, не знаю.

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду:
Потім не згадаю.
Дітей, бачця, годувала,
Та в засік ховала,
Та очіпок — це вже в-ранці —
Ключчям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига;
Прибралась, ходила,
Поки люде домовину
На-дворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сховали...
І одна я, як билина
На полі, осталась
На цім сьвіті... Були діти —
І тих не осталось.

„Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку оддавала,
Сина оженила...
І... гу!...“

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш!

Відьма.

Хиба я скиглю? навісний!

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?
Розкажуй дальше!

Відьма.

Навариш завтра мамаліги?...
Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї...
Громадою с хати
Виганяли. — Нагадала...
Я собак дражнила
По-під вікнами з старцями,
І байстрят носила
За плечима, щоб привчались...
Аж і сам приїхав...
Я до його кинулася,
Забудучи ліхо.
Привітав мене, люцинер,
Благословив діток,
Та й забрав їх у покої.
Ростуть, мої квіти, —
Та й вирости. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї, а Наталю...
Чи твої цигане
Всі поснули?

Циган.

Всі поснули.

Відьма.

Бо щоб не почули
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Злякавшася, як вимовлю...

Чи тобі байдуже?
Наталочку... дитя своє...
Занапастив! А до того
Посилав в Київ
Мене, бачиш, молитися.
Я, дурна, й ходила,
І молилась... Ні, цигане,
Я марне молилась!...
Чи в вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає:
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.

Вертаюся із Київа.
Замкнуті покої...
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею... Чи чуєш ти?
І остриг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я його шукати
В Волощину. Та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток —
Діточок шукаю,
Наталоньку! Ні, ні, ні, ні!
Я шукаю пана!...
Розірву!... Возьміть до себе
І мене, цигане!
Я медведя водитиму,
А як найду ката,
То й спущу його на його!
От-тоді, проклятий!...
Ні не спущу, — сама його
Загризу!... Чи чуєш?
Одружимось, моє серце!
Я й досі діваю;
Я сина вже оженила,
А дочка й так буде:
Лазитиме по-під-тинню,

Поки найдуть люде
Неживою. Чи ти бачив?
Там такий хороший
Мій син Іван!... Ух, холодно!
Позич мені грошей!
Намиста доброго куплю,
Та й тебе повішу,
А сама піду до-дому...
Дивись, миша, миша...
Несе у Київ мишенят!
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме!
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигане вставали,
Розібрали шатро своє,
В дорогу рушали, —
Та й рушили. Пішли степом;
А вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі помолилась,
Та й пошкандибала
С циганами, — й тихо,
Тихенько співала:
„Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На цім світі люде.“

Із-за Дністра пішли цигане
І на Волинь, і на Україну;
За селом село минали,
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала й танцювала,
Не піла й не їла,

Неначе смерть с циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
То таке їй поробила
Стара Маріула :
Якимсь зільлям напоїла, —
То воно й минуло.

Потім її й сама стала
Вчить лікарувати :
Які трави, щó од чого,
І де їх шукати ;
Як варити, напувати, —
Всьому, всьому вчила,
І приблуда училася
І Богу молилась.
Літо й друге проблукала,
Та в старої вчилась,
А на третє в Україну
З нею приблудилась.
Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалась с циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі до-дому —
На свою країну,
Рада-рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села проходила,
Болящих питала,
І травами напувала
І всім помагала.
В осені прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у раї. Все забула :

Злеє і незлеє.
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Сьвятим ангелом витала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Перезімувала.
І сусіде не цурались —
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала;
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
„На-що мені? (було каже)
Чи то в мене діти?!...“
Та й заплаче. От-так вона
Сама собі в сьвіті
Вік недовгий доживала...

Дівчата бувало
І днювали, й почували,
Й хату прибірали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили...
І ворожить не просили, —
Так собі любили!...
У хаточці чисто, тихо,
Ясно, як у раї,
І, знай, двері поскрипують, —
Ніхто не минає.
Той добри-день, прийде, скаже,
Той зілья попросить;
Той колачик, паляничку,
Всього понаносять...

Аби було с ким пожити,
Добром поділитись.
От-так вона в селі жила
І вкрита, і сита;
І любили, й поважали,
І всього давали...
А все таки покриткою
І відьмою звали. —

С подагрою і подушками,
С трьома, чи й більше, лікарями,
Із-за німецької землі
Весною пана привезли
Самого тільки: де-ж ті діти?...
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв!
(І так трапляється на сьвіті!
А що-ж ми маємо робить?)
От-то-ж взяли його лічить.
Лічили, аж у трьох лічили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба... не буде вже грішить,
А ще-б хотілося... Простила!
Сьвятого зільля наварила,
І милосердная з села
Лічити ворога пішла
В палати сумні, — просила,
Щоб пана зільлям напоїть:
Божилася, що буде жить!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи діточок згадала...
Заплакала... та жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зіму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає;
Із ірію журавлі

Летять високо ключами,
А степами, та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі, і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люде раю
У Бога благають?
А тим-часом непростений
Грішний умірає. —
Уже його лукавого
Й сакраментували,
Клали долі на соломі,
І стелю знімали, —
Не вмірає... і лікарі
Нічого не вдіють!...
Якось трохи полегшало, —
„Покличте Лукію!...“

Шепнув, та аж затрусився...
Привели в палати
Мою відьму... і лікарі
Вже стали прохати,
Щоб допомогла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
„Отче-наш“ шептала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе,
І на неї... та й закричав:
„Не треба, не треба!...
Іди собі!... або стривай...
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене!...“
І сльози блиснули
В-перше з-роду... — „Я прощаю...
Я давно простила...“
І сьвічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,

А її за свою душу
Молитись покинув.
Сорокоусти наймала,
У Київ ходила
Та за пана, за ворога,
Господа молила.

І в-осені вернулася
В село зімувати.
Ніби матір привітали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матері,
Лукії годити;
А вона їх научала,
Як на сьвіті жити;
Розказує, як і вона
Колись дівувала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стрigoю ходила,
Близнят породила,
Як блукала с циганами,
І як її вчила
Лікарувать Маріула;
І де щó робилось, —
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестятця... жахаютця,
Ніби пан у хаті...
А вона їм розказує,
Просить-заклинає:
Щоб с панами не кохались,
Бо Бог покарає,
Що „підете ви по сьвіту
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила...

Дітей своїх, на сьміх людям,
Пустите по сьвіту
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої! — діти!...“

От-так вона научала.
Дівчата хрестились
Та плакали, а у-ночі
То все пани снились :
І з рогами, і с хвостами,
Обрізують коси,
Та кусають, та сьміютця,
Та простоволосу
На собак, то-що, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю
І людей скликають
Дивитися... От-таке-то
Дівчаточкам снилось ;
А все таки на досьвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зелена ;
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зільля
Та там і осталась...
І обідать і вечерять
Варили дівчата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою,
Без попа сховали,
На могилі й осиковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,

І осику поливали
Дрібними сльозами.
І виросла на могилі
Осика заклята.
От-там відьма похована :
Хрестітесь, дівчата!
Моліться і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осьміяні,
Наробите слави,
Злої слави — на цім сьвіті,
А потім... крий, Боже!
За гріхи такі великі
Сам Бог не поможе.
Нехай пани згнущаютьця,
Братами торгують,
Та сльозами кровавими
Сатану частують!
Їх вже душі запродані,
То їм і байдуже,
А вам треба стерегтися,
Стерегтись, та й дуже.
Стережітьця-ж, кохайтєся
Хоч і з наймитами,
С ким хочете, мої любі!
Тільки не с панами.

6. Марта 1858. р.

Во Іудеї, во дні они,
 Во время Ирода царя,
 Кругом Сіона й на Сіоні
 Романські п'яні легіони
 Паскудились. А у царя,
 У Ирода таки самого,
 І у порогу й за порогом
 Стояли ліктори. А царь
 Лизав у ліктора халяву,
 Щоб той йому на те, на все,
 Хоч пів-динарія позичив.
 А той кишенею трясе,
 Виймає гроші і не лічить,
 Неначе старцеві дає...
 І п'яний Ирод знову пє!
 Як ось не в самім Назареті,
 А в вифліємському вертепі
 Марія сина родила
 І в Вифлієм з малим пішла...
 Біжить почтарь із Вифлієма
 І каже: „Царю! — так і так!
 Зіновать, кукіль і будяк
 Росте в пшениці! Кляте племя
 Давидове у нас зійшло.
 Зотни, поки не піднялось!“
 — „Так що-ж!“ промовив Ирод п'яний:
 „По всьому царству постинать
 Малих дітей; а то погані
 Нам не дадуть доцарювать!“
 Почтарь — нівроку — був підпилий,
 Оддав сенатові приказ,
 Щоб тільки в Вифліємі били
 Малих дітей.

Спаси ти нас,
Младенче праведний, великий,
Од п'яного царя-владики!
Од грішного-ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
Та де-ж нам твою матір'ь взяти?
Ми серцем голі до-гола!
Раби с кокардою на лобі...
Лакеї в золотій оздобі...
Онуча... сьмітьтя с помела
Його Величества! Та й годі.

Петербург, 24. Октября 1859.

МАРІЯ.

(Поема.)

РАДШИСА, ТЫ КО ОШЫОКЛА ЕСИ
ЗАЧАТЫА СТЪДНО.

(Акаѳ. Пр. Богор. ік. 10.)

Все упованіє мое
 На тебе, мій пресвітлий раю,
 На милосердіє твоє, —
 Все упованіє мое
 На тебе, Мати! возлагаю,
 Святая сило всіх святих,
 Пренепорочная, благая!
 Молюся, плачу і ридаю!
 Возри, Пречистая! на їх,
 От-тих окрадених, сльпих
 Невольників: подай їм силу
 Твогого мученика-Сина,
 Щоб хрест-кайдани донесли
 До самого-самого краю!
 Достойно-пітая! благаю,
 Царице неба і землі!
 Воньми їх стону і пошли
 Благий кінець, о, всеблагая!
 А я, незлобний, воспою,
 Як процвітуть убогі села,
 Псалмом і тихим, і веселим
 Святую доленьку твою.
 А нині — плач, і скорбь, і сльози
 Душі убогої-убогій
 Остатню лепту подаю.

У Йосипа, у тесляра,
Чи в бондаря того сьвятого,
Марія в наймичках росла.
Росла собі і виростала,
І на порі Марія стала,
Рожевим квітом розцвіла
В убогій і чужій хатині,
В сьвятому тихому раю.
Теслярь на наймичку свою,
Неначе на свою дитину,
Теслу було і струг покине,
Та й дивитця... і час мине,
А він і оком не мигне,
І думає: „Ані родини,
Ані хатиночки нема,
Одна-однісенька!... Хиба...
Ще-ж смерть моя не за плечима!“

А та — стоїть собі під тином
Та вовну білу ю пряде
На той бурнус йому сьвятешний;
Або на беріг поведе
Козу с козяточком сердешним
І попасти, і напоїть;
Хоч і далеко, так любила-ж
Вона той тихий Божий став,
Широкую Тиверіяду, —
І радо, аж сьмієтця, радо,
Що Йосип, сидячи, мовчав,
Не боронив їй, не спиняв
На став іти. Іде сьмієтця;
А він сидить, та все сидить, —
За струг, сердега, не беретця...
Коза напетця та й пасетця,
А дівчина собі стоїть,
Неначе вкопана, під гаєм,
І смутно-сумно поглядає
На той широкий, Божий став.
І мовила: „Тиверіядо!
Широкий царю озерам!“

Скажи мені, моя порадо!
Якая доля вийде нам
З старим Іосипом?... О доле!...“
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилитця в яру:
„ Йому я стану за дитину;
Плечми моїми молодими
Його старого підопру!...“
І кинула кругом очима,
Аж іскри синнули з очей,
А з добрих молодих плечей
Хитон полатаний до-долу
Тихенько зсунувся: ніколи
Такої божої краси
Ніхто не узрить!... Злая-ж доля
Колючим терном провела,
Згнуцалася над красою!...
О, доленько!...

По-над водою
Ходою тихою пішла,
Лопух край берега найшла,
Лопух зірвала і накрила,
Неначе бриликом, свою
Головоньку тую смутную,
Свою головоньку святую,
І зникла в темному гаю.

О, світє наш незаходимий!
О, ти пречистая в женах!
Благоуханний зельний крине!
В яких гаях, в яких ярах,
В яких незнаємих вертепах
Ти заховався од спеки
Огнепалимої тії,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святиї думоньки твої?!
Де ти сховавешся? — нігде!
Огонь заклонувся вже... годі!
Уже розжеврівся, і шкода, —

Даремне сила пропаде,
До крови дійде, до кості
Огонь той лютий, негасимий,
І недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний! Вже пророчить,
Тобі вже зазирає в очі
Твоє грядущее... Не зри!
Сльозу пророчую утри,
Заквітчай голову дівочу
Лілеями, та тим рясним,
Червоним маком, та й засни
Під явором у холодочку,
Поки що́ буде!

У вечері, мов зоря тая,
Марія з гаю вихожає
Заквітчана. Фавор-гора,
Неначе з злата-серебра,
Далеко-високо сяє,
Аж сьліпить очі. Підняла
На той Фавор свої сьвятиї
Очиці кроткая Марія
Та й усміхнулась... Зайняла
Козу с козяточком с-під гаю
І засьпівала:

„Раю, раю,
Темний гаю!
Чи я молодая,
Милий Боже! в Твоім раю
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?...“

Та й замовкла.
Круг себе сумно озирнулась,
На руки козеня взяла
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.
А йдучи, козеня небога,

Ніби дитину на руках,
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Неначе тее кошеня,
І не пручалось, не кричало,
На лоні пестилося, гралось.
Миль зо дві любо с козеням
Трохи-трохи не танцювала, —
І не втомилась. Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину;
Зустрів її і привітав,
І тихо мовив: „Де ти, в Бога,
Загаялась? моя небого!
Ходімо в куцу, опочий!
Та повечеряємо в-купі
З веселим гостем молодим!
Ходімо, доненько!“ — „Який,
Який це гость?!...“ — „Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать,
І каже — Божа благодать
На ветхую Єлисавету
Учора рано пролилась:
Учора, каже, привела
Дитину-сина, а Захарій
Старий нарік його Іваном!
Так бачиш щó!...“

А гость роззутий,
Умитий, с куці вихожав
В одному білому хитоні,
Мов намальований сияв.
І став велично на порозі
І, уклонившиися, витав
Марію тихо... їй, небозі,
Аж дивно, чудно. Гость стояв,
І ніби справді засияв.
Марія на його зирнула
І стрепенулась, пригорнулась,

Неначе злякане дитя,
До Йосипа свого старого.
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела
Очима в кущу. Принесла
Води погожої с криниці,
І молоко, і сир козлиці
Їм на вечерю подала;
Сама-ж не їла, не пила,
В куточку мовчки прихилилась,
Та дивувалася-дивилась
І слухала, як молодий
Дівочний гость той говорив.
І словеса його сьвятії
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось.

— „Во Іудеї не було,
Промовив гость, того ніколи,
Що нині узритця. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіютьця новій.
І виростуть, і пожнемо,
І в житницю соберемо
Зерно сьвятеє. Я Мессію
Іду народу возвістити!“
І помолилася Марія
Перед апостолом.

Горить
Огонь тихенько на кабиці,
А Йосип праведний сидить
Та думає. Уже зірниця
На небі ясно зайнялась,
Марія встала та пішла
З глеком по воду до криниці.
І гость за нею, й це в ярочку
Догнав Марію...

Холодочком
До-сходу сонця провела

До самої Тиверіяди
Благовістителя, і рада
Радесенька собі прийшла
До-дому.

Жде його Марія
І ждучи плаче; молодії
Ланити, очі і уста
Марніють зримо. „Ти не та,
Не та тепер, Марія, стала...
Цвіт зельний — наша краса!“
Промовив Йосип: „Диво сталось
С тобою, доненько моя!...
Ходім, Маріє, повінчаймось,
А то...“ й не вимовив, — убють
На улиці!... „і заховаймось
В своїм оазисі...“ І в путь
Марія на-швидку збиралась
Та тяжко плакала-ридала. —
От-то-ж вони собі ідуть;
Несе с торбиною на плечах
Нову коновочку старий:
Спродать би то, та молодій
Купить хустиночку до-речи
Та й за повінчанья оддать.

О, старче праведний, багатий!
Не од Сіона благодать,
А с тихої твоєї хати
Нам возвістилася. Як-би,
Пречистій, їй не дав ти руку,
Рабами-б біднії раби
І досі мерли-б!

О, муко!
О, тяжкая душі печаль!
Не вас мені, сердешних, жаль:
Сьліпі ви, нищі душею, —
А тих, щó бачять над собою
Сокиру, молот і кують

Кайдани новії; убують,
Заріжуть вас, душеубийці,
І із кривавої криниці
Собак напоять!

Де-ж подівсь
Дівочний гость от-той лукавий?
Хоч-би прийшов та подививсь
На брак той славний і преславний,
На брак окрадений! Не чуть,
Не чуть ні його, ні Мессії.
А люде ждуть чогось, і ждуть
Чогось непевного. Маріє,
Ти безталанная! Чого
І ждеш, і ждатимеш од Бога
І од людей його?! — Нічого,
Ніже апостола того
Тепер не жди! Теслярь убогий
Тебе повінчану веде
В свою убогую хатину.
Молись і дякуй, що не кинув,
Що на розпутьтя не прогнав;
А то-б цеглиною убили,
Як-би не вкрив, не заховав!...
В Єрусалимі говорили
Тихенько люде, що стяли
У городі Тиверіяді,
Чи то якогось розняли
Провозвістителя Мессії.
„Його?!“... промовила Марія
І веселенькая пішла
У Назарет; і він радіє,
Що наймичка його несла
В утробі праведную душу
За волю розпятого мужа.

От-то вони собі ідуть;
Прийшли до-дому, і живуть
Повінчані, та невеселі.
Теслярь колисочку дебелу

Майструє в сінях; а вона,
Пренепорочная Марія,
Сидить собі коло вікна
І в поле дивитця, і шие
Маленькеє сороченя.
Кому-сь то це ?

— „Хазяїн дома?“
На дворі крикнуло: — „Указ
Од кесаря, його самого,
Щоб ви сьогодні, цей же час,
Всі на ревізію у город,
У город Вифлиєм ішли!“
І зник, пропав той тяжкий голос,
Тільки луна в яру гула.

Марія зараз заходилась
Пекти опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила
І мовчки за старим пішла
У Вифлиєм. — „Сьвятая сило,
Спаси мене, мій Боже милий!“
Тільки й промовила. Ідуть,
Сумуючи собі обоє,
І вбогії — перед собою
Козу с козяточком женуть:
Бо дома ні на кого кинуть.
А може Бог пошле дитину
В дорозі, — от і молоко
Сердешній матері. Скотина
Іде пасучися, рядком
Ідуть за нею батько й мати.
І починають розмовляти
По-волі тихо. — „Семіон —
Протопресвітер, — Йосип мовив —
Такеє-то пророче слово
Сказав мені: „Сьвятий закон
„І Авраама, і Мойсея
„Воз'обновлять мужі Бесеї.

„І, каже, поти не умру,
„Поки Мессію не узрю!“
Чи чуєш ти, моя Маріє:
Мессія прийде!“ — „Вже прийшов,
І ми вже бачили Мессію!“
Марія мовила.

Найшов

Опріснок Йосип у торбині,
Дає та й каже: „На, дитино!
Поки що буде, укріпись!
До Вифлієма не близенько,
Та й я спочину: утомивсь!“
Та й сіли на шляху гарненько
Полуднувать. От-то-ж сидять,
А сонце праведне швиденько
До-дому котитця, — і глядь!
Сховалося, — і смеркло в полі,
І диво-дивнеє!... Ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива! Аж здрігнув
Сьвятий теслярь. Мітла з востоку
Над самим Вифліємом, боком,
Мітла огненная зійшла,
І степ, і гори осіяла.
Марія з шляху не вставала, —
Марія сина привела,
Єдиную тую дитину,
Що нас од каторги спасла,
І пресьвятая, неповинна
За нас, лукавих, розпялась!
А недалеко, край дороги,
Отару гнали чабани,
Та й їх побачили. Небогу,
Її й дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани його убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано,
У Вифліємі на майдані

Зійшовся люд і шопотить,
Що щось непевне з людьми буде
Во Іудеї; гомонить
І тихне люд. „О люде, люде!“
Чабан якийсь біжить, кричить:
— „Пророчество Ієремі,
Ісаї збулось, збулось!
У нас, у пастирей, Мессія
Родився вчора!“... Загуло
У Вифлиємі на майдані:
„Мессія!... Ісусе!... Осанна!...“
І люд розходивсь. —

Через час,
Чи через два, прийшов указ
І леґіон з Єрусалима
Од того Ирода; незримо
Й нечуте сталося тоді:
Ще діточки сповиті спали,
Ще купіль гріли матері,
Та марне гріли... не купали
Маленьких діточок своїх:
Ножі салдати сполоскали
В дитячій праведній крові!
Таке-то на сьвіті сталося!
Дивітеся-ж — о, матері —
Що роблять Ироди-царі!

Марія навіть не ховалась
З своїм младенцем. — Слава вам
Убогим людям, чабанам!
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спасли
Од Ирода. Нагодували
І напоїли, і дали
Кожух і свиту на дорогу
І, небораку, додали
Ослицю дійну, і небогу
З її дитяточком малим
І посадили й провели

В-ночі тайними манівцями
На шлях Мемфіський, — а мітла,
Мітла огненна сьвітила,
Неначе сонце, і дивилась
На ту ослицю, що несла
В Єгипет кроткую Марію
І народженого Мессію. —
Як-би де на сьвіті хоч раз
Цариця сіла на ослицю,
То слава стала-б про царицю
І про великую ослицю
По всьому сьвіту! Ця-ж несла
Живого істинного Бога!
Тебе-ж, сердешну, Копт убогий
Хотів у Йосина купить,
Та здохла ти: мабуть дорога
Таки завадила тобі!

У Нилі скупанеє спить
В пелюшках долі під вербою
Дитяточко. А між лозою
З лози колісочку плете
Та плаче праведная мати,
Коліску тую плетучи.
А Йосип заходився хату
Із очерету будувати,
Щоб хоч укритися в-ночі. —
З-за Нилу сфінкси, мов сичі,
Страшними мертвими очима
На тебе дивлятьця; за ними
На голому піску стоять
По шнуру пираміди в ряд,
Мов фараонова сторожа,
І ніби фараонам знать
Вони дають, що правда Божа
Встає вже, встала на землі,
Щоб фараони стереглись.

Марія найнялася прями
У Копта вовну; а сьвятий

Іосип взявсь отару пасти;
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині...
Минає рік, — коло хатини
В повітощі своїй малій
Той бондарь праведний, сьвятий
І гадки, праведний, не має,
Барило й бочку набиває
Та ще й курникає. А ти?
Не плачеш ти і не сьпіваєш;
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як його вчити, навести
На путь сьвятий, сьвятого сина,
І як його од зол спасти,
Од бурь житейських одвести...

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасетця, а дитина
І невеличке козеня
У сінях граютьця; а мати
Сидить на призьбі коло хати
Та вовну с кужіля пряде.
Аж ось і сам старий іде
С ціпочком тихо по-під тинном;
Носив у город шапличок
Продать: йому медяничок,
А їй немудрую хустину,
Собі-ж несе на постоли
Ременю доброго. Спочинув,
Та й каже: „Доню! не журись:
Царя вже Ирода не стало.
Чогось у вечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь, —
Такеє-то мені сказали.
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
Ходім до-домоньку, дитино!“
— „Ходім!“ сказала, та й пішла.
На Нил сороченята прати
В дорогу синові. Паслась

Коза с козятком коло хати,
А Йосип сина забавляв,
На призьбі сидя, поки мати
На річці прала ті малі
Сорочечки; а потім в хаті
Поморщив добре постолі
Собі в дорогу. Та й знялись
До схода сонця, по торбині
На плечі взявши, а дитину
У-двох в колисочці несли.

То с'як, то так, прийшли до дому.
Бодай не довелось нікому
Узріть такеє! Благодать,
Гайочок тихий серед поля,
Одна, єдина їх доля —
От-той гайочок — і не знать,
Де він кохався, і хатина —
Все, все сплюндровано. В руїні
Їм довелось ночувать.
В ярк Марія до криниці
Швиденько кинулася: там
Колись-то з нею яснолиций
Зустрівся гость сьвятий. Бурян,
Будяк колючий с кропивою
Коло криниці поросли...
Маріє, горенько с тобою!
Молися, серденько, молися!
Окуй свою сьвятую силу,
Довготерпінієм окуй,
В сльозах кровавих загартуй!...
Небога трохи не втопилась
У тій криниці. Горе нам
Було-б іскупленим рабам!
Дитина-б тая виростала
Без матері, і ми-б не знали
І досі правди на землі —
Сьвятої волі. Схаменулась
І тяжко-важко усьміхнулась
Та й заридала. Полились

На цямрину сьвятиї сльози
Та й висохли; а їй, небозі,
Полегшало.

Єлисавета

Стара вдова у Назареті
З малим синком своїм жила,
Таки з Іваном, та й була
Якась рідня їм. В-ранці-рано
Свою дитину безталанна
Нагодувала, одягла,
І зо сьвятим своїм пішла
У Назарет той до вдовиці,
В сусіде, в наймички проситись.
Дитяточко собі росло,
З Івасем-удовенком гралось,
Уже чи-мале підросло.
Якось вони собі гуляли
У-двох на улиці; знайшли
Дві палочки, та й понесли
До-дому матерям на дрова:
Звичайне, діточки. Ідуть
І веселенькі і здорові,
Аж любо глянуть, як ідуть.
От-то-ж воно, мале, взяло
Другую палочку у Йвася,
(Івась у коники гулявся)
Зробило хрестик, та й несло
До-дому, бачте, показати,
Що й він уміє майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітей зустріла, і зомліла
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку. „Злий,
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить оце. Покинь! покинь!“
А він, маленький, неповинний
Сьвятую шибеничку кинув
І зарідав, і продились

Ще в першій раз младенчі сльози
На лоно матернє. Небозі
Ніби полегшало. Взяла,
У холодочок завела,
В бурян, в садок, поцілувала,
Та коржичком нагодувала —
Сьвіженьким коржиком; воно-ж
Попестилось собі, погралось
Та й спатоньки, мале, лягло,
Таки-ж у неї на колінах;
От-то-ж і спить собі дитина,
Мов янголяточко в раю.
І на єдиную свою
Та мати дивитця і плаче
Тихенько-тихо; ангел спить...
Та щоб його-то не збудить, —
Та й не догледіла: неначе
Окропу капля, як огонь,
На його впала, і воно
Прокинулось. Швиденько сльози
Марія втерла сьміючись,
Щоб він не бачив; і небозі
Не довелося одурить
Малого сина: подивилось
І заридало.

Заробила,
Чи то позичила вдова,
Півкопи тую на букварь.
Сама-б учила, так не знала-ж
Вона песьма того. Взяла
Та в школу хлопця одвела
У ієссейську; доглядала-ж
Сама його, сама й навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенко в його вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в школу
І вчились в-купочці; ніколи
Ані пограєтця з дітьми,
Ані побігає; самий

Один-однісенький, бувало,
Сидить собі у буряні
Та клепку теше: помагало
Сьвятому батькові в трудах.

Якось по сьомому годочку,
(Малий вже добре майстрував)
Одпочиваючи в куточку,
Старий на сина дивувався:
Який-то з його майстер буде?
Які-то люде з його будуть?
Та взявши відер, кандійок,
І батько, й мати, і воно
Пішли на ярмарок у самий
Самісенький Єрусалим.
Хоч і далеко — так спродати
Дорогше можно. От прийшли,
Розташувались. Батько й мати
Сидять-собі та продають
Добро своє. А де-ж дитина?
Побігло десь; шукає сина
Та плаче матір: і не чуть,
Де ділося?! У синагогу
Зайшла благать благого Бога,
Щоб син її найшовсь; — аж глядь!
Межи раввинами дитина,
Її хлопяточко сидить,
І навчає неповинне:
Як в сьвіті жить, людей любить,
За правду стать, за правду згинуть, —
Без правди горе! „Горе вам,
Учителі архіереї!...“
І дивувались фарисеї
І книжники його річам,
А радість матері Марії —
Неізреченная: Мессію,
Самого Бога на землі
Вона вже зріла...

Спродались,
Во храмі помолились Богу,
І веселенькії в дорогу
До-дому рушили в-ночі,
По холодочку,

Виростали,
І в-купі вчились, ростучи,
Сьвятїї діточки; пишались
Сьвятїї тиї матері
Своїми дітками. Із школи
Путем терновим розійшлись
Обидва: Божїї глаголи,
Сьвятую правду на землі
І прорікали, й розпялись
За воленьку, сьвятую волю!...

Іван пішов собі в пустиню,
А твій — між люде, а за ним,
За сином праведним своїм,
І ти пішла. В старій хатині,
В чужій покинула його,
Сьвятого Йосипа свого.
Пішла тинятись по-під-тиньню,
Аж поки-поки не дійшла
Аж до Голгофи.

Бо за сином
Сьвятая мати всюди йшла;
Його слова, його діла, —
Все чула й бачила, і мліла,
І мовчки-трепетно ридала,
На сина дивлячись; — а він
Сидить було на Єлеоні, —
Одпочива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед їм,
Сияє в золотім виссоні
Ізраїльський архієрей,
Романський золотий плебей!
І час, і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне,

Та аж заплаче, дивлячись
На Іудейськую столицю.
Й вона заплаче, ідучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
Води погожої, і вмие
Утомлені стопи сьвятиї;
І пити дасть, і отрясе,
Одує прах з його хитона,
Зашиє дірочку, та й знову
Під смокву піде і сидить
І дивитця, — о, всесьвятая! —
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дівора біжить
Із городу: його любили
Сьвятиї діточки; сьлідком
За ним по улицах ходили,
А іноді й на Єлеон
До його бігали малії.
От-то-ж прибігли! — „О, сьвятиї,
Пренепорочні!“ сказав,
Як узрів діточок, пристав
І цілував, благословляя.
Погрався з ними, мов маленький,
Надів бурнус, і, веселенький,
З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нове,
Поніс лукавим правди слово, —
Не вняли слову, розпяли!...

Як розпинать його вели,
Ти на розпутії стояла
З малими дітьми. —

(Мужики,

Його брати, ученики
Перелякались, повтікали.)
— „Нехай іде, нехай іде!
От-так і вас він поведе!“
Сказала дітям і упала
На землю трупом.

Розпялась

Твоя єдина дитина,
А ти, спочинувши під тином,
У Назарет от-той пішла.
Вдову давно вже поховали
В чужій позиченій труні
Чужії люде, — а Івана
Ї зарізали в тюрмі.
І Йосипа твого не стало!
А ти, як палець той, осталась
Одна-однісенька. Такий
Талан твій латаний, небого!
Брати його, ученики
Нетверді, душеубогі,
Катам на муку не дались:
Сховались; потім розійшлись,
І ти їх мусила збирати...
От-то-ж вони якось зійшлись
В-ночі круг тебе сумоваті,
І ти, великая в женах,
І їх униніє, і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм сьвятим огненным словом;
Ти дух сьвятий свій пронесла
В їх душі вбогії!... Хвала
І не хвала тобі, Маріє!
Мужі воспрянули сьвятиї,
По всьому сьвіту розійшлись,
І іменем твогого Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому сьвіту: ти-ж під тином,
Сумуючи у буряні,
Умерла з голоду. Амнь.

Петербург, 11. Нября 1859.

САУЛ.

В непробудимому Китаї,
 В Єгипті темному, у нас,
 І по-над Индом і Евфратом
 Свої ягнята і телята
 На полі вольнім вольно пас
 Чабан, було, в своєму раї,
 І гадки-гадоньки не має:
 Пасе, і доїть, і стриже
 Своєю худобу та сьпіває. —
 Аж — ось... лихий царя несе
 З законами, з мечем, с катами,
 С князями, темними рабами.
 В-ночі підкralись, зайняли
 Отари с поля, а пасущих
 І шатра їх, убогі куці,
 І все добро, дітей малих,
 Сестру, жену, і все взяли,
 І все розтлили, осквернили —
 І осквернених, худосилих,
 Убогих серцем завдали
 В роботу-каторгу. — Минали
 За днями дні. Раби мовчали,
 Царі лупилися, росли,
 І Вавилони мурували.
 А маї, бонзи і жерці
 (Неначе наші панотці)
 В храмах, пагодах годувались,
 Мов кабани царям на сало
 Та на ковбаси. І царі
 Самі собі побудували
 Храми, кумирні, олтарі, —
 Раби німиї поклонялись.

Жидам сердешним заздру стало,
Що й невеличкого царя,
Із кизяка хоч олтаря
У їх немає. Попросили
Таки старого Самуїла,
Щоб він, де хоче, там і взяв,
А дав би їм, старий, царя.
От-то-ж премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв єлей,
Та взяв од козлиц і свиней
Того Саула-здоровила,
І їм помазав во царя.

Саул, „не будучи дурак“,
Набрав гарем собі чи-малий,
Та й заходився царювать...
Дивилися, та дивувались
На новобранця чабани
Та промовляли, що й вони
Таки не дурні: „Ач якого
Собі ми виблагали в Бога
Самодержавця!“ А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівчя, бере ягницю,
Будує кедрові сьвітлиці,
Престол із золота кує,
Благоволеньє оддає
Своїм всеподданнійшим голим,
І в багряниці довгополій
Ходив по храміні, ходив,
Аж поки, лобом не широкий,
В своїм гаремі одинокий,
Саул сердега — одурів.

Незабаром зібралась рада:
„Панове, честная громадо!
Що нам робить? Наш мудрий царь,
Самодержавець-господарь
Сердешний — одурів! Панове!
Чи нам його тепер лічить?“

Чи заходитьця та зробить
Царя здоровшого? — По мові,
По мудрій раді розійшлись
Смутні пастирі.

В кедровій,
В новій палаті царь не спить,
Не їсть, не п'є, не гомонить,
А мовчки долі — всемогучий
Дере порфиру на онучі,
І ніби морщить постолі,
Плете волокни, озуває,
І у кедрових стін нових
Про батькове ося питає.
То візьме скипетр і заграє,
Мов на сопілці. І Саул
(Чабан Саул) сидить, сьпіває,
Поки не втне на караул
І Самуїла не згадає.

От-то-ж вельможі й чабани
(Веніамінові внучата)
Тельця отрокам принесли,
Щоб їм дозволено сьпівати
У сінях царських. Заревла
Сивоборода, волохата
Рідня Саулова пузата,
Та ще й гусляра привела,
Якогось чабана Давида.
— „І вийде царь Саул — і вийде“ —
Чабан сьпіває — „на війну!...“

Саул прочумався та й ну,
Як той москаль, у батька, в матір
Свою ріденьку волохату
І вздовж і впоперек хрестить, —
А гусляра того Давида
Трохи не вбив. Як-би він знав,
Яке то лихо з його вийде,

С того лукавого Давида,
То мов гадюку-б розтопав
Гадючу слину. А тепер
Плугами, ралом не роз'орем
Прокляту ниву: проросла
Колючим терном. Горе, горе!
Дрібніють люде на землі,
Ростуть і висятця царі!

13. Октября 1860.

Ц А Р І.

Старенька сестро Аполлона!
 Як-би ви часом, хоч на час,
 Придубали таки до нас,
 Та, як бувало во дні они,
 Возвисили-б свій божий глас
 До оди пишно-чепурної,
 Та й заходилися-б обоє
 Царів або-що воспівать!
 Бо, як по правді вам сказать,
 То дуже вже й мені самому
 Обридли тиї мужики,
 Та паничі, та покритки:
 Хотілося-б зігнать оскому
 На коронованих главах,
 На тих помазанниках божих.
 Так що-ж? — не втну! а як поможеш,
 Та як покажеш, як тих птах
 Скубуть і патрають, то може-б
 І ми-б подержали в руках
 Сьвято-помазану чуприну.
 Покиньте-ж свій сьвятий Парнас,
 Придубайте хоч на годину,
 Та хоч старенький божий глас
 Возвисьте, дядино! Та ладом,
 Та добрим складом, хоч на час,
 Хоч на годиночку у нас
 Ту вінценосную громаду
 Покажем е-переду і з-заду
 Незрячим людям. В добрий час
 Заходимось, моя порадо!

I.

Не видно нікого в Ієрусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом хранимим,
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та люта година
Покрила Ізраїль: царева війна!

Цареви князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх;
А в городі младиї вдови
В своїх сьвітлицях, чорноброві,
Запершись плачуть, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида-сподаря.
А він собі, узявшись в бока,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі похожає,
Та, мов котюга, позирає
На сало, — на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружіє Гурієво,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Доно біле мила,
І царя свого сьвятого
У дурні пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
Дрімає, сумує Ієрусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий,

Давид похожає, і, о царь неситий!
Сам собі говорить: „Я... Ми повелим!...“

Я царь над Божіим народом,
І сам я — Бог в моїй землі,
Я все!...“ А трохи з-годом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру...
І царь сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Твою Вирсавію. Нівроку
До Божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
С пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав, —
Йому, сердешному, й не снилось,
Що дома нищечком робилось,
Що з дому царь його украв
Не золото, не сребро,
А луччєє його добро, —
Його Вирсавію украв.
А щоб не знав він тії шкоди,
То царь убив його, та й годі!...
А потім царь перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафіна,
І знов веселий, знову п'яний
Коло рабині заходивсь.

От-так єв'яті царі живуть!
А як же прості? — Я не знаю...
І раю вам сього не знать,
Та ні-у-кого не питать.
Щоб не завадило, буває.

II.

Давид, сьвятий пророк і царь,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Тамарь
І син Аммон. І се не диво:
Бувають діти і в сьвятих,
Та не такі, як у простих,
А ось які: Аммон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужає чогось.
Давид стенає та ридає,
Багряню ризу роздирає,
І силе попів на главу:
„Без тебе я не поживу
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!“
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпає, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храміні своїй кедровій
Лежить, — аж стогне, та лежить:
Кешкує з дурня. Аж голосить,
Аж плаче бідний, батька просить,
Щоб та Тамарь сестра прийшла:
„Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Тамарі,
Щоб коржика мені спекла,
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недуга.“ — В-ранці-рано
Тамарь спекла і принесла
Опріснок братові. За руку
Аммон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжку. Ломле руки,
Ридає, плаче і рвучись
Кричить до брата: „Схаменись!

Аммоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я! я!...
Сестра єдина твоя!
Де дінусь я? де дину славу,
І гріх, і стид? — Тебе самого
І Бог і люде прокленуть...“
Не помогло таки нічого!...

От-так царевичі живуть,
Пустуючи на сьвіті.
Дивітесь, людські діти!...

III.

І поживе Давид на сьвіті
Не малі літа.
Одрях старий, і покривали
Многими ризами його,
А все таки не нагрівали
Котюгу блудного свого.
От отроки й доміркувались,
Як нагрівать царя свого
(Натуру вовчу добре знали).
Та, щоб нагрить його, взяли
Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели,
Да гріють кровю молодою
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою...
Облизавсь старий котюга
І розпустив слини,
І пазурі простягає
До Самонтянини;
Бо була собі на лихо
Найкраща між ними,
Між дівчатами, мов крин той
Зельний при долині

Між цв'їтами. От-то-ж вона
І грїла собою
Царя свого, а дівчата
Грїлись між собою
Голісінькі. Як там вона
Грїла, я не знаю;
Знаю тільки, що царь грївся
І... і „не позна ю.“

IV.

По двору тихо похожає
Старий веселий Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Кругом його во златі сяють.
У князя сьвято: виглядають
Із Литви князя жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвела,
Драгим елеєм полила
І сипала в огнище ладон.
Мов ті Валькірії круг неї
Танцюють, граютьця дівчата
І присьпівують:
„Гой, гоя, гоя!
Новії покої!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!“

За Полоцком — неначе хмара,
Чорніє курява. Біжать
І отроки й старі бояра
Із Литви князя зустрічать.
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Литви йде князь сподіваний,
Ще незнаємий, давно жданий,
А із Київа, туром-буйволом,
Йде вебрищем за Рогнідою
Володимір-князь со Киянами.

Прийшли і город обступили
Кругом, і город запалили.
Владимір-князь перед народом
Убив старого Рогволода,
Потя народ, княжну поя,
От'їде в волості своя,
От'їде з шумом, і росли ю,
Тую Рогніду молодую,
І прожене ю, і княжна
Блукає по світу одна, —
Нічого з ворогом не вдіє...

Так от-такі-то сьвятії
От-ті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
От-тих царів, катів людських!
Морока з їми! — щоб ви знали;
Мов дурень ходиш кругом їх:
Не знаєш, на яку й ступити!
Так що-ж мені тепер робити
С ціми поганцями?! Скажи,
Найкраща сестро Аполлона!
Навчи, голубко! поможи
Полазить трохи коло трона!
Намистечка, як зароблю,
Тобі к великодню куплю.
Пострижемося-ж у лакеї
Та ревностно, в новій ливреї,
Заходимось царів любити.
Шкода і олово тупить:

Бо де нема сьвятої волі,
Не буде там добра ніколи.
На що-ж себе таки дурить?
Ходімо в селища: там люде!
А там де люде, добре буде;
Там будем жить, людей любить,
Сьвятого Господа хвалить!

ІV. ПЕРЕСЬПІВИ.

1.

О С І І Г Л А В А Х І V.

(Подражаніє.)

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і роскоші! Вкраїно!
Мій любий краю, неповинний!
За-що тебе Господь кара,
Карає тяжко?! За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів от-тих поганих —
До краю нищить... Покара,
Убе незримо і правдиво:
Бо довго довготерпівий
Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу,
І рек во гніві: „Потреблю
Твою красу, твою оздобу, —
Сама розіпнешся! Во зlobі
Сини твої тебе убють
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчята!
І плача, матірнього плача
Ісполню гради і поля,

Да зрить розтленная земля,
Що я держитель і все бачу!...“
Воскресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату, опочий!
Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи.

Спочивши, скорбная, скажи,
Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє — огнем,
Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах;
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий царь,
Їх кроткий, п'яний господарь!
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
Не дасть коня вам охляп сісти
Та утікати; не втечете
І не сховаєтесь! Усюди
Вас найде правда-мста, а люде
Підстерезуть вас, на то-те-ж
Уловлять, і судить не будуть;
В кайдани туго окують,
В село на грище приведуть,
І на хресті от-тім, без ката
І без царя, вас, біснуватих,
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
І вашей кровію собак...
Собак напоять!...

І додай,
Такее слово їм додай! —
Без притчи вискажи: Зробили,
Руками скверними створили
Свою надію, й речете,
Що царь наш Бог, і царь надія,
І нагодує і огріє
Вдову і сирот; — ні, не те!
Скажи їм ось-що: Брешуть боги,

Ті ідоли в чужих чертогах;
Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхее, не древле слово
Розтленнее... а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської.

Петербург, 25. Декабря 1859.

ПОДРАЖАНІЄ СЕРБЬСЬКОМУ.

Наїхали старости,
 Й молодик за ними;
 Вони собі пішли в хату
 З батьком розмовляти;
 А я в його, молодого,
 В того чорнобривця,
 Беру коня, та й нічого...
 Веду до криниці.
 Кінь утомлений, копита
 Розкуті, розбиті,
 Сіделечко мережане
 Зопсуге, некрите.
 — Скажи, коню! до кого це
 Ви так нагло гнались? —
 „До якоїсь чорнобривки
 Всею ніч майнували.“
 Чи ти-ж, коню, будеш пити
 З нашої криниці?
 Чи буде та чорнобривка
 Цей рік молодиця?

Петербург, 4. Мая 1860.

Частина „Слова о полку Ігоревім“.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

В Путивлі граді в-ранці-рано
 Сьпіваеть-плаче Ярославна,
 Як та зозуленька кує,
 Словами жалю додає.
 „Полечу, каже, зегзицею,
 Тією чайкою-вдовицею,
 Та по-над Доном полечу,
 Рукав бобровий омочу
 В ріці Каялі, і на тілі,
 На княжім білім помарнілім
 Омню кров суху, — отру
 Глибокі, тяжкі рани...“

І квилить-плаче Ярославна
 В Путивлі рано на валу:
 „Вітрило-вітре мій єдиний,
 Легкий, крилатий господине!
 На-що на дужому крилі
 На вої любії мої,
 На князя, ладо моє миле,
 Ти ханови метаєш стріли? —
 Не мало неба і землі
 І моря синього! На морі
 Гойдай насади-кораблі!
 А ти, прелютій... горе, горе!
 Моє веселіє украв,
 В степу на тирсі розібгав!“

Сумує, квилить-плаче рано
 В Путивлі граді Ярославна,

І каже: „Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив-еси високі скали,
Текучи в землю Половчана;
Носив-еси на байдаках
На Половчан, на Кобяка
Дружину тую Святославлю!
О, мій Словутицю преславний!
Мов ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,
У море сльоз не посидала, —
Сльозами моря не долить!“

І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі на валу, на брамі —
Сьвятеє сонечко зійшло —
І каже: „Сонце пресьвятеє!
На землю радість принесло
І людям, і землі, — моєї
Туги-нудьги не розвело.
Сьвятий, огнений господине!
Спалив-еси луги, степи,
Спалив і князя, і дружину, —
Спали мене на самоті!
Або не грій і не сьвіти!...
Загинув ладо, — я загину!“

Петербург, 4. Іюля 1860.

С перед-сьвіта до вечора,
А з вечора до досьвіта
Летять стріли каленії,
Брязчать шаблі о шеломи,
Трещать списи гартовані
В степу, в незнаємому полі,
Середі землі половецької.

Земля чорна копитами
Поорана, поритая;

Кісьми земля засіяна,
А кровію полита.
І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.

Що гомонить от-там, зичить
У досвіта? То повертає
Той Ігорь військо на пригоду
Тому буй-туру Всеволоду.
І бились день,
І другий билися;
Та коло полудня на третій
Поникли Ігореви стязі.

От-так на березі Каяли
Брати різнились, бо не стало
Крови-вина! Допирували
Хоробрі Русичі той пир, —
Сватів упоїли
Й самі простяглися
За землю руськую. — Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високі гнулись дерева,
До-долу гнулися, журились.

Петербург, 6. Іюля 1860.

В Путивлі граді в-ранці-рано
Сумує, плаче Ярославна:
„Полечу, рече, зозулею,
По-над Дунаєм полечу!
Рукав бебряний омочу
В ріці Каялі, і омю
На княжому дебелим тілі
Глибокі на ладо рани.“

І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі городі, й рече:

„Вітрило-вітре, господине!
На-що ти вієши, несеш
На легкому крилі своєму
Хановські стріли на моє
Єдине ладо й його вої?“

Петербург, 14. Септября 1860.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блаженний муж на лукаву
 Не вступає раду,
 І не стане на путь злого,
 І з лютим не сяде;
 А в законі Господньому
 Серце його й воля
 Навчаєтця; і стане він —
 Як на добрім полі,
 Над водою посажене,
 Древо зеленіє,
 Плодом вкрите: так і муж той
 В добрі своїм спіє.
 А лукавих, нечестивих
 І сьлід пропадає;
 Як той попіл над землею
 Вітер розмахає.
 І не встануть с праведними
 Злії з домовини;
 Діла добрих обновлятця,
 Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
 На-вік забуваєш?
 Одвертаєш лице своє,
 Мене покидаєш?

Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сьміятись?!... Спаси мене!
Спаси мою душу!
Да не скаже хитрий ворог:
„Я його подужав!“
І всі злії посьміютця,
Як упаду в руки —
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки!
Спаси мене! — помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже! нашими ушима
Чули Твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тиї літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землю
Трупи ворогів; і силу
Твою восхвалили
Твої люде, і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив єси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-єси

Ворогам проклятим,
Покинув нас на сьміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сьміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Чужим богам не молимоь,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!

.

.

. . . Встань же, Боже!

Всюю будеш спати,
Од сьліз наших одвертатись,
Скорбі забувати?

.

.

.

.

ЛІІ.

Пребез'умний в серці скаже,
Що Бога немає;
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивитця, чи є ще
Взискающий Бога?
Нема добро творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?

Ідять люде, замієць хліба,
Бога не згадають.
Там бояця, лякаютця,
Де страху й не буде:
Так самі себе бояця
Лукавії люде.
Хто-ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю...

.....
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадуєтця Ізраїль
І сьвятий Іаков.

ЛІІІ.

Боже! спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи!
Бо на душу мою встали
Сильніи чужії,
Не зрятъ Бога над собою,
Не знають, щó діють.
А Бог мені помагає,
Мене заступає,
І їм правдою своєю
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
Доколі будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій допоможіте!
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих! — Не хотять
Познать, розбити тьму...
І всеє Господа глаголи,
І всеє трепетна земля.
.
.
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю.
І судей лукавих!
На всім сьвіті Твоя правда
І воля і слава!

XCIII.

Господь Бог лихих карає,
Душа моя знає;
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо-високо,
Закрий славою своєю
Сьліпе, горде око!

Доки, Господи, лукаві
Хвалятця, доколї
Неправдою? Твої люде
Во тьму і в неволю
Закували... добро Твое
Кровю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: „Не зрять Господь,
Ниже теє знає.“
Умудрітєся, немудрі!
Хто сьвіт оглядає,
Той і серце ваше знає
І розум лукавий.
Дивітєся ділам його,
Його вічній славі!
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
Не допуска, поки злому
Ізриетця яма.
Господь любить свої люде,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто-б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Як-би не Бог поміг мені,
То душа-б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на сьвіті.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш,
І перебуде Твоя воля
І Твій труд не все.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,

І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

СХХХІІ.

Чи є щó краще, лучче в сьвіті,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне.
Познать, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аароню
Спадає росою
І на шитїї омети,
Ризи дорогїї;
Або роси Єрмонський
На сьвятиї гори
Високиї Сїонський
Спадають, і творять
Добро тварям земнородним
І землі і людям:
От-так братів благих своїх.
Господь не забуде:
Воцаритця в дому тихих,
В сімї тїй великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

СХХХVІ.

На ріках, круг Вавилона,
Під вербами, в полі
Сиділи ми і плакали
В далекїй неволі,
І на вербах повішали

Органи глухі.
І нам стали сьміятися
Едомляне злії:
„Розкажіть нам пісню вашу! —
Може й ми заплачем.

.“

— „Якої-ж ми засьпіваєм
На чужому полі?
Не сьпівають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Іерусалиме,
Забвен буду, покинутий
Рабом на чужині!
І язык мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде помянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помяне,
Едомські діти!
Як кричали ви: „Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Єрусалим!...“ Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! тебе, злая,
В радості застане
І розібе дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим!

Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуютьця, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізній пута
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителєй
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобних слава!

Додаток до „Кобзаря“.

НАЗАР СТОДОЛЯ.

Малороссійская дія.

ДѢЙСТВУЮЩІЯ ЛИЦА.

Хома Кичатий, сотникъ.

Галл, дочь его.

Стеха, молодая клюшница у Кичатаго.

Назар Стодоля, другъ его.

Гнат Карий, другъ его.

Хозяйка на вечерницахъ.

Слѣпой кобзарь, *жиды-музыканты*, *молодые козаки*, *дѣвушки и сваты* отъ *Чигиринскаго полковника*.

Дѣйствіе происходитъ въ XVII-мъ столѣтіи, близъ Чигирина, въ козацкой слободѣ въ ночь на Рождество Христово.

АКТЪ ПЕРВЫЙ.

Вечерь. Внутренность свѣтлицы, богато убранной коврами и бархатомъ. Въ сторонѣ столъ, покрытый дорогимъ ковромъ; кругомъ скамьи подъ бархатомъ, окаймленныя золотомъ. На столъ стоятъ фляги, кубки и разныя кушанья; горять восковыя свѣчи. Стеха убираеть столъ.

Стеха (*отходитъ отъ стола*). Усе! здаеця, що все. Стривай лишень, чи не забула чого? Риба, мясо, баранина, свинина, ковбаса, вишнѣвка, сливянка, мед, венгерськее — усе, усе! Тут і їстивне і вишити. Коли-б лишень гості! Та щó вони так довго барятця? І надоумило-ж сїдоусого у таке свѣято, коли добрі люде тїльки колядують, сподіватьця гостей, та й ще яких гостей! старостів од такого-ж старого дурня, як і сам. Побачимо, щó-то с того буде! Негрїте залїзо не зогнеш! А як-би не крився та пораявся-б зо мною от-так тижнів за два до свѣят, то певна уже була-б річ; а то схаменувся на самісїнький свѣят-вечір та й ластитця: „І сяка й така, і добра, і розумна ти, Стехо: поможи! Я вже тобі і се і те, і третє і десяте.“ Побачимо, побачимо, як попадетця нашому теляті вовка пїймати. (*Помолчає.*) Не сказавши ні слова дочці, за кого і як хоче віддати, думає, що наша сестра — коза: поженеш, куди схочеш. Е, ні! стривай лишень, голубчику! — „Ублажай її,“ каже. Та і щó таки той поганій хорунжий? А полковник, хоч старий — нехай йому добре снитця — так же пан!... Оце-б то вона й стямилася! Іншому дзус, а я — так візьмусь. Дівці дівку не довго збить с пантелику, а ще таку, як моя пан-

ночка — і-і! Та вже-ж, як кажуть, піймав не піймав, а погнатьця можна. Тоді, як тее-то, вже-ж і погуляю!... А вона поплаче, посумує, а далі й нічогоїсінько. Та й Назар таки не раз спасибі скаже. *(Из боковихъ дверей виходить Галя.)*

Стеха. А щó? як прибрано?... Тим бо й ба!

Галя. Щó це ти, Стехо, робиш? Хиба у нас сьогодні гості, чи щó?

Стеха. Та ще й які гості, як-би ви знали!

Галя. Які-ж там гості і відкіля?

Стеха. Угадайте!

Галя. Чи не з Чигирина?... Так?

Стеха. Із Чигирина, та хто такий?!

Галя. Які-небудь старшини?

Стеха. То-то бо й є, що не старшини, і...

Галя. Так хто-ж такий? Може... та ні! сьогодні не такий день. А мені батюшка учора і говорив щось таке.

Стеха. Говорив, та не договорив. А я знаю, — тільки не скажу.

Галя *(обнимая Стеху).* Стехо, голубочко, ластівко моя! скажи, не муч мене!

Стеха. А щó дасте? скажу...

Галя. Ще серезки, або перстінь, або, щó хочеш, подарую, тільки скажи!

Стеха. Нічого не треба; дайте тільки свій байбарак надіти сьогодні на вечірниці.

Галя. Добре, надівай! та так, щóб батюшка часом не побачив.

Стеха. Оце ще! хиба-ж я справді дурна? Слухайте-ж! *(Вз полголоса.)* Сьогодні прийдуть старости.

Галя *(вз восторгъ).* Від Назара! від Назара!

Стеха. Та там вже побачите, від кого.

Галя. Хиба-ж не від Назара? Стехо! Що-ж? оце мене і справді лякаєш.

Стеха. Я вас не лякаю, я тільки так кажу.

Галя. Ні, ти щось знаєш, та не хочеш сказати.

Стеха *(лукаво).* Я нічого не знаю. Де мені, кляшниці, відати про панські діла!

Галя. Ти сьмієшся з мене! Я заплачу, їй-Богу заплачу, і батюшці скажу.

Стеха. Щоб-ж ви скажете?

Галя. Що ти мене перелякала... Теперечки не дам байбарака. А щоб? поживилась?

Стеха. Оце, які бо ви боязькі! вже і повірили!

Галя. Ну, що-ж? від Назара?

Стеха. Та від кого-ж більш? вже пак не від старого Молочая, нашого полковника.

Галя. Цур йому, який нехороший! Як приїде до нас, то я зараз із хати втікаю. Мені на-вдивовижу, як ще його козаки слухають. Тільки у його, паскудного, і мови, щоб про наливку та про вареники.

Стеха. А хіба-ж це й не добре?

Галя. Звісно! козаку, та ще й полковнику! Ось мій Назар, мій чорнобривий, усе про війну та про походи, про Наливайка, Острияницю, та про сине море, про Татар, та про турецьку землю. Страшно-страшно, а хороше, так що слухала-б не наслухалась його, та все дивилась би в його карі очі. Мало дня, мало ночі.

Стеха. Наслухаєтесь, ще й налюбуетесь. Опісьля, може, і обридне.

Галя. О, крий Боже! До самої смерті, поки вмру, все дивилась би та слухала його. Скажи мені, Стехо! чи ти любила коли? чи обнімала коли козацький стан високий, що... дріжать руки, мліє серце? А коли цілуєш... щоб тоді? Як це, мабуть, любо! як це весело! *(Въ восторгъ поетъ и пляшетъ.)*

Гой, гоя, гоя!

Щоб зо мною, щоб я?

Полюбила козака —

Не маю покоя.

Я його боялась...

Що-ж опісьля сталось!

На вулиці пострічалась

Та й поцілувалась.

А мати уздріла...
Яке тобі діло!
Віддавайте за-між,
Коли надоїла!

Стеха. Гарно, гарно! А од кого це вивчились?

Галя. Та од тебе-ж. Хиба ти забула, як на вулиці, на тій неділі, танцювала? Тоді ще батюшки не було дома... згадала?

Стеха. Коли це? Оце ще видумали! (*Стукається вз дверь.*)

Галя (*торопливо*). Ох, лишечко! хтось іде! (*убігаєть*).

Стеха. Хто там?

Хома (*за дверью*). Я, я! відчиняй мерщій!
(*Стеха отворюєть дверь. Входить Хома, отряхиваясь.*)

Хома. Що? не було? — Оце-ж яка хуртовина!

Стеха. Кого не було?

Хома. Кого? гостей!

Стеха. Яких гостей? од пол...

Хома. Це!... еге-ж.

Стеха. Ні, не було.

Хома. Гляди-ж, ані телень!... Отець Данило, спасибі, розршив. Не забудь тільки завтра в-ранці послать йому вишнівки, — знаєш? — тієї, що недавно доливали. Нехай собі не на здоровя! Та що се їх нема так довго? Чи не злякались, бува, за-верюхи? А вітер неначе стиха.

Стеха. Злякаютьця вони! де-ж пак! І в горобину ніч прийдуть для такої панночки, як наша.

Хома. Звичайно, звичайно.

Стеха. Іще пак такий старий... а панночка...

Хома. Сама ти стара, сороко безхвоста!

Стеха. Дивись! зараз і розсердились. Хиба я на вас?

Хома. Так що-ж, що не на мене? — так на мого... ну... полковника.

Стеха. Е, бач що! А панночка? чи ви-ж з нею говорили? що вона?

Хома. А щó вона? її діло таке: щó звелять, те й роби! Воно ще молоде, дурне; а твоє діло навчить її, врозумить, щó любов і все таке прочеє... дурниця, нікчемне. Ти вже, думаю, розумієш?

Стеха. Та це розумію, та з якого кінця почати, не знаю. Вона, бачите, полюбила Назара так, щó й сказати не можна. Ось і сьогодні мені говорила. Моли, каже, Стехо, Бога, щóб швидче я вийшла за-між за Назара, — половину добра свого віддам!

Хома. А ти й повірила!

Стеха. А чому-ж і ні? вона така добренька.

Хома. Дурна ти, дурна! А як же я сам тобі все добро віддам, тоді щó буде? га? Щó ти думаєш? (*Ласкаєть єе.*) То-то бо і є, дурочка ти безсеревна!

Стеха. Щó мені робить, коли я дурочка?

Хома. А то, щó велять. Чуєш? усе, щó в мене є, твоє.

Стеха. Не треба мені вашого добра! я і без нього була-б щаслива, як-би ви не забули бідної Стехи і тоді, коли зробитесь великим паном. Я вас так вірно люблю, так вбиваюсь за вами, а ви... (*притворно грустить.*)

Хома. От же і нагадали козі смерть! Знов своє. Сказав, так і зроблю.

Стеха. Чи мало щó люде обіцають, коли їм припаде нужда!

Хома. Годі, не-знать-щó базікать. Піди лишень до Галі, та поговори з нею хорошенько по-своєму, і коли теє... то завтра і між нами онеє.

Стеха. Казав пан: кожух дам, — та й слово його тепле. І я тільки гріх на душу візьму.

Хома. Який тут гріх? Дурниця все те!

Стеха. Забожітьця, щó женитесь, тоді, їй-Богу, все зроблю. А без мене, кажу вам, нічого не буде, їй-Богу!

Хома. От же їй-Богу, далєбі!

Стеха. Женитесь?

Хома. Єге!

Стеха. На мені?

Хома. Як коржа, так коржа! — Як спечемо, так і дамо. Уже ти мені в печінках сидиш з своїми витребеньками.

Стеха. Які тут витребеньки?

Хома. Ну, добре, добре, тільки слухай! Треба діло скомпонувати так, щоб вона не знала, від кого старости; а то — чого доброго — усе піде шкереберть.

Стеха. Та вже мені не вчитьця, як ділом повернуть. Наговорю такого дива моїй панночці, що твій кобзарь. Старий, скажу, чоловік, як подумаєш, усім, усім лучче від молодого. Молодий... та що й казати? нікуди не годитця, а до того ще докучливий та ревнивий, а старий тихий-тихий і покірний.

Хома. Так, так! О, ти дівка розумна! Іди-ж до Галі, та гляди — гарненько побалакай з нею!

Стеха. А потім, чи можна мені буде піти на вечірницю? Я вже зовсім упоралась. Пустіть, будьте ласкаві, хоч в останній разочок!

Хома. У тебе тільки й на думці, що вечірницю. О, вже мені та Мотовилиха!

Стеха. Мотовилиха? Чи не казала вам вона, стара паплюга, чого? Щоб-ж, що я с козаками танцюю? А як ви жартуєте з молодими, так я й нічого!

Хома. Іди-ж, іди! та поклич мені Галю, а за тим сама полагодь рушники!

Стеха. Та вже усе на-поготові. (*Уходить.*)

Хома. Злигався я з дияволом... (*Оглядається.*) Щоб-ж? не можна без цього. У такому ділі як не верти, треба або чорта, або жінки. (*Немного помолчав.*) Чого доброго! ще може й мене обдурить, тоді і остався на віки вічні в дурнях. Та ні, лиха матері! Аби-б тільки ти мені своїми хитрощами помогла породнитця с полковником, а там уже що буде — побачимо. Иш ти, мужичка! куди кирпу гне! Стрівай! (*Продолжительное молчаніе.*) Думай собі, голубко, та гадай, що... а воно зовсім не так буде. Закинь тільки удочку, сама рибка піде. Шутки :

— тєсть полковника!... А щó далі — це наше діло. Аби-б через поріг, то ми й за поріг глянем! У яких-небудь Черкасах, а може у самому Чигирині, гуляй собі с полковничою булавою! і слава, і почот, і червінці до себе гарбай: все твоє! А пущє всього червінці! Їх люде по духу чують; хоч не показуй, все кланятимутця... Ха-ха-ха! от тобі й сотник! Ще в Братськім серце моє чуло, що з мене буде великий пан. Було говорю одно, а роблю друге; за це називали мене двуличним. Дурні, дурні! Хиба-ж як говорим про огонь, так і лізти в огонь? або як про чорнобриву сироту, так і женитьця на їй? Брехня! від огня подальш. Женись не на чорних бровах, не на карих очах, а на хуторах і млинах, так і будеш чоловіком, а не дурнем! (*Входить Галя.*)

Галя (*весело*). Добри-вечір, батюшка! Де це ви так довго барились? Ви мене кликали, чи щó?

Хома. Та кликав, кликав. (*Осма триваєт її.*) Щó ти не всі стрічки почіпляла? Та нехай! поки буде і сіх. Послухай! Мені треба поговорити с тобою об важнім ділі. Ти знаєш, ми сьгодні старостів сподіваємось?

Галя. Сьгодні?! на первий день празника, — на самісіньке Різдво?!

Хома. Так що-ж? Отець Данило, спасибі, розрішив. Гляди-ж, не піднеси гарбуза!

Галя. Як це можна! Хиба він дуже старий, чи щó? Ось послухайте, якої нісенітници наговорила мені Стеха. Сьміх та й годі!

Хома. А щó тобі вона наговорила?

Галя. Кажє, буцім-то старі... та ні, не скажу, далєбі не скажу, бо ка-зна-що! Вона й сама не знає, щó говорить.

Хома. Хиба-ж не правда? Старий чоловік кращє молодого.

Галя. Та й вона те-ж казала.

Хома. А тобі як здаєтця?

Галя. Як таки можна? то старий, а то молодий.

Хома. Так по-твойому молодий — кращє?

Галя. Ото-ж пак!

Хома. Поміркуй лишень гарненько, так і побачиш, що батькова правда, а не твоя. Ну, щó молодий? Хиба те, щó чорні усе? та й тільки-ж! Не вік тобі ним любоватьця: прийде пора — треба подумати об чім і другім. Може коли захочетця почоту, поваженьня, поклонів. Кому-ж це звичайнійше? полковниці... це я так приміром говорю... а не якій-небудь жінці хорунжого; бо у його тільки й худоби, тільки й добра, щó чорний усе. Повірь мені, дочко, на тебе ніхто і дивитьця не захоче!

Галя. Та я й не хочу, щóб на мене другі дивились.

Хома. Не-знать-щó верзеш ти! Хиба ти думаєш, що не обридне цілісінький вік дивитьця на тебе одну? Хиба ти одна на Божім сьвіті? Є й кращі тебе. Того і гляди, що розлюбить.

Галя. Назар? мене?! О, ні! ні! ніколи на сьвіті!

Хома. Я й не кажу, що воно справді так буде, а так, на-приклад, — щóб ти тямилася, що ми всі на один шталт шиті.

Галя. О, ні! не всі! він не такий, він не розлюбить.

Хома. А щó-ж? хиба він тобі побожився?

Галя. А то-ж!

Хома. А ти й повірила?

Галя. Я і без божби повірила-б.

Хома. Дурне ти, дурне! Чи знаєш же ти, що хто багацько обіщає, той нічого не дає? Ой, схаменись та послухай батьківського совіту! Добре, що я вже такий, --- щó обіщав, те й зроблю. Ну, не дай я тобі приданого, — щó тоді, га? Пожалуй, він і так тебе візьме: мало яких дурнів нема на сьвіті! та щó-ж в тім? Подумай, щó тоді ти робитимеш?

Галя. Те, щó і всі роблять, — заробляла-б.

Хома. А щó лучче: чи самій робити, чи дивитися, як другі на тебе роблять?

Галя. Як кому.

Хома. То-то і горе, що ти ще дурне. Я тобі-б і багацько де-чого сказав, та ніколи: того і гляди, що старости на поріг. А чи єсть у тебе рушники?

Галя (*весело*). Є, є! Як я рада! в мене серце не на місті! Чи й вам так весело?

Хома. Весело, дуже весело. Іди-ж та не забудь сказати, що коли прийдуть колядувати, так щоб гнали їх у потилицю.

Галя. За-що-ж? Це-ж діло законне! та воно-ж і раз тільки в-году!

Хома. А старости раз на віку.

Галя. Справді, щоб не помішали... Ще й законної речі не дадуть сповнить. Так побіжу-ж я і скажу, щоб заперли ворота і хвіртку. (*Уходить.*)

Хома (*ходить задумавшись*). Здається, діло добре йде. Вона думатиме, що Назар свата, з-дуру і согласитця; старости не промовлять; весілья можна одкинути аж геть до того тижня; а через таку годину і нашого брата, мужика, угомониш, щоб не брикався, не то що дівку. Коли-б тільки який гаспид не приніс того горобця безперого! тоді пиши пропало! Наробить бешкету! (*сз важністю.*) А подумаєш і те: яке йому діло до Галі? Це-ж моя дитина, моє добро, сьлідовательно моя власть, моя і сила над нею. Я отець, я царь її! Та цур йому! пек! Це діло ще не таке, щоб об йому довго думати. Не дуже треба площати, бо береженого Бог береже, або — як там ще кажуть — рівнійш зглядиш, тіснійш ляжеш.

Галя (*вбігаєтз вз восторгъ*). Приїхали, приїхали!

Хома (*вздогнуетз*). Оце-ж, як ти мене злякала! Піди у свою кімнату, та прийдеши, як кликну.

Галя. Чого у кімнату? Я тут зостанусь, ніхто не побачить.

Хома. Незвичайно: закон не велить.

Галя. Ну, так я піду. (*Уходить.*)

(*Хома сз поважністю садится за столь. За дверью стучатъ три раза. Входятъ два свата сз хльбомъ и, низко кланяясь хозяину, кладутъ хльбъ на столь.*)

Свати. Дай, Боже, вечір добрий, вельможний пане!

Хома. Добри-вечір і вам! (*Даєть знакъ свату. Тотъ кланяється. Хома шепчетъ ему на ухо и потомъ проодолжаєть.*) Добри-вечір, люде добрі! Просимо сідати; будьте гостями! А відкіля це вас Бог несе? Чи з-далека, чи з-близька? Може ви охотники які? може рибалки, або може вольнії козаки?

Сват (*тихо покашливаєть*). І рибалки, і вольнії козаки. Ми люде німецькії, їдемо з землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу товаришу: „Що нам дивитьця на погоду? ходім лишень шукати звїриноного сьїду!“ От і пішли. Ходили-ходили, нічого не знайшли. Аж гульк — назустріч нам їде князь, підніма у гору плечі і говорить нам такії речі: „Ей ви, охотники, ловці, молодці! будьте ласкаві, покажіте дружбу! Трапилась мені куниця — красна дівця; не їм, не пю і не сплю від того часу, а все думаю, як-би її достати. Поможіть мені її піймати; тоці чого душа ваша забажа, усе просіте, усе дам: хоч десять городів, або тридевять кладів, або чого хочете!“ Ну, нам того й треба. Пішли ми по сьїдам по всім городам, по усіх усюдах, і у Німещину, і у Турещину; всі царства й госуларства пройшли, а все куниці не знайшли. От ми і кажемо князю: „Що за диво та звїрюка? хиба де кращої нема? Ходім другої шукати!“ Так де тобі! наш князь і слухати не хоче. „Де вже,“ каже, „я не з'їздив, в яких царетвах, в яких госуларствах не бував, а такої куниці, сиріч красної дівці, не видав.“ Пішли ми впять по сьїду, і як раз у це село зайшли; як його дражнять, не знаємо. Тут впять випала пороша. Ми, ловці-молодці, ну сьїдить, ну ходить; сьогодні в-ранці встали і таки на сьїд напали. Певно, що звїрь наш пішов у двір ваш, а з двору в хату, та й сів у кімнату; тут і мусимо піймати; тут застряла наша куниця, в вашій хаті красная дівця. Оце-ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець! Пробі! оддайте нашому князю куницю, вашу красну дівцю! Кажіть же ділом, чи оддасте? чи нехай ще підросте?

Хома (*притворно сз сердцемъ*). Що за напасть

така?! Відкіля це ви біду таку накликаєте? Галю! чи чуєш? Галю! порай же, будь ласкава, щоб мені робити з оціми ловцями-молодцями?

(Галя виходить на середину свѣтлицы, остававляється и, стыдливо потупивъ глаза, перебираетъ пальцами передникъ.)

Хома. Бачите ви, ловці-молодці, чого ви натворили? мене старого з дочкою пристидили!... Гайгай! так ось же щоб ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємося, а за те, щоб ви нас не лякали, буцім ми передержуємо куніцю, або красну дівіцю, вас повяжемо. Прийшов і наш черед до ладу слово прикладать. Ну, годі-ж тобі, дочко, посупившись стояти; чи нема в тебе чим цих ловців-молодців повязати? чуєш бо? Галю! А може рушників нема? може нічого не придбала? Не вміла прясти, не вміла шити, — вяжи-ж, чим знаєш! — хоч мотузком, коли ще й він є.

(Галя уходить въ свою свѣтлицу и немедленно возвращается, неся на серебряномъ блюдѣ два вышитыя полотенца, и кладетъ на хлѣбъ, принесенный сватами; потомъ подходитъ къ отцу и низко кланяется и цѣлуетъ руку; потомъ беретъ блюдо съ полотенцами и подноситъ сватамъ — сперва одному, потомъ другому. Сваты, взявши полотенца, кланяются Хомѣ.)

Сват. Спасибі-ж батькові! що свою дитину рано будив і усякому добру учив. Спасибі й тобі, дівко! що рано вставала, тонку пряжу пряла, придане придбала.

(Галя беретъ полотенца и перевязываетъ через плечо одному и другому, потомъ отходитъ и робко поглядываетъ на двери.)

Хома (къ Галѣ). Догадався, догадався! Ти хочеш і князя звязати. Нехай, завтра обоє його звяжемо. Бач, мабуть, злякався, що не показався. Стрівай, попадешся, не втечеш!

Сват. Він і сам прилетить, як зачує, що так похваляється.

Хома. Ну, поки вже долетить, нам нічого ждати. Просимо сідати! Щоб там є, поїмо; щоб дадуть,

поємо та побалакаєм де-що. А тим-часом ти, Галю, не гуляй, в корці меду наливай та гостям піднеси хліба-солі, проси є привітом і з ласкою!

(Свати чинно садяться за столъ. Галя приймаєть отъ отца чару и флягу и подноситьъ старшему свату. Сватъ не приймаєть.)

Сват. Ми вам такої халепи натворили, що боїмося, щоб ви нас не потруїли... Призволяйтесь самі! *(Кланяється).*

(Галя, поспостригавши на отца робко и стидливо, подноситьъ къ губамъ и подаєть свату.)

Сват *(поднявъ чару).* Тепера так! Пошли-ж, Боже, нашим молодим щастя і багатства і доброго здоров'я, щоб і внуків женити і правнуків дождати...

(Свата перерываєть хоръ колядниковъ подъ окнами. Всъ слушаютъ со вниманіємъ. Хома съ досадою покручиваєть усы; Галя весело поспостригавши на окно. Сватъ, впродолженіє колядки, повторяєть:) „Гарно колядують наші козаки!“

КОЛЯДКА.

Бачить же Бог, бачить Творець,
Що мир погибає,
Архангола Гавриіла
В Назарет посилає.
Благовістив в Назареті, —
Стала слава у вертепі.
О, прекрасний Вифлієме!
Отверзи врата Едема!

Хома *(къ Галѣ, съ сердцемъ).* Я-ж тобі наказував, щоб нікого не пускали! Задумалась, забула!

(Входитьъ Назаръ съ молодими козаками).

Назар. Дай, Боже, вечір добрий! помагай-бі вам на все добре!

(Всѣ козаки повторяють тожє. Назаръ, не схиляя шапки, съ ужасъ останавливается; поспостригавши то на гостей, то на Галю. Всѣ молчатъ).

Хома *(смѣшавшись).* Спасибі, спасибі... Милости просимо! Просимо сидати!

(Молчаніє продовжується. Галя, улыбаєсь, украдкою поглядываєть на Назара.)

Назар. Сядемо, сядемо, аби було де, — ми гості непрохані. Може помішали; дак ми і підемо, відкіля прийшли. (Смотритъ на сватовъ.) Так бач, через щó полковник послав мене з грамотами в Гуляй-Поле! (Глядя на Галю.) Весело, весело! наливай швидче горілки, і я вишу за твоє здоровя! Не лякайся, не лякайся, наливай!

(Галя, въ ужасъ, роняєть подносъ и флягу.)

Хома (въ бѣшенствѣ). Хто єміє знущатьця над мою дочкою?

Назар. Я! хіба не бачиш? я, Назар Стодоля! той самий, за кого ти вчора обіщав видать дочку свою, той самий, якого ти знав ще с тієї пори, як він тебе вирвав із-під ножа гайдамаки! Згадай іще, що я той самий, хто й самому гетьману не дасть себе на посьміх! Пізнав?

Хома. Пізнав. (Равнодушно:) Щó дальш?

Галя. Хіба-ж не ти прислав?

Хома. Мовчи! геть собі!

Назар (останавливаєть Галю). Стривай, стій тут! І тебе обманюють?

Хома. Не обманюю, а так як батько велю. Вона просватана за чигиринського полковника.

Назар (съ презрѣніємъ). Полковника! Учора була моя, сьогодні полковникова, а завтра чия буде? — Чуєш? Галю!

Галя (падає на руки Назара). Чую! О, чом мені не позакладало!

Сват. Осьмілююсь доложитъ...

Назар. Мовчи, поганець, шипотиннику!

Хома. Віддай мені дочку мою! (Робко подходитъ къ Назару.)

Назар. Геть, Юда!

Хома (въ ужасъ). Прохор, Максим, Іван, Стехо! Гей, хто там є! Возьміть його харцизяку, — він убе мене!

Назар. Нехай Бог тебе побе, дітопродавець!

(кз Галль) Галю! серце моє! промов мені хоч одно слово: ти не знала — за кого? Скажи! не знала?

Галя (*приходитьъ въ себя*). Не знала, їй-Богу, не знала!

Назар (*кз Хомль*). Чи чуєш ти?

Хома. Не чую, — я оглух!

Назар (*кз гостямъ*). Люде добрі! коли ви не оглухли, так послухайте! Він мене називав своїм сином, а я його своїм батьком, і він це чув тоді, а сьогодні оглух. Де-ж його правда? Чи чесний же він чоловік? правдивий, га?

(*Гости молчатъ*).

Гнат (*підходитьъ кз Назару*). Він не чоловік. Кинь його! — таке ледащо не стоїть путнього слова! (*Беретъ его за руку.*)

Назар. Стривай! ні, він чоловік, він називав мене сином. (*Кз Хомль.*) Правда?

Хома. Не тобі вчити, як мені кого називати. Я її батько, а не твій: так у моїй волі оддати її, за кого схочу.

Назар. А як же вона не захоче, тоді щó?

Хома. Я заставлю.

Назар. Чи можна-ж кого заставить утопитьця або повіситьця? Хиба ти Бог, що маєш силу чудеса творить? Хиба ти диявол, коли ти не маєш жалю до рідної своєї дитини? Ти бачиш, у неї в серце, і ти замість його кладеш камінюку. Слухай! І ти-ж колись був молодим, і ти-ж мав коли-небудь радість і горе. Скажи! щó чуло, щó казало твоє серце, коли тобою кепкували?

Хома. Го-во-ри!...

Назар (*въ изступленіи*). Так ти глузуєш надо мною! Хиба я не стопчу тебе як жабу? Брехун! (*Быстро подходитъ кз нему и хватаетъ его за горло.*)

Галя (*схвативши руку Назара*). Щó ти робиш? Убий мене, на, ріж!

(*Назаръ молча опускаетъ руки.*)

Хома (*подбїгаєтъ кз сватамъ*). Ви бачили? хотів мене задушити!

(*Сваты молчатъ.*)

Гнат (*кз Назару*). Ми не так розплатимосся иншим часом. Ходім з сього базару!

Назар. Не підуді мене відсіль ноги не винесуть.

Гнат. Ну, так торгуйсь! Може дешевше уступлять.

Галья. Боже мій! Боже мій! вони знущаютьця надо мною!

Хома. Не знущаютьця, а торгуютьця.

Гнат. Годі, брате! Ходім: ми опізнались.

Назар. Стривай! не опізнались. (*Подходить кз Хомль.*) Прости мене, я з-гарячу забувся! Ти добрий чоловік. Прости! або заріж мене, тільки не кажи, що вона не моя, не кажи! Дивись: я гетьману ніколи не кланявсь. (*Падаєтз на колъни.*) Для спасенія своєї душі, коли у тебе у серці є Бог, для угоди всіх сьвятих, коли ти віруєш у кого, для спасенія твоєї дитини, коли вона тобі мила, зглянься на мене! Нехай старости з своїм хлібом йдуть до-дому! Христом Богом молю, не занастаєтї її, бідної! Кращой її нема; за-що ти хочеш її убити? На голову мою! Возьми її, розбий обухом! — не треба мені її: тільки дай дочці своїй ще пожити на сьвіті, не заїдай її віку, вона не виновата!

(*Хома дрѣжа поспатриваетз на гостей.*)

Гнат (*быстро подбѣгаетз кз Назару*). Кого ти просиш? кому кланяєшся? перед ким падавш? Я на тебе пісьля сього й дивитьця не хочу; прощай!... Кланяєтця дяволу! Він тебе кипячою смолою напоїть! (*Хочетз ийти.*)

Назар (*удерживаетз его*). Постій! дай ще слово скажу.

Галья (*обнимаєт ноги отца*). Ви покійній матері, як вона умірала, біля домовини обіщали мене видать за Назара. Щоб-ж ви робите? чим я вас прогнівила? за-що мене хочете убить? Хиба-ж я не дочка ваша?! (*Заливаетз слезами.*)

Назар. Камінь! залізо! ти огню хочеш! Буде огонь, буде! для тебе все пекло визову... ти жди мене! (*Галь:*) Бідна, бідна! в тебе нема батька, в тебе кат єсть, а не батько! Бідненька, серденько

моє, пташечко моя безприютна! (*Цьлуєть її.*) А я ще біднійший тебе: у мене й ката нема, нікому і зарізати! Прощай, моє серце, прощай! не забаримось побачитьця. (*Галя безмолвна падаєть на руки Назара. Онъ цьлуєть; Хома силится вырвать її. Назаръ отталкиваетъ его и снова цьлуєть Галю.*)

Назар (*къ сватамъ*). Розкажіть полковнику, що бачили і що чули. Скажіть, що його молода при ваших очах цілувалаєь зо мною! (*Галя обнимаєть его и цьлуєть.*) Бачите, бачите! Прощай же, моє серце, моя голубочко! (*цьлуєть її.*) Я знаю, що мені робить. Я знайду правду. Прощай! вернусь, сподівайся!

(*Галя падаєть безъ чувствъ. Назаръ закрывъ лицо руками, удаляється. Гнатъ и козаки за нимъ. Хома и сваты подбгають къ Галль.*)

АКТЪ ВТОРОЙ.

Внутренность простой хаты, опрятно убранной. На столъ горять свѣчи. Хозяйка прибираєть около печки.

Хозяйка. Господи, Господи! як подумаєш, коли ще ми діували, зачужеш де-небудь вечорниці, так аж тини трещать; а тепер... от, скоро і треті півні засьпівають, а вечорниці ще й не зачинались. Нехай воно хоч і сьвято, звісно — колядують, а все-таки час би. Ні, що не кажи, а сьвіт перемінився. Хоч би і Запорозці... ну, які вони Запорозці?! Тьфу на їх хисть та й годі! Чи такі були по-переду? Як налетять було з своєї Січи, так що твої орли-соколи! Було як схопить тебе котрий, так до землі не допустить, так і носить... Ой-ой-ой! куди то все дівалось?...

(*Почававши грустно головою, поєть.*)

Зоря з місяцем над долиною
Пострічалася,

Дожидалася до білої зорі,
Не діждалася;
Я до-дому прийшла, гірко плакала,
Не молилася, —
Нерозумная, неутішная,
Положилася.
Ой не спала-ж я, все верзлася мені
Нічка темная,
І вишневий сад, очі карії,
Брови чорнії.
На зорі-зорі я прочнулася
І сказала так:
За Дунай-ріку чорнобровий твій
На гнідїм коні
Полетів орлом!... Я все плакала,
Все сьміялася.
І до-дому козаки, з-за Дунай-ріки,
Заверталися.
Не вернувся мій... молоді літа
За-що трачу я?
Зоря з місяцем пострічалася —
І заплачу я.

Точнісінько моя доля! Неначе єю пісьню про мене зложили. Де мої молоді літа? і сьлїду нема, мов по-верх води поплили! (*Помолчавъ.*) Щоб-ж це справді ніхто не йде? А вже мені ця навіжена Стеха! — пішла за дівками, та десь застряла с козаками. І звела-ж їх нечиста мати до-купи! Нехай би цей Кичатий був парубок, а то-ж уже старий чоловік!... Не взяв би він собі в клюшниці не молоду, а розумну, вірну, дотепну до всякого діла та стареньку! а то... як та дзига, так і снує. Як-то він дочку свою ще пристроїть? Бач, у полковниці лізе! Чи довго-ж то вона буде любоватися його лисиною замість яєного місяця? Ох, ох! старі, старі! сидіть би вам тільки на печі та жувать калачі; так ні, давай їм жінку, та ще молоду! Як же бач, чи не так?... От, Стодоля молодець! я його знаю, він протопче стежку через полковничий садок. Та й

дурний би був, коли-б не протоптав. Про себе скажу, що... тее... хтось іде!... Зараз, зараз! Насилу! (*Отворюєть дверь.*)

(*Входять Назаръ и Гнатъ.*)

Хозяйка. Сьвят, сьвят, сьвят! Відкіля це, якою дорогою, яким вітром, яким шляхом занесло вас у мою хату?

Гнат. Не питайся, голубко! стара будеш, хоч це, признатця, і не пристало твоїй пиці. Чого-ж ти так насупилась?

Хозяйка. Сідайте, будьте ласкаві, сідайте!

Гнат. Ну, годі-ж, не сердься! Мало чого з язика не спливе! Не вже треба переймать, щó по-верх води пливе? У тебе сьогодні вечорниці?

Хозяйка. Хиба-ж наші вечорниці для вас? Ви так тільки прийшли — посьміятьця.

Гнат. Так-таки і посьміємося, коли буде весело.

Хозяйка (*глядя на Назара*). Буде весело, та не всім.

Гнат. Ну, це вже опієбля побачимо. А коли — кє нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять, та й зубам пошукай роботи! Проклятий скряга і по-вечеряти не дав. Ну, чого-ж ти рот роззявила! мерщій!

Хозяйка. Зараз. (*Отходя.*) Бідненький Назар! (*Достаєть съ полки флягу съ виномъ и закуску и ставитъ на столъ.*)

(*Назаръ печально смотритъ на Гната.*)

Гнат (*къ хозяйкѣ*). Тепер же знавш щó? візьми мітлу та мети, виясни хорошенько місяць: бач, як насупило! А ми тим часом побалакаєм, щó треба.

Хозяйка. Щó це? Бог з вами! хиба я відьма?

Гнат. Я так, навманя сказав. Заткни пальці в уха. Чи второпала?

Хозяйка. А!... ви хочете нишком побалакати. Добре, я піду по Стеху. (*Надѣваєть свиту и уходитъ.*)

Гнат (*посмотрѣвъ ей въ слѣдъ*). Пішла. Ну, щó-ж дивишся на мене, мов не пізнаєш?

Назар. Тепер би й рідного батька не пізнав.

Гнат. Розумні люде усе так роблять: і в хоромах, як у хаті мужик. (*Наливаєть рюмку и подносить.*) Не хочеш? як хочеш! а я совітував би чарочку-другу Адамових сьлізок, як казав було отець економ. Не забув Братський монастирь?

Назар. Ні, скажи лучче, на-що ти мене повів сюди?

Гнат. На те, щоб побалакати с тобою, як с козаком, а не з бабою. За козацьку волю і розум! (*Вытываетъ.*)

Назар. Щасливий ти чоловік!

Гнат. Ти щасливійший мене.

Назар. О, як-би ти посидів у моїй шкурі! Ходім, Гнате! Мені тут душно.

Гнат. Стривай, ще рано. Подивимся, як люде добрі веселятця, та посовітуємся, куди йти.

Назар. Мені одно, куди не поведеш.

Гнат. Ти впять баба. Чи пристали-ж козаку такі речі?

Назар. Гірко мені, Гнате! ти сьмієшся, а в мене печінки верне. Хиба-ж мое горе сьмішить тебе?

Гнат. Сьмішить.

Назар. А я думав, — ти добрий чоловік.

Гнат. А я думав, — ти козак, а ти, бачу, баба. Ну, скажи мені, чого ти дурієш? де твій розум? Чи стоїть же жінка, хоч-би вона була дочка німецького цезаря, чи стоїть вона такого дорогого добра, як чоловічий розум?

Назар. Стоїть.

Гнат. Брехня! Ти знаєш, в яку ціну поставив царь Соломон золотий плуг? Він каже, що при нужді шматок хліба дорожче золота. А я скажу: чарка горілки козаку милійша усіх жінок на сьвіті.

Назар. Ти мене, Гнате, морочиш, а мені тепер треба щирого друга.

Гнат. Добре. Я він і єсть, бо кажу правду. А коли хочеш, то й брехать почну для тебе. Все, що хочеш.

Назар. Не сьмійся, а ділом кажи, що робить мені. Тобі можна і говорить і думать.

Гнат. Ось-щоб. Перш усього, виши горілки! Вона і без мене наведе тебе на розум. (*Наливаєть рюмку.*) Чи не забув ще ти, як розумно розсужда латинський віршник... як пак його... ну той, за якого мене в Брацтві випарили різками, як отець ректор піймав у мене за халявою його мудрі вірші. Він каже: „Дурниця все, опріч горілки, а іноді і жінка під руку.“ Оце так! (*Випиваєть.*)

Назар (*презрительно*). Бідний ти сердечний чоловік! Я думав, що в тебе хоч крихта є добра, а в тебе нема й того, щоб має й скотина. О! як-би ти зміг заглянуть сюди (*указує на серце*), куди сам Бог не загляда! Та ні! може ти тільки морочиш мене; може ти тільки так кажеш. Друг ти мій добрий, вірний мій, ти-ж таки плакав коли-небудь: плач зо мною тепер; хоч прикинься та плач! Не муч мене! В мене від горя серце рветця! Нехай вже ті сьміютця, щоб живуть у пеклі: їм любо; а ти-ж таки чоловік. (*Сь участіємь смотрить на него.*)

Гнат Так, я чоловік; а ти й справді баба, ще раз тобі скажу: ка-зна за чим вбиваєшся.

Назар. Нема у тебе серця, камінь ти!

Гнат. Як хочеш, так і думай, а я нещаснійший од тебе, нещаснійший од твоєї собаки; вона лащитця до тебе, а ти її кохаєш; а я?... І я, дурний, колись любив і к гадинам-жінкам ласкався, ридав гарячими сльозами, рад був і жизнь оддати за них... і щоб із того? чи хочеш знати?

Назар Не треба, не хочу, не говори! у тебе нема Бога в серці.

Гнат. А був колись, та мохом серце обросло, як той гнилий нікчемний пень дубовий. Прийде і твоя пора, все згадаєш. (*Ласкаво.*) Годі-ж тобі, годі! не дивись так хмарно: далєбі не полегша. Дурниця все: і товариство, і любов, — цур їм! нема їх на сьвіті. Одні дурні і діти вірять латинським віршам. А лучче поговорим о ділі, а тим часом налетять сороки чорнобриві, випем, пожартуєм, і вірь мені — вся дурь із голови вилетить. Я це знаю: мене лихо навчило.

Назар. (*вставая изъ за стола*). Та і я ізвідав горе, та нічому не навчився; тебе-ж не хочу слухать: ти злійший дявола. (*Хочетъ ийти.*)

Гнат. Куди-ж ти?

Назар. С тобою холодно, піду у пекло погрітьця.

Гнат. Стривай! ти сам не знайдеш. Я шлях тобі покажу.

Назар. Найду й сам.

Гнат (*удерживаетъ его*). Ти і справді хочеш іти? Скажений, ти з глузду з'їхав!

Назар. Я нікому не дам себе в обиду, і дурного совіту не послухаю. Пусти мене!

Гнат. На-силу прочунявся. Та куди-ж ти? навіжений!

Назар (*вспыльчиво*). Мовчи! а то тут тобі і аминь.

Гнат (*не выпуская руки Назара*). Так і я з'умію, та щó потім? С холодним мертвецем у домовину?

Назар. Хоч до чорта у пекло! Пусти мене, я піду у Чигирин до полковника.

Гнат. Чого?

Назар. Убю його!

Гнат. А як не вбеш, тоді щó? чи не мусиш ублагать його відкинутьця від Галі? га?

Назар. Так, чи не так, а я піду.

Гнат. До дявола в гості! Чи не лучше-ж, замість пузатого полковника, обняти тонкий та гнучкий стан Галі? Не хмурься та послухай, та роби так, як я тобі скажу, бо ти сьогодні нічого путнього не вдумуєш.

Назар. Щó дальше?

Гнат (*осматриваясь*). Чи глухі тут сьтіни? (*Вз полголося*). Украдьмо Галю, от і все. Чи добре?

Назар (*не много помолчавъ, жметъ руку Гната*). Прости мене!...

Гнат. Ну, щó ще?

Назар. Ти певний друг!

Гнат. Ну, об сьому посьлі. Кажи, так, чи не так?

Назар. Так! Я весь твій: говори, приказуй!

Гнат. Слухай же! Вона, звісно, виходила до тебе коли-небудь пізно вечером у садок, хоч може й не одна?

Назар. С клюшницею.

Гнат. Суца коханка! Чи не завалаявсь у тебе в кишені який червінець?

Назар. Два.

Гнат. Ще лучче. Це-ж буде клюшниці на се-режки, а плахту на словах обіщай! Тільки домовся з нею так, щоб вона про мене не знала, бо жінки на-голо всі цокотухи; не для їх вигадано слово „мовчати“; до того ще й дорожче запросить.

Назар. Нічого не пожалую, усе віддам, щб в мене є. Де тільки клюшницю побачу?

Гнат. Вона буде тут. Адже ти чув, як ласка хазяйка Стеху за те, що довго баритця? Гляди-ж, зробиш тут усе, як треба, а я дождитиму вас крій старої корчми є тройкою добрих вороних. Знаєш, за садком, на старій дорозі?

Назар. Знаю.

Гнат. Цю корчму і днем люде, христючись, об-ходять, а в-ночі ніхто не посьміє; так кращого міс-ця нічого й шукати; тільки порайтесь моторнійш.

Назар. А як вона не захоче, -- щб тоді?

Гнат. Хто? клюшниця, чи...

Назар. Та й та, й друга.

Гнат. Захочуть обидві, тільки ти з'умій согла-сити. Ключниця за червінця піде колядувать хоч до самого сатани; а Галя в одній сорочці піде за тобою край сьвіта! А як це дуже далеко, так ти спровадь її на Запоріжжя, а там і сам гетьман не більший од чабана. Адже ти не виписувавсь із Запорозців?

Назар. Ні.

Гнат. Так якого-ж злидня ще хотіть? А хто пак у тебе курінним отаманом?

Назар. Сокорина.

Гнат. Знаю. О, голінний, завзятий чоловік! в кірці води дявола утопить, не то-що в Дніпрі. А! здаєтця, хтось іде.

Назар. О, як-би твоє, брате, слово та Богу в уха!

Гнат. Нема на світі нічого легше: тільки повеселій, будь козаком! Мовчи! (*Громко.*) Ну, випемо-ж чарочку за шинкарочку. (*Пьютъ.*)

Хозяйка. Як же я утомилась! на-силу найшла її, прокляту Стеху!

Гнат. А щó, змахнула пил з місяця?

Хозяйка. Сьмійтесь, а воно і справді погода утихомирилась.

Гнат. Оце-ж тобі за труди. (*Подаєть чарку.*)

Хозяйка. Цур йому, як я втомилась!... Ні, спасибі, не під силу... Хиба вже для вас. (*Пробуєть по немножку. Гнатъ знаками проситъ. Она, въ притворствѣ усилій и кривляній, выпиваетъ, а остальные капли хлещетъ въ потолокъ.*) Щоб вороги мовчали й сусіде не знали! (*Отдаєть чарку.*)

Гнат (*подносить Назару; тотъ отказывается знакомъ*). Не хочеш — як хочеш. А мені здаєтця, що і на світі нема такого горя, якого-б не можна було утопити в чарці горілки. Чарка, друга і — чорта у воду. Так? Катерино!

Хозяйка. Як кому іншому, то й кварта не може.

Гнат (*Назару*). А ти справді не будеш пить?

Назар. Не буду.

Гнат. Вольному воля, а спасеному рай. За твоє-ж здоров'я! (*Выпиваетъ.*) Праведно сьпіваєтця в тій піснї, щó каже, коли-б мужику не жінка, не знав би він скуки, коли-б не горілка, де дівать би муки? Так у горілку її прокляту, у горілку! Розумний чоловік тебе видумав, так! (*Къ Назару.*) Та на тебе бридко й дивитця. Ну, ще-ж одну, та й годі вже. (*Наливаетъ.*) Чи втямки тобі, як ми втікали з Братського на Запоріжжя та на дорозі зустріли одну чорнобривеньку, і ти чуть-чуть був не проміняв запорозької волі на її чорні брови? Бач! ти забув? — а я так все запрошешде знаю, та й щó буде, одгадаю.

Стеха (*вбѣгаетъ второпяхъ*). Ох! моя матінко, як утомилась! Шуточки! оббігала усі усюди! (*Осма-триваясь.*) Ох, Боже мій! я і не бачу. Добри-вечір

вам! От, вже й не думала, й не гадала! Спасибі, спасибі! не погнушались наших слобідських вечірниць. Так уже й не здивуйте! — у нас усе аби-як: не те, щó у вас у Чигирині.

Гнат. Та у вас ще краще.

Стеха. Годі бо вам сьміятьця.

Хозяйка. Чи прийде-ж хто?

Стеха. Як же? усі придуть.

(Гнатъ беретъ за руку хозяйку и отводитъ въ сторону. Назаръ встаєтъ изъ за стола и подходитъ къ Стехъ.)

Гнат (*къ хозяйкѣ*). У мене щось голова розболілась; піду подивлюсь, який місяць. Чуєш? а про кобзаря, мабуть, і забули. Збігай лишень! Без його і гульня не гульня.

Хозяйка. Стехо! ти звала Кирика?

Стеха. Моя матіночко! і забула. Я зараз збігаю.

Гнат. Впять де-небудь застрянеш... Збігай краще сама.

Хозяйка. Добре. (*Хозяйка и Гнатъ уходятъ.*)

Назар (*беретъ за руку Стеху*). У мене є прозьба до тебе, Стехо!

Стеха. Знаю, знаю, яка прозьба: — сказати панночці, щоб вийшла до вас, як пан засне; та тепер тільки не те вже, щó перше було. Адже ви самі знаєте, щó незабаром зробилось.

Назар. Це не помішає; мені тільки одно словечко сказати. (*Даєтъ ей червонецъ.*) На́ тобі! — ще й плахта буде, коли услужиш.

Стеха (*принимаетъ червонецъ*). Не придумаю, як-би це зробити. Лиха година те, що старий цілісіньку ніч очей не заплющить. Сердешна панночка! а якъ я плакала, якъ просила! ні, таки на своєму поставив старий сатана.

Назар. Так ти зробиш? дождити?

Стеха. Зроблю, зроблю, тільки...

Назар. Не бійсь! більш копи лиха не буде. А коли хочеш, так і ти з нами. Ну-лишень, чкурнем.

Стеха. Куди з вами?

Назар. Туди, де лучче жити, де будеш ти панією, а не клюшницею: чи второпала?

Стеха. Глядіть, чи не дурите ви мене? І справді думають, що як вони багаті, так усе і їх.

Гнат (за сценою) Катре, Катре! а погляди, що це на місяці?

Голос хозяйки. Хиба не знаєте? брат брата на вила підняв.

Гнат. Як же це? Далєбі я не чув.

Хозяйка. Нехай у хаті розкажу, я змерзла.

(Впродолженіе этого разговора Назаръ объясняется со Стехой знаками и шопотомъ. Стеха дѣлаетъ утвердительный знакъ и отходитъ. Входятъ Гнатъ и хозяйка.)

Стеха. А хиба-ж ви сього не знаєте?

Гнат. Або забув, або і зовсім не знав; не згадаю.

Стеха. Так ось бачите, як воно. Як Христа дочитались, старший брат на велик-день, коли ще добрі люде на утрєні стояли, пішов підкинуть волам сїна, та замість сїна проткнув вилами свого меншого брата: так їх Бог так і поставив у-купці на місяці, на вид усьому хрищеному миру, щоб бачили, що і скотині грїх їсти у такий великий празник, поки пасок не посьвятять, а не то що людям.

Хозяйка (насмѣшливо). Ач, як мудро прочитала!

Гнат. Чудо не дївка! розумна і красива. (Обнимаєть Стеху.)

Стеха (притворно). Що це? які справді безстидні оці городські козаки! усе-б їм знущатьця над нами та й тільки. (Гнатъ цѣлуєть ее.) Ну! от іще видумали що! Неначе це звичайно! Пустить! — далєбі закричу.

(Съ шумомъ входятъ козаки и дѣвушки.)

Въ толпѣ. Ай да Стеха! От моторна: і тут успїла. А старий Кичатий!...

Стеха (вырываясь). Ну, що? поживились? Не дійсь! — таки не довелось поцілувати. Хто там горло бере, що успїла? Вони тільки так, нічого не зробили.

Гнат (*кз козакамз*). Ну, хто у вас отаман? Чи єсть музики?

Голоса. І кобзарь і музики.

Гнат. А останнє: випить і закусити?

Голоса. Як без сього? Усе є.

Гнат. А, та й бравий-ж молодці! щб твої Чигиринці! (*Кз дьвушкамз*.) Котора-ж із вас піде змною танцювати?

Голоса. Пропустить! пропустить! — музики йдуть.

(Входять музыканты-жиды. Впереди слпной старикз сз кобзою. Дьвушки и козаки вь беспорядкз разступаются. Впродолженіе суматохи Назарз разговариваетз сз Гнатомз).

Гнат. Будь бо веселійший, не показуй виду! Стеха з'уміє одкараскаться од них, тільки нам с тобою треба по-переду утікати. Я, пожалуй, хоч і зараз піду, а ти зостанься тут поки, — так для виду. Та чуєш: не дуже довго женихайся, а мерщій в корчму; я там буду.

Назар. Добре, тільки і ти проворнійше.

Гнат. За мене не бійсь. Дивись, старії знакомиї! Кузьма! яким це побитом тут опинились?

Один с козаків. С хуторів до церкви, а вечірниці по духу чуємо.

Гнат. Молодці! А ви, жидова, як сюди зайшли?

Жид. А так, сляхом. У Цигирині нема заробітку, а ми процули, сцо у пана Кицатого весілья буде, так і прийшли сюди.

Гнат (*всторону*). Жидівське ухо! (*Громко*.) А нуте-ж! учистьте запорозьського козачка! (*Кз козакамз*.) А з вас хто бойчійший? ударь, я подивлюсь, чи так, як у нас бувало на Запорожжі. (*Тихо Назару*.) Годі, не дурій! Я-ж кажу, усе буде добре.

Назар. Чи буде, чи ні, тільки зділай милость, не бався тут, іди швидче!

Гнат. Поспіємо ще с козами на торг. Не показуйся, будь ласкав, таким сумним: все зопеуєш! Подивимея козачка та й годі.

(Удаляются вь глубину и разговариваютз между)

собою. Музиканти заиграли. Одинъ козаць выскакиваетъ изъ толпы и пляшетъ козачокъ. Гнатъ и Назаръ любуются.)

Гнат. Ай да молодець! от жвавий! що твій Запорожець! (*Танецъ кончається.*) Ну, веселітеся-ж, люде добрі, гуляйте, хлопці, а нам уже годі; пора їхать: до Чигирина не близько, а до світу треба быть там. Прощайте, козаки! прощайте, дівчата! прощай, хазайко! А де-ж та... Кичатого? (*Стеха прячется между козаками. Гнатъ, поймавъ ее, цѣлуєть.*) Прощай, сердечко моє, моя розумниця, моя красавиця! прощай!

Стеха (*выриваясь*). Ай-ай-ай! закричу, їй же то Богу, закричу.

(*Назаръ и Гнатъ уходятъ. Хозяйка провожаетъ ихъ.*)

Стеха (*охорашиваясь*). Що за народ такий ці козаки! усе-б їм цілуватьця, — неначе й помоглось. (*Къ хозяйкѣ.*) Тітко, тітко! а нумо ми с тобою. (*Пляшетъ и поєть:*)

Через гору піду,
Скриюсь за горою . . .
На біду,
Де піду,
Козаки зо мною.

Той почне говорить,
Той сирежки сулить.
Кого знаю,
Привітаю,
Хто сирежки дарить.

Ой сирежки мої,
Мої золоті!
Сердітеся,
Дивітеся,
Вороги лихі!

Хозяйка (*выриваясь*). Ох, мої зозуленьки! по старісті літ мені-б і не подобало.

(Стеха между тьмъ шалитъ съ козаками, хватя за руку молодого козака и вертясь приплясываетъ.)

Хозяйка. Оце, яка жартовлива! Та перестанеш ти, чи ні?

Стеха *(пляшетъ и поетъ:)*

Тра-ла-ла, тра-ла-ла!
На базарі була,
Черевички купила,
Три червінці дала,
А четвертий пропила
І музику найняла.

Що-ж ви? родимець би вас вбив! тільки дурно гроші берете? Кусок би вам сала, а не грошей. *(Въ толпѣ хохотъ.)* А де-ж наш Кирик? сюди його! він один лучче усіх цих голодранців. *(Выходитъ кобзарь.)* Ось він, мій голубчик. Ну лишень яку-небудь пісеньку с приговорками, або казочку-страховиночку, щоб цілу ніч не заснулось.

Кобзарь. Добре, добре. Хочеш казочку, хочеш пісеньку, що любиш.

Голоса. Казку! казку!

Другіе. Ні, пісьню, та таку, щоб жижки затрусилась. Ми ще не танцювали.

Первые голоса *(и съ ними Стеха паче всьхъ).* Натанцюєтесь іще, поки до третіх.

Стеха. До півнів ще не трохи. Казку! *(къ хозяйкѣ:)* Казку? тітко!

Хозяйка. Звісно, казку, поки ще не так пізно; а опієсьля і слухать страшно буде.

Кобзарь. Коли казку, так казку; мені все одно.

Въ толпѣ. Перещебетала таки цокотуха.

Другой голосъ. Ач яка!

Стеха. А що, га? таки перещебетала!

(Кобзарь садитя на скамейку. Кругомъ него съ шумомъ и хохотомъ толплятця въ безпорядкѣ козаки и дьвушки.)

Стеха *(подноситъ кобзарю рюмку вина).* Вищий, дідусю! для сьмілості.

Кобзарь (*выпивши*). Спасибі тобі, дівко! (*Прокашлявшись*.) Слухати — щоб їсти, в горшку не бовтати, усім не марати, слов не пропускати, другим не мішати.

(*Общий легкий шопотъ и смѣхъ.*)

Стеха. Послухаю, послухаю, чи єсть же така страховина, щоб я злякалась.

Голосъ. Чуєш ти? коли не будеш мовчати, так геть собі!

Другой. А то виженем.

Стеха. А хто-б посьмів? Сотник вас усіх перевішає.

Голосъ. Дзус йому мурому! Гляди, щоб на одній осичині не повісили тебе з сотником.

Хозяйка. Та замовчи́ть же Бога ради! (*къ кобзарю*.) Кажу дідусю, кажи! їх не переслухаєш.

Кобзарь (*прокашлявшись*). У венгерській стороні, у цесарців, за шляхецькою землею, стоїть гора висока; а в тій горі нора глибока; в норі сидить не звірь, не птиця — турецька цариця. Сидить вона сто тисяч літ, не молодіє, не старіє, а тільки де-далі зліє; їсть вона од схід до захід сонця — не хліб печений, не курей і не яку-небудь людську страву, а трощить маленьких дітей, за те, що, коли ще вона була у Туреччині важкою, так їй сказав арменський знахарь, що вона родить дочку, і дочка та буде, як підросте, в тисячу раз краще її. От вона справді, як родила дочку, так зараз і з'їла її, та с того часу сидить у норі і не вгаваючи усе їсть дітей; не розбіра, хоч хрещені вони, а хоч нехрещені, їсть усіх, їсть тобі всіх та й годі, — дівчаток, і хлопчиків...

Стеха (*быстро*). І хлопчиків! ах, вона триклята баба! Щастя її, що я не знаю тієї гори.

Голосъ. А щоб-б ти зробила?

Стеха. Щоб? задушила-б.

Голосъ. Куди тобі, погане!

Другой. Ти й за двері сама боїшся вийти.

Стеха. Хто, я?

Въ толпѣ. Та не мішай же слухати! Не хто-ж більш, ти!

Стеха. Я боюсь?! Хочеш? зараз піду на гробовище! а коли хочете, так у стару корчму, щоб на старому шляху.

Въ толпѣ. Прудка дуже! за поріг не вийдеш, умреш.

Стеха. Я вмру! щоб ставиш?

Въ толпѣ. Мої музиканти на всю; а ти?

Стеха. Півведра сливянки, три куски сала і паляниця.

Въ толпѣ. Добре! тільки щоб, знаєш, сливянка була с панського льоху.

Стеха. Та вже де не візьму, до сього вам діла нема, а поставлю. Де мій байбарак? (*Надѣваєть верхнее платье.*) Гляди-ж, не цурайся слова! (*Кобзарю.*) Як я вернусь, так тоді докажеш, дідусю; а то я і не хочу. (*Уходить.*)

Кобзарь. Добре.

Въ толпѣ. А щоб повірили, так принеси цеглинку або кахлю з груби, або щоб хочеш, тільки с корчми.

Стеха (*за сценою*). Добре, добре.

Голоса. От, дівка голінна, так-так!

Другой. Чуприну їй та уси, тоді хоч у пекло...

Третій. Так подумують, що козак.

Хозяйка. Вже козирь-дівка, не вам рівня! От же й піде; тоді плати!

Голосъ. Або сливянку пий, а салом і паляницею закусуй!

Хозяйка. Побачим, побачим, чия візьме. Чого сидіти? щоб не даром музикам платить, ну лишень потанцюєм лучче! А ну, вдарьте, та не по-жидівський, а по-нашому.

(*Толпа въ безпорядкѣ разступається. Козакъ съ дѣвушкою виходить танцювать. Музиканти заиграли, и пляска почалась. Занавѣсъ тихо опускается.*)

АКТЪ ТРЕТІЙ.

Внутренность развалинь корчмы. Стѣны безъ потолка и нѣсколько уцѣлѣвшихъ стропиль. Все занесено снѣгомъ и освѣщено луною. Нѣсколько минутъ молчанія. Вдали слышна пѣсня; потомъ ближе, ближе, и является Стеха, робко припывая: „Ох сережки!“ Она останавливается у развалившейся печи и съ робостію осматривается кругомъ.

Стеха. Як страшно! Де-ж вони? І коней то-ж не видно. Чи не махнули вони собі? То-то буде добре! За два червінці продать своє щастя... (*Осматриваетъ слѣды.*) Ні, опрiч моїх, нічиїх не видно слiдiв. Що? як вони обманили та другим шляхом...? от тобі й сотничка! Побіжу мершій до-дому, чи не подіялось чого там. Розкажуть, що я змогла, — тоді усе пропало. (*Поспiшно возвращается.*)
(*Навстрiчу ей Назаръ несетъ на рукахъ Галю.*)

Стеха. Це ви? А тут так страшно... Чи не случилось чого?

Назар (*Опустивъ Галю*). Нічого не бійсь! А коні тут?

Стеха. Ні, я не бачила.

Назар. Збігай подивись, і як нема, то біжи мершій у слободу, чи не зустрiнеш на дорозі.

Галя. Стехо! чому-ж ти не йдеш? Біжи-ж скоріш; батюшка прокинетця! біжи бо!

Стеха. Зараз, моя панночко! для вас на край світа полечу. (*Поспiшно выламываетъ изъ печи изразецъ.*)

Галя. Що ти робиш?

Стеха. Зараз. Це од вовків. (*Быстро удаляется.*)

Галя. Ходім на дорогу! мені тут страшно.

Назар. Не можна, моє серденько! — там побачать, а сюди ніхто не ввійде.

Галя (*грустно*). Ну, роби, як знаєш, а я... я все зробила... Боже! на зорі прокинетця батюшка... Ох! Назаре, Назаре! що я наробила!

Назар. Лучче нічого не можна зробити.

Галя. Батюшка мене проклене.

Назар. Себе нехай проклинає!... Ти змерзла, моя кришечко? Візьми мою кирею. (*Снимаєть плащъ*)

и разстилаєть по снѣгу.) Спочинь, моє серденько! поклади свої ніженьки у мою шапку! *(Галя садиться на плащ. Назаръ вкладаєть ея ноги въ свою шапку.)* Оттак теплійш *(цѣлуєть еє)*, теплійш, моє серденьтко!

Галя. О, мій голубчику, мій сокіл ясеній! як мені тепло, як мені весело!... Тільки я боюсь: батюшка мій такий сердитий.

Назар. Не бійсь, моя пташечко, нічого, поки я с тобою. Не бійсь, тільки люби мене! Я подумав тоді... коли...

Галя. Коли? Що подумав? може недобре?

Назар. Не то, що недобре, та не тепер згадують об чім-небудь недобрім, коли на серці така радість. А завтра... що завтра зо мною буде? Я вмру, мене задушить моє щасєтя, моя доля. *(Кладаєть еї на колѣни свою голову. Галя перебираєть его волосы. Назаръ подняєз голову, съ нѣжностію смотритъ еї въ очи.)* О мої очі, мої карі! Поглядіть на мене, мої зорі ясні! *(Немного помолчавъ.)* Серце моє! ти не казала батюшці, що підеш за-між за полковника? не казала?

Галя. Опять! Який же ти справді!... Я заплачу. Адже-ж він мені нічого не говорив о полковникові, так як же-б я йому сказала?

Назар. Бідненька! він продавав тебе, а ти нічого й не знала. Прости його! Нехай Бог милосердний на тім сьвіті за це його осудить і покарає.

Галя. Я молитимусь за його гріхи. Може Бог йому простить.

Назар. Молись за кого хочеш, тільки не розлюби мене, моя галочко!... Я вмру тоді.

Галя. Який ти чудний! Ти думаєш, що я тільки так тебе люблю. Ні, Назаре, я не люблю, я й сама не знаю, що роблю... Як-би тобі розказать? Аж страшно! Знаєш що? Коли я дивлюсь на тебе, так мені здаєтця, що ти — так це я, а що я — так це ти. Так чудно; не знаю, од чого воно це так. Коли зостанусь одна на самоті, то все про тебе думаю, думаю, і мені представитця, що ти в Чигирині перед гетьманськими хоромами на вороному коні гарцюєш, а усі гетьманші^х

полковниці ні на кого більш і не дивлятця, опріч на тебе... У мене в очах так і потемніє... Я заплачу, заплачу, так важко на серці стане. Од чого воно так, Назаре, ти не знаєш?

Назар. Знаю, моє серденько, знаю! Як люблю, як мені ти говориш! Промов ще раз, обійми мене! (*Обнимаються, цьлюються.*) Ще, ще один останній раз! (*Въ изнеможеніи кладеть єй голову на колъни.*)

Галя. Як мені весело с тобою! Чи воно усе так буде весело? скажи мені, Назаре!

Назар (*не поднимає головы*). Увесь вік!

Галя. Куди-ж ми поїдемо?

Назар. У рай.

Галя. Я це знаю; та де-ж він?

Назар (*поднявъ голову*). Не питай мене тепер, — я нічого не знаю. Ми поїдемо туди, де нема і не буде ні полковника, ні батька твого, де тільки одна воля, одна воля та щастя. О! як ми будемо гарно жити! Збудую тобі хату світлу, світлу та високу, розмалую її усякими красками --- і чорними, і блакитними, і зеленими, усякими, усякими, — наряжу тебе у шовк та в золото, посажу тебе на золотім кріслі, мов кралу, і довго-довго, поки вмру, все любоватимусь тобою. Та чи вмру-ж я коли-небудь? Ні, я ніколи не вмру! Коли ти будеш зо мною, то смерть не посміє і в хату нашу заглянуть.

Галя (*грустно*). Ох! ні, Назаре, не кажи так! Мені страшно стало, і серце так захиміло, так заболіло, неначе чує недобру годину, або яке горе.

Назар. Яке горе? де воно? Для нас нема його на цілім світі.

Галя. Не знаю, Назаре! тільки мені щось на серці так важко, так гірко... Я все думала про батюшку.

Назар. На-що-ж ти об йому думаєш? Не думай, і весело буде. Знаєш? як приїдемо ми у Кодак... це запорозький город... от, як приїдемо, мерщій у церкву, повинчаємось; тоді і сам гетьман нас не розлучить, і будемо довго-довго там весело жити. Ти будеш піснї сьпівати і танцювать, а я буду

грать на бандурі і розказувать тобі про славні діла козацькі, про Саву Чалого, про Свірговського, про всіх, про всіх жвавих козаків наших. Далі, мені вигодуєш сина-молодця чорнобривого, — пошлемо його в Січ; там поставлю його перед козацькою громадою і скажу: „Любуйтеся, дивітеся! — це мій син! Мені його вигодувала, викохала моя Галя, такого молодця!“ Щоб, весело?

Галя. Весело, мій Назаре, мій миленький, а серце все-таки болить. Мені здається, що батюшка вже прокинувся і мене шукає.

Назар. Бог-зна, об чім думаєш ти! Ось зараз будуть коні, і вони нас не найдуть, хоч нехай усю землю перевернуть. Не журись же, моя ластівко!

Галя. Знаєш, щоб? ходім до-дому, розбудим його, станем перед ним на коліна... він нас простить; — він мене любить.

Назар. Хіба-ж я його не просив? хіба-ж не ставав перед ним на коліна?!... Адже ти бачила?

Галя. Бачила, ти просив... Назаре, він мій батько!

Назар. Лучче-б не знать такого батька.

Галя. Ти сердишся, Назаре! Не сердься, мій милий, мій чорнобривий! Подивись, я весела, я не жалкую, що покинула... Поцілуй же мене, мій соколе ясний, орле мій сизокрилий! (*Обнимаются и целуются.*)

Назар. О! моя радість, мій сон чарівний! Не журись, серденько! Скоро ми полетимо так, що не дожене нас і вітер. А ніч-то, ніч! неначе празникує наше щастя. Тиха, світла, як твої ясні очі. Ти не боїшся? Побудь тут одна. Я піду подивлюсь на дорогу.

Галя. Ні, не боюсь.

Назар. Чого-ж ти знов зажурилась?

Галя. Так, нічого. Я згадала покійницю няньку. Вона мені розказувала, що в цій корчмі давно який-то запорозьський старшина ночував, а на другий день нашли його в Тясміні, — і що тут Богдан зустрічав сина свого Тимофія, як козаки везли його з Молдавії,

покритого червоною китайкою, — і що тут Запорозці вирізали жидів. С тієї години ніхто в їй не жив: усе нічу ходять мертві жида... Ух! як страшно тут!

Назар. Тобі твоя нянька Бог-зна чого наговорила.

Галя. Вона божилась, що правда. Не ходи, лучче останься зо мною! — або ходім обоє! Мені важко і на мінуточку розрізнитьця с тобою.

Назар. Я не піду... Ти не змерзла?

Галя. Ні, твоя шапка така тепла. *(Снимаєть шапку сь ногъ и цѣлуєть.)* О, моя мила шапка! Надінь її, і ти замерз.

Назар. Надінь ти! Я подивлюсь на тебе, яка ти в козацькій шапці! *(Она надѣваєть шапку. Назаръ любуется.)* Чудо!... Чорні уси, шаблю дамаську, пистоль за пояс — і козак хоч куди. *(Цѣлуєть ее.)* Козаче мій чорнобривий!

Галя *(надѣваєть ему шапку).* От-так краще! Постій! я пришпилю стьонжку. Знаєш, як на весільді бува у молодого?

Назар. Це ти ще й завтра зробиш...

Галя. Ох, тривай! я й забула. Адже я таки взяла з собою і хустку, щó для тебе вишивала. *(Вынимаетъ изъ-за пазухи бѣлый, шитый краснымъ шелкомъ платокъ и подаетъ Назару.)* Щó, хороший? Я сама вишивала і гроші на шовк сама заробляла.

Назар. Спасибі, серце моє!

Галя. Чи не засьпівать оце пісьню про хусточку, щó я в Чигрині у дядини чула?

Назар. Коли весела, засьпівай!...

Галя. Ні, не весела, та мені сидіть уже остило. Слухай же! *(Выходитъ на край сцены.)*

(Назаръ стоить задумавшись.)

Галя. Чого-ж ти зажурився? То не треба було-б і сьпівать.

Назар. Нічого, серце моє! Возьми свою хустку! *(Подаетъ їй хустку.)* Завтра знову подаруєш.

Галя. На-що вона мені? Розірви, коли вона

тобі нелюба; я другу вишию, — *(печально)* тільки не знаю, коли... *(Плаче, помовчавши.)*

Назар. Не плач, моє серце! Дивись! я не журюся.

Галя. Не журишся? А чого-ж ти плакав? Ти щось знаєш, та не хочеш сказати. Скажи-ж, мій голубе, мій орле сизокрилий, скажи, моє серце!

Назар. Знаю, знаю, моя голубко, що я найщасливіший на сьвіті.

Галя. Ба я щасливіша за тебе. Ніколи-ж не буду сьпівати про хустку; цур їй!

Назар. Я тебе вивчу другу, веселу-веселу та хорошу.

(Дивлятьця одно на другого и цілютьця. Хома и Стеха крадутця із-за шапки.)

Хома. Сюди! ось-де вони! сюди!

Галя. Батько!... Пропала я!

Стеха *(пробігає коло їх)*. Полковниця! полковниця!

(Назар мовчки бере лівою рукою Галю, а правою виймає шаблю. Хома торопко веде на його челядь. Стеха ховається.)

Хома *(скаженіє.)* Цілуйтеся, цілуйтеся, голубята! *(До челяді.)* Княми його, собаку! Чого-ж стали? Беріть, рвіть його!

(Челядь торопіє.)

Назар. Хто хоче в домовину, виступай на мене! *(До Хоми.)* Ти чого хочеш?

Хома. Смерті твоєї, злодію!

Назар. На-що-ж ти собаками цькуєш? Возьми сам, коли хочеш!

Хома. Я рук паскудить не хочу. Беріть його! О! пес поганий! я розірву тебе!

(Бютьця на шаблях.)

Галя *(пада між ними на коліна).* Тату, тату! убий, убий мене! винна я; я прогнівила тебе!... Убий же мене, таточку, та не бери з собою!

Хома. Цить, кошени крадене!

Назар *(Хоми).* Цить, сатано люта!

Хома. Дочку оддай!

Галя. Не оддавай, не оддавай! — я утоплюся!

Хома. Топись, гадино! поки не розтопав я тебе.

Галя. Топчи, души мене! — я твоя дитина!

Хома (*до челяді*). Берить його! Я вас перевішаю! — я вас золотом окую!

(*Челядь поривається на Назара.*)

Галя. Одурить! одурить!

Хома. Не одурю! Не скавучи, зінське щеня!

(*Напада на Галю. Назар заступа її. Челядь напада на Назара з-заду і крутить йому руки.*)

Хома. Ха-ха-ха! вовче! вовче! чому-ж ти не рвеш нас?

Назар. Цить, жабо погана!

Галя (*перед Хомою на колінах*). Тату, тату, кате мій! я розірву тебе, — я день і ніч плакатимусь на тебе! — танцювать, плакати буду! Чого забажаєте, все робитиму, — не вбивай його! Я за полковника піду...

Назар. Галю!

Галя. Ні, ні... (*Зомліла падає.*)

Хома (*до челяді*). Чого-ж ви дивитесь? Нехай здиha собака, а ви тим часом шкуру зніміть!

(*Челядинець замахнувся кием на Назара.*)

Хома. Стривай! ми не Татари. За-що його убивать? Чи єсть у кого вірйовки, пояе, або налігач, — що-небудь, скрутить йому руки й ноги?

(*Челядь крутить поясами Назара.*)

Стеха (*падає коло Галі зомлілої*). Ох, моя пташечко, моя лебедочко! Чи я-ж знала, що так станеться? Прокинься, моя зозулечко, моя ластівочко!

Хома. От-так добре! Тепер завяжіть йому рот! От, до-ладу. У його, здається, що й хустка у руці. Чи не весільна? Добре, здалась таки на що-небудь.

(*Завязують хусткою рот.*)

Хома. Не туго, щоб стогнав. Мороз хоч і лютий, та може видержить. А вже, як вовча тічка нападе... а вовки з-далека поживу чують... от буде сьніданья, на-чисто гетьманське! Тепер поло-

жїть його на білу перину, — нехай проснитця та подума, с ким жартує.

(Челядь кладе Назара на сьніг.)

Хома *(на Галю).* А ця учадїла... Возьміть її до-дому... прочумаєтця.

(Челядь бере на руки Галю і несе з собою.)

Стеха *(бере Хому за руку і веде його за Галею).*
А що? скажеш, що не люблю тебе?

Хома. Спасибі, спасибі! *(До Назара.)* Оставайсь здоров, приятелю! не згадуй лихом! Нехай тобі при-снятця рушники!

(Хома з Стехою шепчутця и пропадають. Назар тихо стогне. Незабаром чути за сценою гомїн.)

Голос Хоми *(здалека).* Киньте її! вяжіть його!

Гнат *(за сценою).* Я тебе звязу, недовірку проклятий! *(Незабаром вибігає Галя и кидаєтця на Назара.)*

Галя. Орле мій! серце моє! *(Розв'язує хустку.)*

Назар. Душно мені, душно!

Гнат *(веде за груди Хому).* Останній раз гово-рю: оддаси Галю за Назара, чи ні?

Хома. Ні!

Гнат. Здихай же, собако скажена! *(Замірівсь шаблею.)*

Хома. Стривай! Ти знаєш наш закон козацький, то...

Гнат. Що мене живого поховають с твоїм пад-лом? Знаю. *(До челяді.)* Копайте яму! *(Цілить пістолем.)*

Хома. Вяжіть його!

(Тим часом Галя розв'язує руки у Назара.)

Назар. О, доле моя! серце моє!

Гнат. Копайте яму! *(До Хоми прицілившись.)*
Лукавий чоловіче! за-що без сповіді ти себе губиш і мене з собою? Прощайсь з білим сьвітом, молись Богу! *(До Назара.)* Назаре, брате мій, друже мій! поховай мене! Прощай! а ми...

Назар. Стривай!

Галя *(до Гната).* Стривай!

Назар. Пусти його, не варт він того. Не напасти

душі своєї. (*До Хоми.*) Іди, лукавий чоловіче, іди, куди знаєш! Не поміг тобі Бог занепасти мене; а я чужої крові не бажаю. Іди собі!

Хома (*падає перед Назаром.*) Назаре! сину! батьку рідний! заріж мене, замуч мене, на конях розірви, та не прощай! (*Падає до ніг і плаче.*) О, я лукавий, лукавий! о, я грішний, проклятий!... Дочко, доле моя! серце мов! проси його, нехай убє, нехай я сьвіта не паскужу! (*Знову плаче.*) Боже мій, Боже мій!

Назар (*підводить його*). Устань, молися Богу, грішний! Коли прощають люде, то Бог милостивіший за нас.

Хома (*вставши утирає сльози*). О сльози, сльози! Чом ви перше не лилися? Назаре! я чернець... спокуту в рясі мої беззаконія. Бери моє добро, бери мою Галю, бери все мов! Галю! Назаре! обнімітьця, поцілуйтеся, діточки мої! Я хоч і грішний, а все-таки батько. (*Назар и Галля обнимаються*). Боже вас благослови!

Деякі примітки до другої частини „Кобзаря“.

Сторона 11. Про думку, що починається словами: „Чи ми ще зійдемося знову?“ пише В. Науменко, що він її порівняв з двома рукописними варіантами автора, і що в їх обох читав він:

Свою Україну любіть!
Любіть її... Во время люте,
В остатню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!

Відтак каже сей учений муж, що в сім варіанті по його думці є більше сили й більше мислі, аніж в надрукованому стихотворі, до котрого музикальну композицію зладив Лисенко. („Кіевская Старина“; том XXXVI. 1892; стор. 315). Але-ж по нашій думці в друкованім тексті складня є більш льогічна, ніж в тих двох рукописах.

Стор. 16., в. 33. В думці сімнадцятій каже поет другою, щоб нічого не журився, та в „дулевину“ себе закув. „Дулевина“ — значить: сильно загартована криця (сталь); порівн. журнал „Кіевская Старина“, т. XVII. 1887., стор. 584.

Стор. 20. Думка, що починається словами: „Ми в купочці колись росли“, належить до четвертого напрямку літературної діяльності Шевченка. Її треба було надрукувати аж після семої думки другої частини „Кобзаря“, стор. 222. В тій думці згадує поет кучеряву Оксаночку, що з нею грався колись, як ще нас ягнята за селом.

Стор. 25. „Ватага“ (вірш 7.) значить: 1. відділ війська; 2. відділ стада; — але-ж поет ужив провінціального сибірського слова в значіню: „воєнний постерунок у степу“. — Про ріку Сир-Дарю (вірш 18) і про острів Кос-Араль (в. 20) гляди стор. XLVIII.

Стор. 26. В думці дваїцять-семїї читаємо про переказ народний, що Бог є Петром ходив по сьвіту та дива творив. Сим переказом користувався також Олександр Корсун, котрий в українськїм новорочнику „Сніп“ (Харків, 1841) наводить повіре про Білбога, що з Юрком і є Петром ходив по Україні та карав людей за погані їх діла (стор. 203—204). Шевченко розказав в сїй думці киргїзьку легенду про сьвяте дерево, котрого не чепилась сокира й не спалив огонь. — „Кайзак“ (в. 4) назва Киргїза. — „Тингїз“-Арал (в. 20), аральске озеро, котре Киргїзи зовуть Арал-Денгїз (Inselmeer). — Стор. 27. (в. 15) „Кара-бутак“ — невеличка річка. — „Сингїч-агач“ (в. 16) — так звалось теє дерево сьвяте.

Стор. 39. В думці „Не жаль на злого ..“ дивується поет, чому люди не плюють на потомка дурного гетьмана, котрий вольнодумствує в шинку та таки своїх байстрят з десяток у год продержить до хреста. Відтак Шевченко дорікає людям, що за шмат гнилої ковбаси вони й матірє оддали-б, як би їх попросити.

Стор. 50. Думку, що починається словами „Ой, люлі, люлі, моя дитино“, пояснив доладно М. Школиченко в „Зорі“, р. 1893; стор. 101—102.

Стор. 54. Думку „Коло гаю, в чистім полі..“ можна вважати також баллядою. Двома тополями стали дві сестри-чарівниці, що отруїли козака. От-сей стихотвір основною своєю думкою є подекуди подібний до балляди „Тополя“.

Стор. 55. Думку, що починається словами „Утопала стежечку через яр“ написав Шевченко в альбом Катрусї Піуповїї в Нижнїм Новгородї. („Кіевская Старина“, т. XXXVI. 1892; стор. 322).

Стор. 58. Поет бачить, що в сьвітї нема правди, і тому в думці „Ой вигострю товариша...“ каже він, що вигостривши товариша, се-б-то ніж, піде шукати правди у жидовина, пана й у ченця.

Стор. 62. Між думками, що їх написав поет в неволї, визначається найпаче от-ся великою тугою за Україною, що починається словами: „Лічу в неволї дні і ночі...“

Стор. 65. „Буває, в неволі іноді згадаю..“ В сій думці згадав поет своє стародавнє — козачину. Козаки лежать в могилі, — там пана немає: вони всі однако на волі жили й за волю лягли, — всі вони колись і встануть.

Стор. 66. „Мені здається — я не знаю...“ Поет спімнув тут про Божого пророка, що витає між нами ангелом сьвятим. Він заговорить тихенько-тихо про любов, про горе, або про Бога, та про море, або про марне литу кров з людей великими катами. Се такий пророк-сьпівак, яким поет зобразив Перебендю.

Стор. 68., в. 28. „Островна“ — оселя Оренбурської губернії.

Стор. 69. „Як-би ви знали, паничі...“ В думці, що починається сими словами, помянув поет свою рідну хату, в котрій бачив пекло, будши дїтваком, — бо там була неволя і тяжка робота.

Стор. 74. „Слава“. Поет каже про „Славу“ (в. 9—10), що вона „у Версалі над злодієм набор розпустила“. Тут натякає він мабуть на Наполеона III., що став славним у Франції. Слава розпустила набор (на-борі) свої лучі над Наполеоном, бо він того не заслужив. (Сю примітку подав Ом. Огоновському Данило Мордовець).

Стор. 75. „Русалка“. Хоч автор, пишучи сю балляду, користувався народним переказом про Русалки, то все-ж зладив. він сей твір по-своєму, с поглядом на ледачих панів, що зананащують талан бідних дївчат. Такий сюжет бачимо й в балляді „Лілея“ (стор. 77—79). Лілея-сьнігоцьвіт вироста с трупу безталанної покритки, знівченої людьми, безневинної жертви суспільного безладя. („Правда“. 1890; стор. 256).

Стор. 82. Посьвята „А. О. Козачковському“, лікареві духовної семінарії в Переяславі, є дуже важним причинком до біографії поета. — Вірш 10. „Сковорода“, — Григорій Савич Сковорода (1722—1794). Се був філософ-аскета, що його звали українським Сократом. Він ходив часто між народ і звіщав йому моральні правди способом популярним. Хоча-ж пропаганда його була переважно містично-релігійна й моральна, то все-ж наука його з'являла закраску демократичну. — Стор. 83.,

в. 19. „Тали“ — слово сибірське — значить: „пісчани видми, зарослі лозою“.

Стор. 89. „Сон“. Поетови приснився сон на чужині, ніби-то він на Україні. Та от, там дізнався він, що Киргізам за Уралом лучше жити, ніж на Україні. Бо й яка-ж се була гетьманщина, коли недоуми занастили Божий рай! — Вірш 6. „Вибла могила“ — дуже висока, біля Переяслава. — Стор. 90. в. 15. „Трахтемиров“ — оселя в Канівськiм повіті Київської губернії. Тут був славний Трехтемирівський монастир. Перший раз згадується про його в 1576. р., коли король Степан Баторий, реґулюючи козацтво, назначив їм Трехтемирів з монастирем на військовий шпиталь. В 1620. р. Єрусалимський патріарх Теофан вів с того монастиря пертракції с королем Жигимонтом III. За те, що король позволив посвятити митрополита і єпископів православних, Сагайдачний обіцяв дати підмогу на Хотинський похід. В 1659. р. признано сей монастир власністю війська запорозького, а в 1665. р. зруйновано його. — Стор. 90., в. 19. „Манастирище“. Тепер невеличке село, що зветься Манастирок. Воно стоїть над Дніпром, три версти нижче Трехтемирова, — на тому місці, де колись був Трехтемирівський монастир. — Стор. 92., в. 1. „Авто-да-фе (auto da fé—actus fidei). Так називано в Іспанії і Португалії той акт інквізиції, котрим палено єретиків. — Стор. 92., в. 9. „Собор Мазепин“. Трудно знати, яку церкву, збудовану Мазепою над Дніпром, розуміє тут Шевченко, — скорше всего се собор святого Миколи пустинного в Києві.

Стор. 97. „Іржавець“ — село Прилуцького повіту, Полтавської губернії. У стихотворі „Іржавець“ згадує поет про те, як після битви під Полтавою (1709) Шведи з Мазепою втікали в Бендери, а за ними й Кость Гордієнко, кошовий отаман Запорожців. Царь Петро I велів зруйнувати Січ Чортомлицьку, і відтак кілька тисяч Запорожців піддалися Кримському ханови, та оселились при ріці Каменці, а коли їх війська царські з відтам прогнали, то осіли на майдані в Олешках, при Дніпрі в землі турецькій. Трохи переогодом вернулись вони в Ка-

менку, а 1734. р., за панованя цариці Анни Іванівної, позволено їм знов оселитись на Україні. Тоді осіли Запорожці над рікою Підпільною, — се-б-то в новій Січі.

Стор. 100. „Княжна“. Сю поему написав Шевченко, живучи в неволі, але прольот, се-б-то апострофу до зорі вечірньої, скомпонував він опісля, коли сидів в Нижнім Новгороді. — Стор. 109., в. 28. „Ченчіо“ — се Беатриче Ченчі; — вона вбила свого батька, Франческа Ченчі, що вчинив їй насильство. Тільки-ж той батько був граф римський, а не кардинал.

Стор. 113. Стихотвір, що починається словами: „Не знаю, як тепер Ляхи живуть“, зладив поет на засновку „Історії Русовъ“ псевдо-Кониського, стор. 40—41.

Стор. 116 „Чернець“. По думці Н. І. Петрова („Очерки історії укр. літер. ХІХ. ст.“, стор. 362.) сей епічний твір засновується на однім епізоді Кулішевої „Чорної Ради“ (стор. 84—89). Поет розказує, як славний Хвастовський полковник, Семен Палій, прощає в Київі с товариством і відтак пішов в Межигорський монастир, спасати свою душу. Той-то монастир, віддалеки 18 верст від Києва, став монастирем козачим, коли Трехтемирів відобрано козакам. У тім-то славнім монастирі не один козарлюга по невзгодинах життя находив тихий захист, — спасав там свою душу. — Поема „Чернець“ збудована цілком на фабулі, що Хвастовський полковник Палій вмер в Межигорі; — сього не було, але в поемі бачимо факт гісторичний певний — прощанє Запорожця. (Порівн. статью проф. В. Б. Антоновича: „Про твори Шевченка гісторичного змісту“ — в „Правді“, 1889; стор. 339). — Стор. 116., в. 27—28. „А із Братства те бурсацтво мовчки виглядає“. Поет натякає тут на бурсаків Київської коллегії, що її митрополит Київський, Петро Могила, засновав (1632) при Братських монастирі. В часі повстаня Богдана Хмельницького бурсаки, се-б-то студенти коллегії, кидали науку та й горнулись около військових знамен „второго Мойсея“. — Стор. 118., в. 11. „Дзвонковая“, — так зоветься майдан, недалеко від Межигорського монастиря, де є криниця.

Стор. 121. „Варнак“. От-ся поема вважається причинком до автобіографії. — Варнаком звався штемпований каторжник. — Вірш 2. „Єлек“ — невеличка річка в системі Каспійського моря.

Стор. 140. Поет з'ображає вибір гетьмана в Чигирині. Тут є невірності в опису вибору на гетьмана Лободи й Наливайка: поет малює передаване гетьманських клейнодів старим гетьманом, Лободою, новому — Наливайкови. В історії зустрічаємо справді таке похоже, але 30—40 років перегадом в оповіданю про Павлюка і Томиленка. (Порівн. статью В. Б. Антоновича: „Про твори Шевченка історичного змісту“ в „Правді“, 1889; стор. 339).

Стор. 143. „У тієї Катерини хата на помісті...“ Про стихотвір, що починається ось-тими словами, каже Н. І. Петров, що він засновується на мотиві української поезії людової. („Очерки історії укр. літератури“, стор. 359—360). До мотиву поезії людової відносигь Петров також думку, що починається словами: „Ой не пютця пива-меди“ („Кобзарь“, II., стор. 50; „Очерки...“, стор. 357—358. Порівн. „Зорю“, 1892; стор. 296).

Стор. 145. „Швачка“ — се був ватажок гайдамаків в 1768. р. — Народну пісьню про Швачку надруковано в Кулішевих „Запискахъ о южной Руси“ (I, 135—137).

Стор. 152. „Марина“. — Се сумовита картина тяжкого суспільного побуту із-за „собаких звичаїв“ панів. — Стор. 157., в. 16. „Кирик п'яний“. Мабуть взяв поет се виражене з народної легенди про п'яного Кирика, котрого одурив піп. До попа-ж за кару за се приросла цапова шкура.

Стор. 161. „Сотник“. Провідна думка сього стихотвору висказана в от-сих словах поета: „Жить би, жить, хвалити Бога, кохатися в дітях: так же ні, самому треба себе одурити, — оженитися старому | на такій дитині!“ (стор. 167). — Сей епічний твір визначається вельми вдатними діяльогами й живим оповіданем.

Стор. 176. „Заступила чорна хмара | та білу хмару“... В епічному творі, що починається от-сими словами, звеличив поет славного козацького геть-

мана Дорошенка, що не міг дивитись на руїну України, і в Межигорському монастирі хотів жити черцем. Він положив гетьманські клейноди в ноги попенкови, се-б-то гетьманови Самійловичови, що з Ромоданом (с князем Григорієм Ромодановським) із-за Дніпра на його напивав. Але-ж Дорошенка не пустили в Межигорь, — закували в кайдани, і послали в Сосницю, а з Сосниці в Ярополче, віку доживати. — Коли Дорошенко р. 1676. піддався Самійловичеві в Чигирині, то сей гетьман визначив йому жити в місті Сосниці, в Чернигівщині, недалеко від Батурина, але незабаром царь казав йому приїхати в Москву, а в 1679. р. післали Дорошенка в місто Вятку. Опісля царь дарував йому село Ярополче коло Москви, де він і вмер 9. падолиста р. 1698.

Шевченко каже, що Дорошенка, свого друга, в темниці згадав тільки сьвятий Ростовський. Се був Дмитро Туптало, що його р. 1702. царь Петро I. поставив митрополитом Ростовським. Дмитро Туптало-Ростовський написав крім богословських творів також деякі релігійні драми.

Стор. 179. „Титарівна“. Шевченко, пишучи сей епічний твір, користувався переказом народним. Громадою осудили, титарівну живу з дитиною-байстрам положити в домовину. Подібної долі зазнала Маруся, що її зобразив Петро Кузьменко в легенді „Погане поле“. („Гісторія літератури руської“ Ом. Огоновського; III. 1., стор. 512—513). В поемі „Титарівна“ згадує Шевченко про борців, що колись ходили по селах, та дівчат дурили (стор. 179., в. 2). На Україні був звичай в XVIII. і в початку XIX. віку, що на празники Різдва, на мясниці і також під-час весіля парубки переодягались зьвірями або Татарами, і в такому маскараді йшли гуляти в сусіднє село. Прийшовши гуляти, починали с того, що визивали місцевих парубків боротися. Ті парубки називались борцями.

Стор. 186. „Петрусь“. Сюжет сей поеми по думці Н. І. Петрова відноситься до народної пісьні про Петруся („Очерки історії укр. літер. XIX. ст.“, стор. 361). Хоч от-ся поема має подекуди закрутку сентиментальности, то все-ж поет зобразив плястично стать ху-

торянки, що їй долю занапали батьки, видавши її заміж за старого, багатого генерала.

Стор. 193. „Москалева криниця“ — частина автобіографії. От-ся поема була означена в малій книжечці Тараса роком 1847., між-тим коли в альбомі його сей твір поставлений під р. 1857. По першому рукопису (П, 206—214) оповіданє в „Москалевій криниці“ являєтьсє вельми драматичним. А вже-ж поему в сій редакції можна зрозуміти аж тоді, коли прочитаємо стихотвір, надрукований по-переду (стор. 193—205). — Стор. 196., в. 11—12. „Пропав і я, — та не в шинку, | а на кобилі...“ До недавного часу — до царя Олександра II. — в Росії за кримінальні справи карали кнутом. Під-час екекуції привязували переступця до колоди, що називалась „кобила“. — Стор. 208., в. 1. „Хазяїн“. Саме тоді, як Шевченко писав „Москалеву криницю“, виходив у Москві „Журналь сельскаго хозяйства“. — Стор. 209., в. 15. „ненатля“ — ненаситність, прожорство. — Стор. 212., в. 15. „пугав Пугач над Уралом“, — се-б-то Омелян Пугачев, донський козак, що прийнявши імя покійного царя Петра III., в 1772. р. зворушив повстанє хліборобів і розкольників вздовж Волги. Він умів з'єднати собі фінські племена і став острахом російської держави. Його побороли й карали смертю в. 1775. р. — Стор. 213., в. 17. „хавтури“ — поминки в честь покійників (у Литовців: „chauturas“). У Поляків називалися ті поминки — „Dziady“. Хавтурами звалася також страва, що її приношено покійникам, щоб вони їли її вкупі з живучими людьми.

Стор. 224. „Молитви“. Супроти царів, неситих земних богів, ставить поет роботящих і трудящих людей, про котрих просить Бога, щоб подав їм свою силу, аби могли перелоги орати, сіяти й посіяне жати. Поет молитьсє Богови, щоб йому на землі подав любов, а всім людям послав братолюбіє.

Стор. 226. „Умре муж велій в власяниці“ — се-б-то Григорій, митрополит Петербурський, котрого Шевченко називає „юпкоборцем“ за-для того, що був завідомий Дон-Жуан. — Вірш 11. „А ти, Аскоченський, возпlach!“ Про його пише Чужбинський, що коли він був

професором духовної академії в Києві. то не передавав ще анатемі всякого свѣтського чоловіка, що переймався сучасними ідеями. Тоді писав він свої елегії і сентиментальні вірші. Коли-ж почав видавати „Домашню Бесѣду“, то став неначе інквізитором супроти всяких ліберальних думок, і любувався в середньовічнім аскетизмі та в юридивім житю. — („Воспоминанія о Т. Шевченкѣ“; стор. 35—36). — „Хомяков“ — се-б-то Алексій Хомяков, один з головних репрезентантів панславизму. — „Русская Бесѣда“ — орган панславистичний.

Стор. 226. № 12. „Гимн чернечий“. Генеза сього стихотвору є мабуть така: Живучи в Києві (р. 1859.) Шевченко пізнався з столоначальником Київської консисторії, Данилом Поставським, і довідався від його чи-мало анекдотів. С-поміж них найбільш зацікавила його анекдота про молоду канон-архину женського монастиря, котра присьпівала до стихарів передавала своїй подрузі вістку про те, що її дожидають семінаристи. О. Лобода розказує, що Тарас, ідучи раз з ним Крещатиком, трохи-не в голос посьпівував собі: „Мене ждуть праведниці“ а тебе, Палажко, на горі семінаристи ждуть, „дондеже воздаси мнѣ“. („Кіевская Старина“; т. XIX. 1887; стор. 573).

Стор. 228. Стихотвір „Свѣте ясний...“ уважається одою до свѣтла. Поет з'явився тут прихильником позигивизму, кажучи братови, що будемо люльки с кадил закурятн, „явленими“ (се-б-то чудотворними образами, що явилися) піч топити, а кропилом нову хату вимітати. І. Франко рад-би сю оду назвати вітхненою апотеозою свѣтла, поступу й свободи. („Зоря“. 1891; стор. 90).

Стор. 229. „Не журюсь я, а не спитця...“ Про думку, що починається от-сими словами, дивн статью про жите Т. Шевченка, стор. LXXXIII.

Стор. 236. В думці двайцять-семій (вірш 12.) згадує поет про „апостольску браму“. Се мабуть Петропавловська цитаделя, що стоїть посередь Невн на островці. (Примітка Пражського видання, II. стор. 259).

Стор. 236., в. 18. „Галагани, і Киселі, і Кочубої-Нагаї...“ Шевченко незлюбив Гната Галагана й Адама Киселя за-для того, що їх обох уважав переверт-

нями. Адам Кисіль, Київський воєвода, що жив сучасно з Богданом Хмельницьким, був більш Ляхом, аніж патріотом українським, — Гнат Галаган, полковник компанійців, відступив від Мазепи і передався цареві Петру І. Відтак поет незлюбив і Василя Кочубея, судді генерального, тому-що він подав цареві Петру І. донос на гетьмана Мазепу, мабуть-то він зрадник. Кочубеї були татарського походження, про-те Шевченко називає їх Нагаями (Ногаями).

Стор. 241. Про думку, що починається словами: „Чи не покинуть нам, небого“, читаємо в Празькому виданю з р. 1876. ось-таку примітку: „Стихи оці (мабуть до музи), здається, останнє поетичне слово нашого вічно-пам'ятного Тараса. На подлиннику під первою його половиною (після стиха: „славою сьвятою“) стоїть „14. февраля“; під другою половиною дня не означено. (I, 371).

Стор. 247. В посьвяті „N. N.“ поет прирівнює любу дівчину Пречистій Діві Марії, що така, як вона, колись лілея на Йордані процвіла і воплотила, пронесла сьвятеє слово над землею. Такий погляд натуралістичний з'явив Шевченко тоді, коли писав поему „Марія“.

Стор. 248. „Сестрі“. Сю думку присьвятив Тарас своїй многострадальній сестрі Ірині.

Стор. 249. Ө. І. Черненку. Федір Іванович Черненко, інженер, жив у Петербурзі р. 1855—1862. Він відкрив свою квартиру для земляків, куди вони сходились. Там зложилась українська громада в Петербурзі, — там з'явилась думка, видавати „Основу“, і відтак усякі дописи з України присилались на адресу Черненка.

Стор. 251. „Ликереї“. Сей стихотвір написав Шевченко мабуть тоді, коли його земляки, що жили в Петербурзі, ївалом кричали: „не до-пари“, се-б-то, коли вони відводили Тараса від думки, оженитись з любовою Ликерею. Тоді-то поет радив їй, щоб не хрестилась, і не клялась, і не молилась нікому на сьвіті, бо люде збрешуть та й Византийський Саваоф одурить. Але-ж зараз додає він от-сі слова, що „не одурить Бог, — ми не раби його, — ми люде“.

Стор. 254. „N. T.“. Сю посвяту писав поет більше шутливо, ніж на-вспряжнє. Уже-ж бо дівчині, що ціломудріє хранила, не міг Тарас серіозно радити, щоб начхала на дівочу славу, та хоч раз соблудила. Таке написав він тоді, коли розійшовся з Ликерею і втратив надію на тихий побут в домашнім раю. Відтак у зворушеній його душі проявлявся іноді напрям до натуралізму в поезії.

Стор. 255. „Неофіти“. В сій поемі розвинув поет ось-ту провідну думку, що нарід український загибає в неволі, так як колись і неофіти (новохрещенці) в перших віках християнства мучені бували від могучих імператорів римських. Героїнею „Неофітів“ є мати Алкидова. Про неї пише Франко, що в літературі всесвітній не знає поета, котрий би представив так високий, а так широко-людський ідеал жінки-матери, як се вчинив Шевченко в сій поемі, відтак і в „Відьмі“, та в „Марії“. („Зоря“, 1891; стор. 90). — В листі до М. М. Лазаревського від 21. січня р. 1858. писав Шевченко, що „Неофіти“ — „невикінчені“. („Основа“. 1862; марець; стор. 16). Пісьля того він не приймався за їх, так вони й zostались невикінченими. В Пражському виданю, надруковано їх по автографу автора, що зістався у Марії Марковички, додаючи варіанти з виданя Львівського (з р. 1867.) і з виданя Козанчикова. — Критично-естетичну розвідку про сю поему написав Омелян Огоновський. („Правда“. 1873; стор. 166—172; 197—201; 227—232). — Стор. 266., в. 8. „Почеп“. Пісьля р. 1709. царь Петро I. віддав сотенний козацький город Почеп (Стародубського козачого полку, тепер Мглинського повіту, Черниговської губернії) своєму фаворитови Меншикову, котрий став обертати в підданих вольних козаків Почепської сотні. Тільки-ж не знати, чи поет натякає на се, чи може на віддачу Почепу царем Миколаєм I. міністрови Кляйн-Міхелеви. — Стор. 273., в. 6. „Морока“ — скандинавський Плутон. (Примітка Шевченкова).

Стор. 274. „Відьма“. От-ся прегарна поема є доказом, що й довголітня неволя не занастила творчої сили поета. Коли-ж поет, живучи в неволі, кляв-проклинав мучителів-тиранів, то в обох поемах, що їх почав

компонувати під кінець своєї неволі, се-б-то в „Неофітах“ і в „Відьмі“, велів прощати ворогам-катам. — Стор. 281., в. 29. „не вступив і в хату“, — се є лучша лекція, ніж слова тексту Львівського видання (з р. 1867): „не впустив і в хату“.

Стор. 294. „Во Іудеї, во дні они...“ Ненавидячи царизм, поет в сім стихотворі зобразив Ирода, мучителя безневинних дітей, мерзеним тираном. Ось бо той паний тиран лизав халяву лікторови та благав його, щоб позичив йому динарія на пиво. По правді міг отже поет просити младенця праведного великого, се-б-то Ісуса Христа, щоб спас людей від пяного царя-владики.

Стор. 296. „Марія“. Коли поет жив на засланю в неволі, то с-першу був глибоко релігійним; християнську релігію звав він „ніжною матірю“. („Дневник“ в „Основі“, 1861; августь, стор. 15). Ще 1850. р. писав він до Варвари княжни Репніної, що хотів аналізувати серце Матери Божої („Кіев. Старина“, т. XXIII; стор. 15). А вже-ж перегодом писав він своєму приятелеви, Я. Кухаренкови, що десять літ неволі звівечили, убили його віру й надію. („Основа“. 1861; октябрь, стор. 8). Все-ж таки Марію вважав поет Божою Матірю. Так у стихотворі „Мати-покритка“ сказав він, що Мати сьвята в мир нам Бога принесла (II, 131), а в „Неофітах“ звернувся до Марії з ось-якою апострофою: „Ти — приняла в живую душу сьвіт незримий“... (II, 259). — Та от, видобувшись із неволі й живучи на Україні, став Шевченко про Божу Матір з'являти такі думки, які супроти давнішої його віри можуть уважатися нерелігійними. (Порівн. статью про літературну діяльність Т. Шевченка, стор. CVIII). Хоча-ж В. Науменко каже, що сеї поеми не писав Шевченко („Кіев. Старина“, т. XXXVI. 1892; стор. 319), то ми таки заявляємо, що с поглядом на художницьку стійність сього твору тільки Шевченко міг бути його автором. Опроче й в посьвяті „N. N.“ сказав поет дівчині, що колись лілея, така як вона, поплотила сьвятеє слово. — Стор. 299., в. 17—19. „Фавор-гора, | неначе з злата-серебра, | далеко-високо сияє“. Сі слова поеми пригадують нам отсе місце в епічному творі Богдана Залеського „Przenajświętsza Rodzina“: „Słońce za oblók czer-

wony się nurza, 'ozłaca Thabor". („Poezye Ióz. B. Za-leskiego". Petersb. 1857. I., str. 3). Видно, що от-ся польська поема була Шевченкови по-знаку. — Стор. 305., в. 14—15. „А сонце праведне швиденько | до-дому ко-титця". Ми догадуємося, що поет писав „до-долу", — а не : „до-дому".

Стор. 316. „Саул". Провідну думку сього стихотвору висказав поет от-сими словами : „Дрібніють люде на землі, | ростуть і висятця царі" (II, 319).

Стор. 320. „Царі". Тому-що російські царі занастили волю України, то в стихотворі „Царі" з'явив поет велику ненависть до царського деспотизму в загалі. Царів уважав він „неситими земними богами" (II, 225), „катами людськими" (II, 326). Відтак хотілося йому зігнати оскому на коронованих главах, бо вже обридли йому мужики, паничі, покритки. Він бажав, вінченосну громаду показати с-переду і з-заду незрячим людям. Про-те писанем натуралістичним намагав він показати, що всі царі від давних-давен жили погано. В уяві Шевченка був не тільки Саул, але й Давид, прототипом неситих земних богів. Пророка Давида з'образив він за-для того неситим царем, щоб показати всю погань царизму. Коли бо, по його думці, пророк Давид був чоловіком грішним, то що-ж дивного, що звичайні, прості царі заподіяли багато лиха на сьвіті? Поет бажав волі й правди, тому-то казав він, що, „де нема сьвятої волі, не буде там добра ніколи" (II, 327). — На сторони 325., в. 16. згадує поет про славянських богів Леля і Ладу. Кажуть, що Леля вважали сином Лади, матери бога-Сонця, богині любови і щастя в подружю.

Стор. 328. „Осії глава XIV." Поет зладив пересьпів сієї глави пророка Осії, надавши сьому стихотворови закраску картини української. Ось бо каже він, що Бог тяжко карає Україну за Богдана, за скаженого Петра, за поганих панів, — але колись оживе правда, щó слово нове між людьми пронесе і люд окрадений спасе від ласки царської.

Стор. 336. „Псалми Давидові". Також в от-сіх пересьпівах проявляється подекуди сьвітогляд українського Кобзаря. Він каже, що Бог покинув нас, яко

в притчу нерозумним людям, — що ми окрадені, замучені, в путах умираєм. Але-ж небесний Владика став уже судити земних владик і судив лукавих, — і от, царів неситих окують в залізній пута, і осудять губителів судом правим, бо вже-ж на всім сьвіті — Божа правда і воля і слава!

Стор. 345. „Назар Стодоля“. Шевченко зазначив, що от-ся „малоросійська дія“ відбувається в XVI. віці. Одначе пізнійше видавці сього драматичного твору запримітили, що та дія, котрій поет надав закраску гісторичну, могла відбутись аж в XVII. віці. Панько Куліш каже, що Шевченко написав сю „малоросійську дію“ в шіснацяти днях, та що у Н. Д. Білозерського знаходився не тільки оригінал, але й переклад „Назара Стодоли“ на мову російську. В от-сім перекладі після слів Назара до Галі (в кінці драми): „О мое сердце! доля моя!“ дія кінчиться тим, що Гнат вбиває Хому, та що він і сам готов на смерть. Але се місце перехрестив сам автор і кінець драми написав він одвітно українському оригіналові. Відтак Шевченко віддав обі рукописи якомусь українському панови, а сей в 1847. р. сховав їх „страха ради“ в стріху, і аж через кілька років відважився він видобути їх с того захисту. („Основа“. 1862; сентябрь, стор. 4^s; примітка).

Стор. 350., в. 29. „Горобина ніч“. — Звичайно в серпні, більше в кінці місяця, бувають бурі. Така буря з дощем, блискавкою і громом, що триває цілу ніч, на Україні називається горобиною нічу, через те, що горобці із страху втікають в хати, стодоли, щоб там сховатись від негоди. — Стор. 356. Промову свата списав Шевченко по-найбільше на засновку бесіди старшого старости в Квітчиній повісти „Маруся“. — Стор. 380., в. 2. Назар говорить Галі, що буде їй розказувати про славі діла козацькі, про Саву Чалого, про гетьмана Сьвірговського... Шевченко згадує про Саву Чалого в драматичному творі, що його дію він відносить до віку XVI. А вже-ж сей перевертень відомий документально між р. 1734—1741. Сава Чалий був с-першу ватажком гайдамацьким (р. 1734); опісля перекинувся на сторону шляхти, був полковником надвірної міліції гетьмана Йосипа По-

тоцького в Немирові, — дуже енергічно стежив своїх товаришів гайдамаків, за-що один із їх ватажків — Гнатко Голий, напав на дім Сави Чалого в 1741. р. і вбив його. — Хоча-ж Шевченко, згадуючи в сій драмі про події гісторичні, заподіяв деякі похибки хронологічні, то все-ж з'умів він своїм художницьким хистом владити такий твір, що своєю декорацією гісторичною може відноситись до XVII. віку.

Омелян Огоновський.

ОГЛАВ

творів у другій частині „Кобзаря“.

III.

Напрям суспільно-національний.

(Від року 1847—1857.)

Сторона

I. Думки та інші дрібні стихотвори.

1. По-пад полем іде	5
2. Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні	6
3. Мені тринадцятий минав	7
4. Думи мої, думи мої! ви мої єдині!	8
5. В неволі тяжко	9
6. Один у другого питаєм	9
7. Самому чудно, — а де-ж дітись?	10
8. Сонце заходить; гори чорніють	10
9. То так і я тепер пишу	11
10. Чи ми ще зійдемося знову?	11
11. Та не дай, Господи, нікому	12
12. Огні горять, музика грає	12
13. На батька бісового трачу і дні, і пера і папер	13
14. Ой, гляну я, подивлюся на той степ, на поле	13
15. Буває, іноді старий не знає сам, чого зрадіє	13
16. Чи то недоля та неволя	14
17. Хиба самому написать	15
18. І золотої, й дорогої	17
19. І досі снитця	17
20. А нумо знову віршувать!	18
21. Не для людей і не для слави	19
22. Ми в купочці колись росли	20
23. І станом гнучким, і красою	22
24. Ми в-осені таки похожі	23
25. Добро, у кого є господа	24
26. Готово! Парус розпустили	25

	Сторона
27. У Бога за дверми лежала сокира	26
28. І виріс я на чужині	28
29. Заросли шляхи тернами	29
30. На Вкраїну	30
31. Козацька доля	32
32. Неначе степом чумаки	33
33. За сонцем хмаронька пливе	34
34. І небо невмите, і заспані хвилі	35
35. Мов за подушне оступили	35
36. І знов мені не привезла нічого почта з України	36
37. І широкою долину	37
38. Як-би зострілися ми знову	37
39. Як маю я журитися	38
40. Не так тії вороги	38
41. П. С. Не жаль на злого	39
42. Зацьвіла в долині червона калина	40
43. По улиці вітер віє	41
44. На великдень, на соломі	41
45. Ой, умер старий батько	42
46. Закувала зозуленька	43
47. Не тополю високою вітер нагинає	43
48. На улиці невесело	44
49. Як би мені, мамо, намісто	44
50. Як би мені черевики	45
51. І багата я, і вродлива я	45
52. Породила мене мати	46
53. Ой, сяду я під хатою	47
54. На городі коло броду	47
55. Не вернувся із походу	48
56. Полюбилася я	48
57. Було роблю щó, чи гуляю	49
58. Ой, люлі, люлі, моя дитино!	50
59. Ой, не п'ютця пива-меди	50
60. У неділеньку та ранесенько	51
61. Ой, я свого чоловіка в дорогу послала	52
62. Ой, пішла я у яр за водою	53
63. Коло гаю в чистім полі	54
64. Утоптала стежечку через яр	55
65. У перетику ходила	56

	Сторона
66. Ой, у саду, у саду	57
67. Туман, туман долиною	57
68. Из-за гаю сонце сходить	58
69. Ой вигострю товариша	58
70. Неначе праведних дітей	59
71. Ми засьпівали, розійшлись	60
72. Хатина	60
73. Лічу в неволі дні і ночі	62
74. Буває, в неволі іноді згадаю	65
75. Мені здається — я не знаю	66
76. Ну, що-б, здавалося, слова	68
77. Як-би ви знали, паничі!	69
78. В неволі, в самоті немає	71
79. Доля	72
80. Муза	73
81. Слава	74

II. Балляди.

1. Русалка	75
2. Лілея	77

III. Посв'яти.

1. Моїм союзникам	80
2. Н. І. Костомарову	81
3. А. О. Козачковському	82
4. О. М. Лазаревському. (На Різдво)	87

IV. Епічні та інші стихотвори.

1. Сон	89
2. Не спалося, — а ніч як море	94
3. Іржавець	97
4. Княжна	100
5. Не знаю, як тепер Ляхи живуть	113
6. Чернець	116
7. Варнак	121
8. Як би тобі довелось! в нас попанувати	127
9. Мати-покритка	131
10. Між скалами, неначе злодій	135
11. У неділеньку у св'ятую	140
12. У тієї Катерини! хата на помості	143

	Сторона
13. Швачка	145
14. Сичі	147
15. Чума	148
16. Удовиця	150
17. Марина	152
18. Сотник	161
19. Заступила чорна хмара та білу хмару	176
20. Титарівна	179
21. Петрусь	186
22. Москалева криниця	193

IV.

Напря́м реалістичний.

(Від року 1857—1861.)

I. Думки на інші дрібні стихотвори.

1. Сон (М. А. Марковичі)	217
2. Я не нездужаю, нівроку	218
3. Мій Боже милий! як то мало	219
4. Радуйся, ниво неполітая!	220
5. Ой, маю, маю я оченята	221
6. Колись дурною головою я думав	222
7. Як-би-то ти, Богдане паний	222
8. Мій Боже милий! знову лихо!	223
9. Ой, діброво! темний гаю!	223
10. Молитви	224
11. Умре муж велій в власяниці!	226
12. Гимн чернечий	226
13. Над Дніпровою сагою	227
14. Росли у-купочці, — зросли	228
15. Сьвіте ясний! сьвіте тихий!	228
16. Дівчи любе, чорнобриве	229
17. Не журюсь я, а не спитця	229
18. І Архімед, і Галилей	230
19. Не нарікаю я на Бога	230
20. Минули літа молодії	231
21. Титарівна-Немирівна	232
22. Хоча лежачого й не бють	233
23. І тут, і всюди — скрізь погано	233

	Сторона
24. О, люде, люде небораки!	234
25. Як-би с ким сісти, хліба з'їсти	234
26. І день іде, і ніч іде	235
27. Якось-то йду я у-ночі	235
28. Бували війни і військові свари	236
29. Зійшлись, побрались, поєднались	237
30. Тече вода с-під явора	237
31. Колись-то ще, во яремя оно	238
32. Не гріє сонце на чужині	239
33. Могила Богданова. (Субботів)	240
34. Чи не покинуть нам, небого!	241

II. Посьвяти.

1. Ляхам	244
2. Марку Вовчку	246
3. N. N. ,	247
4. Сестрі	248
5. О. І. Черненку	249
6. Антонію Сові	250
7. Ликері	251
8. Н. Я. Макарову	252
9. Л.	253
10. N. T.	254

III. Епічні та інші стихотвори.

1. Неофіти	255
2. Відьма	274
3. Во Іудеї, во дні они	294
4. Марія	296
5. Саул	316
6. Царі	320

IV. Пересьпіви.

1. Осії глава XIV.	328
2. Подражаніє сербському	331
3. Частина „Слова о полку Ігоревім“	332
4. Псалми Давидові	336

Додаток до „Кобзаря“.

Назар Стодоля. Малоросійская дія	345
Деякі примітки до другої частини „Кобзаря“	386

Помічені похибки друкарські
в другій частині „Кобзаря“.

<i>Сторона</i>	<i>Віри</i>	<i>Надруковано:</i>	<i>Читай:</i>
24	20	чужуні	чужині
54	1	чістім	чистім
66	22	здагтя	здагця
132	1	Ивана	Йвана
193	10	смомини	спомини
314	22	пристав	привстав
371	38	дійсь	бійсь
371	39	бере	дере
377	13	мершій	мерцій.

340206

-3449
1992 *1992* 2

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
КОМПЛЕКС ПО УЧЕБНОМУ
ПРЕДМЕТУ

Т.
ШЕВЧЕНКО
КОБЗАРИ

2

